T.C.

ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

DİSİPLİNLERARASI ASKERİ TARİH ARAŞTIRMALARI ANABİLİM DALI

KIBRIS'TA ERENKÖY MUHAREBELERİ VE 1964 AĞUSTOS OLAYLARI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TANIL GÖKÇE

Tez Danışmanı

DOÇ. DR. GÜNEŞ ŞAHİN

ÇANAKKALE – 2026

T.C.
ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

DİSİPLİNLERARASI ASKERİ TARİH ARAŞTIRMALARI ANABİLİM DALI

KIBRIS'TA ERENKÖY MUHAREBELERİ VE 1964 AĞUSTOS OLAYLARI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TANIL GÖKÇE

Tez Danışmanı
DOÇ. DR. GÜNEŞ ŞAHİN

ÇANAKKALE – 2026

T.C.
ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

Tanıl GÖKÇE tarafından Doç. Dr. Güneş ŞAHİN yönetiminde hazırlanan ve **19/01/2026** tarihinde aşağıdaki jüri karşısında sunulan "**Kıbrıs'ta Erenköy Muharebeleri ve 1964 Ağustos Olayları**" başlıklı çalışma, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü **Disiplinlerarası Askeri Tarih Çalışmaları Anabilim Dalı**'nda **YÜKSEK LİSANS TEZİ** olarak oy birliği ile kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri	**İmza**
Doç. Dr. Güneş ŞAHİN (Danışman)	……
Prof. Dr. Murat KARATAŞ	……
Prof. Dr. Şengül DEMİREL	…….

Tez No : 10778783

Tez Savunma Tarihi : 19/01/2026

……

Prof. Dr. Melis ULU DOĞRU

Enstitü Müdürü

../../20..

ETİK BEYAN

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tez Yazım Kuralları'na uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmasında yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi taahhüt ve beyan ederim.

Tanıl GÖKÇE
18/01/2026

ÖN SÖZ

Toplumlararası bir çatışma olarak Kıbrıs meselesi Türkiye'nin gündemini Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kuruluş sürecinden 1974 Kıbrıs Barış Harekatı'na kadar sıklıkla meşgul etmiştir. Günümüzde dahi çeşitli vesilelerle gündeme gelmeye devam etmektedir. Türk tarih yazımında ise çok sayıda çalışma mevcuttur. Yüksek Lisans sürecinde bu literatürü incelediğimde Erenköy Muharebeleri'nin bu çalışmalar içerisinde kısa bir konu olduğunu ve sadece bu sürece odaklanan çalışmaların çok az sayıda olduğunu gördüm. Oysa Erenköy, Kıbrıs Türk halkının belleğinde önemli bir yer tutmaktaydı. Bu nedenlerle ve tez danışmanım Doç. Dr. Güneş ŞAHİN'in yönlendirmeleriyle Erenköy başlığını ele almaya karar verdim. Bu süreçte sözlü tarih araştırmalarına geniş yer verdim ve bu çalışmaları birden fazla kaynaktan kontrol ettim. Ek olarak Türk kaynaklarının yanında BM ve Rum kaynaklarından çok sayıda ilk kez incelenen çalışmayı literatüre katma şansım oldu. Çalışmamım askeri tarih açısından yeterince incelenmemiş bir dönemi aydınlatma konusunda faydalı olacağını umuyorum. Mümkün oldukça bu muharebeyi tarihsel bir bağlama yerleştirmeye çalıştım. Erenköy'de 1964 Ağustos'unda yaşanan muharebenin sonuçları itibariyle Kıbrıs Türklerine yönelik bir katliam planı olan Akritas Planı'nın imkansızlığını gösterdiğini ve Kıbrıs'ta yeni bir dönem başlattığını düşünmekteyim.

Bu tezin yazımı esnasında her fırsatta desteklerini gösteren, Kıbrıs konusundaki bilgileriyle bana yön veren danışmanım sayın Doç. Dr. Güneş ŞAHİN'e, tarih metodolojisini öğrenme konusunda büyük yardımları olan sayın Prof. Dr. Murat KARATAŞ'a, çeviriler konusunda desteğini esirgemeyen sayın Sinem COŞGUN'a teşekkür ederim.

Son olarak varoluş mücadelesi için tamamen gönüllü olarak adaya giderek Erenköy'de direnen Kıbrıs Türk gençlerinin Türk askeri tarihinde özel bir yeri hakettiğini düşünüyor, saygıyla anıyorum.

Tanıl GÖKÇE

Çanakkale, Ocak 2026

ÖZET

KIBRIS'TA ERENKÖY MUHAREBELERİ VE 1964 AĞUSTOS OLAYLARI

Tanıl GÖKÇE
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Disiplinlerarası Askeri Tarih Çalışmaları Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi
Danışman: Doç. Dr. Güneş ŞAHİN
18/01/2026, 144

Kıbrıs'ta Osmanlı egemenliği ile başlayan Türk hakimiyeti, Osmanlı Devleti'nin adayı İngiliz yönetimine devretmesiyle son bulmuştur. Uzun yıllar Ada'yı bir askeri üs olarak kullanan İngilizler, 1950'li yıllara gelindiğinde Rumların Enosis taleplerinin artması sonucu ortaya çıkan EOKA terörü ile karşı karşıya gelmiştir. EOKA terörü sadece İngiliz yönetimini değil Kıbrıslı Türkleri de hedef almıştır. Çözüm arayışları sonucu Londra ve Zürih anlaşmalarıyla orta yol bulunmuş ve Kıbrıs'a bağımsızlık verilmiştir. 1960 yılında ilan edilen yeni devlet çok geçmeden Rumların Enosis istekleri nedeniyle felç olmuştur. 1963 yılında Rumların Anayasa'yı değiştirmek amacıyla başlattığı eylemler Kanlı Noel olaylarıyla sonuçlanmış ve Türklerin Kıbrıs Cumhuriyeti Devleti'nden uzaklaştırılmasıyla sonuçlanmıştır. Çıkan çatışmalar sonucu 1958 yılında kurulan bir yeraltı örgütü olan TMT, Kıbrıslı Türkleri korumak amacıyla Ada'nın çeşitli bölgelerinde hakimiyet kurmuştur. Bu bölgelerden birisi de Erenköy'dür. Erenköy Akdeniz kıyısındaki sahiliyle aynı zamanda Türkiye'den gelecek silahların indirildiği ve tüm Ada'ya dağıtıldığı bir lojistik üs görevini görmekteydi. Bölgenin korunması amacıyla Kıbrıslı öğrenciler, askeri eğitim verilerek Erenköy'e gönderilmiştir. 1964 Temmuz'da başlayan Cenevre Görüşmeleri Kıbrıs'ta bir Türk üssü veya egemen bölgesi önerince Kıbrıs Rum liderliği hem görüşmeleri sabote etmek hem de Erenköy'ü etkisiz hale getirmek için bölgeye saldırı başlamıştır. Çalışmada öncesi ve sonrasıyla Erenköy Muharebeleri ve Ada'da 1964 yılı Ağustos ayında meydana gelen şiddet olayları incelenmiş ve bu olaylar tarihsel bir bağlama yerleştirilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kıbrıs, Erenköy, Dillirga, Türk Mukavemet Teşkilatı, Acheson Planı, Cenevre Görüşmeleri.

ABSTRACT

THE BATTLES OF ERENKOY IN CYPRUS AND THE AUGUST 1964 EVENTS

Tanıl GÖKÇE

Çanakkale Onsekiz Mart University

School of Graduate Studies

Master of Science Thesis in Interdisciplinary Military History Studies

Advisor: Assoc. Prof. Dr. Güneş ŞAHİN

18/01/2026, 144

Turkish rule in Cyprus, which began with the Ottoman Empire, ended with the Ottoman Empire's transfer of the island to British rule. For many years, the British, who used the island as a military base, faced the EOKA terrorism that emerged in the 1950s as a result of the Greek Cypriots' failure to establish Enosis. EOKA terrorism targeted not only the British administration but also Turkish Cypriots. The London and Zurich agreements, which resulted in the settlement agreements, offered a middle ground, and Cyprus was granted. The new state, declared in 1960, was a struggle for Enosis by a large number of Greek Cypriots. In 1963, the actions initiated by the Greek Cypriots to change the Constitution culminated in the Bloody Christmas events and the expulsion of Turkish Cypriots from the Republic of Cyprus. As a result, TMT, a business organization founded in 1958, established control over various parts of the island to protect Turkish Cypriots. One of these individuals was Erenköy. Erenköy, with its Mediterranean coast, also served as a logistics base from which weapons arriving from Türkiye were unloaded and distributed throughout the island. To protect the region, the Cypriot population was sent to Erenköy after receiving military training. The Geneva Talks, which began in July 1964, prompted Greek Cypriots to propose a Turkish base or sovereign territory in Cyprus, leading to a regional offensive aimed at both sabotaging the talks and neutralizing Erenköy. The study examines the Battles of Erenköy and the violent incidents that erupted on the island in August 1964, both before and after, and establishes a historical context for these events.

Keywords: Cyprus, Erenköy, Dillirga, Turkish Resistance Organization, Acheson Plan, Geneva Talks.

İÇİNDEKİLER

Sayfa No

JÜRİ ONAY SAYFASI……... i
ETİK BEYAN…… ii
TEŞEKKÜR…….. iii
ÖZET ……..…….. iv
ABSTRACT …….. v
İÇİNDEKİLER ……..…… vi
SİMGELER ve KISALTMALAR……..……. viii
TABLOLAR DİZİNİ…….…. ix
ŞEKİLLER DİZİNİ……..……...…….….. x

BİRİNCİ BÖLÜM
GİRİŞ

1.1. Kıbrıs'ta Osmanlı İdaresi …..……...…….…… 11
1.2. Kıbrıs'ta İngiliz İdaresi ve Enosis Hareketi ……...…….. 14
1.2.1. Kıbrıs'ta Şiddetin Artması (1950-1959) ……....…….. 22
1.2.2. Türkiye, Kıbrıslı Türkler ve EOKA Şiddeti ……... 27
1.3. Kıbrıs'ta Bağımsızlık …...……...……....…….. 29
1.3.1 1963 Kanlı Noel ve Anayasanın Askıya Alınması 43
1.3.2. Kıbrıs'ta Fiili Bölünme: 1964 yılı ……...…….....…….. 49

İKİNCİ BÖLÜM
ERENKÖY MUHAREBELERİ 58

2.1. Dillirga Bölgesi'nin Tarihi ve Coğrafi-Beşeri Özellikleri …… ...…….…..... 58
2.2. Bölgede TMT'nin Kuruluşu ve İlk Faaliyetleri ……....……...…..…… 67
2.3. Kanlı Noel Sonrası Süreç: Erenköy Bölgesinin Önem Kazanması ……..... 71
2.4. Muharebelerin Başlaması……... 79
2.4.1. 6 Ağustos 1964 ...……. 86
2.4.2. 7 Ağustos 1964 ...……. 89
2.4.3. 8 Ağustos 1964 ……...……. 93

2.4.4. 9 Ağustos 1964 …… 104
2.5 Ateşkes Sonrası Durum ……. 111

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
SONUÇ VE ÖNERİLER 120

KAYNAKÇA ...……. 130
EKLER …….…… I
EK 1. 1964 ERENKÖY MUHAREBELERİ SIRASINDAKİ TSK KUVVET KOMUTANLARI AKİS KAPAĞINDA ……... I
EK 2. ERENKÖY'DE HAYATINI KAYBETMİŞ TÜRKLER ...……. II
EK 3. MUHAREBELERDE HAYATINI KAYBETMİŞ RUMLAR …… III
EK 4. RUM YARALI LİSTESİ …….. IV
EK 5. CENGİZ TOPEL'İN İSTANBULDAKİ CENAZE TÖRENİ …….. VII
EK 6.ERENKÖY MUHAREBELERİ ESNASINDA BÖLGEDE GÖRÜNTÜLENEN ZIRHLI ARAÇ……... VIII

SİMGELER VE KISALTMALAR

ABD	Amerika Birleşik Devletleri
BM	Birleşmiş Milletler
AKEL	Anorthotiko Komma Ergazomenou Laou (Emekçi Halkın İlerici Partisi)
ALB	Albay
BMGK	Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi
CMC	Cyprus Mining Company (Kıbrıs Madencilik Şirketi)
EOKA	Ethniki Organosis Kiprion Agoniston (Kıbrıslı Savaşçıların Milli Örgütü)
KATAK	Kıbrıs Türk Azınlık Kurumu
KTKF	Kıbrıs Türk Kurumları Federasyonu
ORG	Orgeneral
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TCM	Türk Cemaat Meclisi
TMT	Türk Mukavemet Teşkilatı
TSK	Türk Silahlı Kuvvetleri
UNFICYP	United Nations Peacekeeping Force in Cyprus (Birleşmiş Milletler Kıbrıs Barış Gücü)
UNSC	United Nations Security Council (Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi)
YB	Yarbay

TABLOLAR DİZİNİ

Tablo No	Tablo Adı	Sayfa No
Tablo 1	Dillirga bölgesi nüfusunun yıllara göre dağılımı	66
Tablo 2	Erenköy'e gelen Türk gönüllüler	83
Tablo 3	Muharebelerin başlangıcında Türk güçlerinin yerleşimi	85
Tablo 4	1964 yılında Kıbrıs'ta Erenköy harici TMT gücü	86

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil No	Şekil Adı	Sayfa No
Şekil 1	1960 yılında Kıbrıs'ta Nüfus Dağılımı	34
Şekil 2	Lefkoşa'da Türklere ateş açan Rumlar	47
Şekil 3	1964 yılında Kıbrıs'ta Türklerin kontrolündeki bölgeler	48
Şekil 4	Limasol'de sokak çatışmaları	50
Şekil 5	Limasol'de TMT mensupları	51
Şekil 6	Erenköy Muharebeleri alanı	59
Şekil 7	Muharebe Alanlarının Kıbrıs üzerindeki konumu	60
Şekil 8	Rum basınında Dillirga bölgesi krokisi	61
Şekil 9	1964 yılında Erenköy'ün havadan görünümü	62
Şekil 10	1964 yılında Selçuklu'nun havadan görünümü	64
Şekil 11	1964 yılında Alevkaya'nın havadan görünümü	64
Şekil 12	Makarios Piyeniya'da	78
Şekil 13	Erenköy Muharebelerinde Önemli Bölgeler	88
Şekil 14	Erenköy'de Rum saldırısı ve Türk mücahitlerin çekilişi	97
Şekil 15	8 Ağustos günü Phaethon'un Türk F-100'ü tarafından bombalanması	99
Şekil 16	Paşiammo yakınlarında vurulan RMMO'ya ait Marmon-Herrington tipi zırhlı araç	100
Şekil 17	9 Ağustos sabahı görev için hazırlanan bir F-84F	105
Şekil 18	9 Ağustos sabahı 181.Filo pilotları Diyarbakır üssünde uçuşa hazırlanırken	105
Şekil 19	181.Filo pilotları Diyarbakır üssünde	106
Şekil 20	Makarios ve Yorgacis Baf Hastanesi'nde yaralıları ziyaret ediyor	107
Şekil 21	Muharebeler öncesi ve sonrası Erenköy'de sınırlar	113

BİRİNCİ BÖLÜM
GİRİŞ

1.1. Kıbrıs'ta Osmanlı İdaresi

Akdeniz'de Rodos'un 1552 yılında Osmanlı Devleti tarafından fethi, Kıbrıs'a olan Osmanlı ilgisini arttırdı. Kıbrıs'ın Venedik hakimiyetinde kalması coğrafi konumu nedeniyle Osmanlılarca tehlike olarak görülmekteydi. Böylece ada, Anadolu, Suriye ve Mısır'a yapılacak saldırılarda bir düşman üssü olarak kullanılabilirdi. Ele geçmesi halinde ise ters olarak Osmanlı'nın bu bölgelerde yapacağı seferlerde lojistik üs olabilirdi. Ayrıca ada Akdeniz ticareti açısından kavşak noktasıydı. Ticaret yollarının güvenliği ve adanın bu ticaretteki önemi bir diğer fetih nedenidir. Dönemin sadrazamı Sokullu Mehmet Paşa'nın savaşın sonuçlarının çok maliyetli olacağı yönündeki itirazlarına rağmen fetih için gerekli fetva Ebusuud Efendi tarafından "eskiden müslümanların olan bir yerin geri alınmasında artık Müslümanların yararına olmayan bir barış anlaşmasının bağlayıcı sayılmayabileceği" şeklindeki açıklama ile birlikte alındı (Gazioğlu, 2000: 12-24). Böylece halihazırda yürürlükte olan Osmanlı-Venedik barışı bozulabilecekti.

11 Şubat 1570'de Osmanlı Devleti Venedik'e, bölgede bulunan tüccarlara ve hacılara saldırı üssü olduğu gerekçesiyle Kıbrıs'ın kendi egemenliğine girmesini isteyen ve reddi halinde savaş açacağını bildiren bir ültimatom gönderdi. Venedik, adayı savunmaya hazır olduğu bildirerek ültimatomu reddetti (Osmanlı Arşivleri Daire Başkanlığı, 2000: 15). 27 Haziran 1570'de karaya ilk çıkarma ile başlayan sefer 1571 tarihinde Magosa kalesinin alınmasıyla sona ermiş, adanın tümüyle ele geçirilmesi ve dolayısıyla bölgeyi üs olarak kullanan korsanların temizlenmesi ve deniz yolunun güvenliğe alınmasıyla sonuçlanmıştır (İnalcık, 1964: 21). Ada Osmanlı Devleti'nin hükümdarlığında Anadolu'dan gelen Türklerin yerleştirilmesiyle nüfus açısından hem artmış hem de bu nüfus çeşitlenmiştir. Osmanlı Devleti, adadaki ekonomik hayatı canlandırmak adına da belirli mesleklerden kişileri adada iskan ettirme yoluna da gitmiştir. (Gazioğlu, 2000: 101). Osmanlı'nın adada idareyi devralması, Kıbrıslı Ortodoks Rumlar tarafından Katolik baskısından kurtulma anlamına gelmektedir. Osmanlı Devleti, kendi millet sistemi anlayışına uygun olarak Venedik döneminde kapanan ve tüm mal varlığına el konulan Ortodoks kilisesini açmış ve piskoposluğu Rum milletinin temsilcisi olarak tanımıştır. Ortodoks kilisesi, vergiden muaf tutulmuş ve Ada'da yaşayan Ortodoks Rumlardan vergi toplama hakkı verilmiştir. Ortodoks

kilisesinin millet temsilcisi olarak sayılması, kurumsal olarak kiliseyi çok güçlendirmiş ve daha sonraki süreçlerde de Kıbrıs Rum toplumu içerisindeki siyasi ağırlığını sağlamasına yardımcı olmuştur (Alasya, 1969: 131-133).

Ada'da Osmanlı hakimiyetinin devam ettiği süreç bir barış dönemi olarak nitelendirilebilir. Adada yaşayan farklı dini ve etnik kökene sahip toplumlar bir arada yaşayabilmiştir. Osmanlı idaresi, Ada'da hakimiyet kurduğu süre içerisinde belirlediği vergi miktarının kendisine ödenmesini, bölgede asayişi bozacak hareketlerden kaçınılmasını önemsemiş bunlar dışında adanın yerel yönetimine karışmamıştır. Türk veya Rumların kendi idarecilerini seçmesine izin vermiş, sadece bu idarecilerin kendi atadığı üst yöneticiyi tanımasını istemiştir. Bu özerklik ve adada Kıbrıs Rum ve Türkleri arasında bir ayrıma gidilmemesi, Osmanlı idaresi süresince, vergi problemlerinden doğan isyanlar dışında asayişin ve güvenliğin sağlanması sonucunu doğurdu (Alasya, 1988: 80-87).

1831 tarihli nüfus defterleri kayıtlarına göre Kıbrıs nüfusu 45.365 olarak ölçülmüş, bu nüfusun 15.585'i (%34.4) Müslim, 29.780'i (%65.6) gayrimüslim olarak tespit edilmiştir. Adanın başkenti olan Lefkoşa'da bu oran %60.8 müslim, % 39.2 gayrimüslim olarak kayda geçmiştir. Lefkoşa dışındaki tüm yerleşimlerde ise nüfus oranı gayrimüslimler lehinedir. Türk nüfusu tüm adaya yayılmış fakat esas olarak bürokratik merkez olan Lefkoşa'da toplanmıştır (Osmanlı Arşivleri Daire Başkanlığı, 2000: 93). İngiliz idaresince yapılan ilk modern sayıma göre ise nüfus, 45.458 Türk, 137.631 Rum, 3.084 diğer uluslar olmak üzere toplam 186.173 olarak hesap edilmiştir (Erdönmez, 2005: 8).

Osmanlı Devleti'nin adayı fethinden sonra Kıbrıs, eyalet ilan edildi ve idare üç sancak halinde örgütlendi. Adada bulunan Magosa, Girne, Baf sancakları dışında Anadolu'da bulunan Alanya, İçel, Zülkadriye, Tarsus sancakları bu eyalete bağlandı. Böylece adaya beylerbeyi atandı. Ada nüfusunun göçlerle azalmasıyla idare şekli değişti ve ada doğrudan Osmanlı'ya bağlı Akdeniz adalarının yönetiminin sorumlusu olan Kaptan-ı Derya'ya bağlandı. Bu statü değişikliği, vergilendirme problemlerine neden olup, bu problem Boyacıoğlu İsyanı'na dönüştü. İsyanın bastırılmasından sonra ada, 1703 yılında doğrudan Vezir-i Azam'a Has toprak olarak verildi. 1785'te ise Ortodoks Kilisesi'nin isteğiyle yönetim doğrudan Padişah'a bağlandı. Toplanacak vergilerin içeriğini düzenlemek ise piskoposlara verilmişti. Bu imtiyaz, Kilise'nin büyük karlar etmesine ve bürokratik

gücünü artırmasına neden oldu. Tanzimat döneminde yapılan reformlarla beraber Kıbrıs, bağımsız bir mutasarrıflığa dönüştürüldü ve doğrudan İstanbul tarafından atanan yöneticilerce yönetildi (Gazioğlu, 2000: 125-126).

Adada kültür ve eğitim hayatına baktığımzda Osmanlı idaresinde eğitim, din farklılıkları esas alınarak düzenlendiğini görürüz. Osmanlı'ya ait diğer topraklardaki Ortodoks toplumlar gibi Kıbrıslı Rumların eğitimi Ortodoks Kilisesi'nin sorumluluğundadır. Ortodoks Kilisesi'nin desteklediği Rum okulları tamamen bağımsız bir yapıya sahipti. Müslümanlar için açılan okullar ise, Osmanlı'nın diğer bölgelerine benzer olarak örgütlenmiştir. Sıbyan mektepleri ve medreseler, dini eğitim vermekteydi. Tanzimat sonrası reformların yansıması olarak 1860 yılında lise seviyesinde eğitim veren ilk rüştiye kurulmuştur. Kurulan rüştiye, daha sonra dönemin reformlarıyla beraber idadi, sultani, lise olarak değişmiştir. Kıbrıs Rum toplumundan farklı olarak Türk eğitim sistemi, adada bağımsız değil doğrudan Osmanlı Devleti'nin eğitim sistemine bağlıydı (Gazioğlu, 2000: 264-292).

XVII.yy'a gelindiğinde ise değişen dünya sisteminin yansıması olarak İngiltere'nin bölgeye ilgisi başlamıştır. Özellikle ticaret yollarının kontrolünün ekonomik açıdan çok önem kazanmasıyla birlikte Hindistan ve Çin'e giden deniz yollarının kontrolü devletler açısından rekabet konusu haline gelmiştir. 1869 yılında Süveyş kanalının açılması, Akdeniz'in dünya ticareti açısından önemini arttırmıştır. İngiltere, Kıbrıs'ın özellikle Süveyş kanalının güvenliği açısından stratejik önemi olduğunu farketmiş ve adayı bir üs olarak kullanmak istemiştir. Söz konusu istek, Cebelitarık, Malta hakimiyeti ile beraber Kıbrıs'a hakim olmak, Akdeniz'de İngiliz kontrolünü pekiştirmeye yöneliktir. Kıbrıs'ın ticaret ve savaş gemileri için bir liman ve lojistik bir üs olarak kullanılması oldukça avantajlıydı. Ek olarak bir başka dünya gücü olan Rusya'nın Osmanlı üzerinde genişleme hedefleri ve böylelikle Akdeniz ticaret yollarını ele geçirme ihtimali, İngiltere'nin Akdeniz üzerinde hakimiyetini sağlamlaştırma ihtiyacını arttırmıştır. 1877-1878 Osmanlı – Rus savaşı sonucunda yukarıda sözünü ettiğimiz ihtimal güç kazanmış, Rusya'nın Bulgaristan ve Doğu Anadolu üzerinden Akdeniz kıyı şeridine yaklaşmasını sağlamıştır. İngiltere'nin diplomatik baskılarıyla imzalanan 4 Haziran 1878 Osmanlı – İngiliz İttifak Anlaşması ile İngiltere, Rusya'nın herhangi bir işgal girişimine karşı Osmanlı'nın yanında savaşa gireceğini kabul etmiş, karşılığında ise Osmanlı, Kıbrıs adasının idaresini geçici olarak devretmişti. Yapılan

anlaşmaya göre bu devir Rusların Kars ve Doğu Anadolu'yu terk etmesi halinde iptal olacak, ada tekrar Osmanlı idaresine geçecekti (Çelik, 2012: 56-59).

1.2. Kıbrıs'ta İngiliz İdaresi ve Enosis Hareketi

Dünyada milliyetçilik fikrinin gelişimi ile birlikte ortaya çıkan, Yunanistan dışındaki tüm Yunanları tek bir devlet çatısı altında toplama fikri olan 'Megalo İdea', Rum nüfusun yaşadığı diğer bölgeler gibi Kıbrıs'ta da etkili olacaktır (Kızılyürek, 2021: 75). Bükreş'te hazırlanan ilk Megalo İdea haritasında başkenti İstanbul olmak üzere kurulacak Büyük Helen Devleti sınırları içerisinde daha önce hiç Yunan egemenliğine girmemesine rağmen Kıbrıs'ta dahil edilmiş, ideal olarak hedeflenen sınırlar içerisinde gösterilmişti (İsmail, 2000: 1-2). Yunan milliyetçileri, Megalo İdea'yı gerçekleştirmek amacıyla 'Filiki Eterya' ismiyle bir örgüt kurdular, örgüt kiliselerin desteğini de kullanarak hızlıca büyüdü ve Yunanistan'a bağımsızlığını kazandıracak olan 1821 Mora İsyanı'nı başlattı. Örgüt diğer Rum yerleşimlerinde olduğu gibi Kıbrıs'ta da faaliyetteydi. Başpiskoposluğun desteğiyle Mora'da olduğu gibi Kıbrıs'ta da silahlı bir ayaklanma hazırlıklarına girişen örgüt, Osmanlı idarecilerinin isyanı önceden haber almasıyla amacına ulaşamadı ve önde gelenleri idam edildi. Kıbrıs Rumlarının Yunanistan'la birleşmek istemeleri 1859'da Yunanistan'ın bağımsızlığa kavuşması ile hız kazandı. Özellikle Yunanistan bağımsızlığına kavuşurken bazı adaların Yunanistan'a devri, Kıbrıs Rumlarının üzerinde Kıbrıs adasının da benzer şekilde değerlendirilebileceği kanaati doğurmuştur (Göktürk, 2016: 32-38).

Yapılan ittifak anlaşması gereğince 12 Temmuz 1878'de adaya asker çıkaran İngiltere adanın yönetimini devraldı. Kurulan İngiliz yönetimi, adada yaşayan ve Osmanlı'ya yönelik çeşitli ayaklanma girişimlerinde bulunmuş Rumlar açısından bir ara aşama olarak görüldü. Filiki Eterya, Megalo İdea için baş düşman olarak Türkleri görüyordu. Bu nedenle adada kurulacak bir İngiliz idaresi adanın doğrudan Yunanistan'a bağlanması açısından önemli bir eşikti. Zira adaya gelen İngiliz idarecilerini karşılayan Başpiskopos: "Biz bu yönetim değişikliğini hoş karşılıyoruz, çünkü İngiltere'nin, daha önce Yunan Adaları'nı verdiği gibi Kıbrıs'ı da Yunanistan'a, Anavatanımız'a bırakacağından eminiz" demişti (Gazioğlu, 1996: 31).

Diğer yandan, Kıbrıs'la benzer biçimde uzun süre Osmanlı egemenliği altında kalan Girit'te çıkan 1896 Ayaklanması'da Kıbrıs'ta Enosis fikrinin güçlenmesini sağlamıştır. Bu dönemde Kıbrıs'ta bir yardım kampanyası başlatılmış, pek çok Kıbrıslı Osmanlı'ya karşı savaşmak üzere Girit'e gitmiştir (Kızılyürek, 2021: 80). Girit ayaklanması, adanın Yunanistan'a bağlanmasıyla yani Enosis'le sonuçlanmıştır. Girit'in Yunanistan'a katılması, Kıbrıslı Rumları da heyecanlandırdı. Girit'in Yunanistan'a bağlanması Kıbrıslı Türkler üzerinde ise travmatik izler bırakmıştır. Adada Türk nüfusa yönelik katliamların, zorunlu göç politikalarının etkisi hafızalarda yer edinmiştir (Durukoğlu ve Salik, 2015: 20-21). Enosis ile ilgili düşünülürken çeşitli defalar Türkler tarafından Kıbrıs'ın da Girit gibi olacağı kaygısı dile getirildi. Örneğin; 1960 yılında Türkiye'nin daha fazla Kıbrıslı Türkleri desteklemesini isteyen Kıbrıslı Türk yönetiminden bir temsilci dönemin Türkiye büyükelçisine "Kıbrıs Girit gibi olacak" diyerek seslenmekteydi (Denktaş, 2008: 313). Hatta Rauf R. Denktaş, Annan Planı'na karşı yazdığı 2004 tarihli kitabın isminde Girit benzetmesini kullanacaktı[1].

İngiliz dönemini aynı zamanda Kıbrıs'ta bir modernleşme dönemi olarak nitelendirebiliriz. İngiliz idaresinin desteğiyle açılan okullar, adada eğitimli nüfus sayısını oldukça arttırmıştır. Bu dönemde Türk nüfus içerisinde de bu oranın yükselmesine rağmen okuyan nüfusun büyük bir bölümünün Rumlardan oluştuğu gözlenmekteydi. Kıbrıs Rumlarının açtığı okullarda özellikle Yunanistan'ın Megalo İdea fikrini aşılamak için hazırladığı eğitim programları okutuluyordu. Eğitim içerikleri, milliyetçiliği aşılayan ve Yunanistan'ı anavatan olarak tanıtan kitaplarla doluydu (Kızılyürek, 2021: 78). Eğitim programlarında Enosis ve Megalo İdea işleniyor, Kıbrıs adası, anavatan Yunanistan'ın ve dolayısıyla Büyük Helen İmparatorluğunun parçası olarak görülüyordu. Eğitimli nüfusun artması ve modernleşme ile birlikte çok sayıda çıkan Rumca gazetede benzer bir amaca hizmet ediyordu. Bu gazeteler özellikle eğitimli genç kesim ve aydınlar üzerinde oldukça etkiliydi. Gazeteler de eğitim programlarına benzer şekilde sık sık Yunanistan'ı anavatan olarak gören, Yunan milliyetçiliğini teşvik eden şekildeydi (Kızılyürek, 2007: 50-79). Adada eğitim müfredatlarının farklılaşması Türk ve Rum kesimleri arasındaki farklılığı arttırmakta, Osmanlı idaresinde birlikte yaşayan iki toplum arası mesafeyi gittikçe açmaktaydı (Gürhan, 2012: 13-26).

[1] Denktaş. (2004). *Kıbrıs Girit* Olmasın. Remzi Kitabevi: İstanbul.

Ekonomik açıdan baktığımızda da İngiliz idaresiyle beraber dünya ticaretiyle daha fazla entegre olmanın sonucunda ticaret hacminin artması, Kıbrıs'ta geleneksel yönetici sınıflar haricinde özellikle liman kentlerinde kendini gösteren ve güç kazanan yeni bir sınıfın oluştuğunu gözlemleriz. Bu sınıf geleneksel olarak ticaretle daha içli dışlı olan Rumlar arasında gelişmekteydi. Ortaya çıkan yeni sınıf, arkasına geniş ve gelişmiş bir üretim ekonomisini almadığından sadece ticari faaliyetlerle yetiniyor, dünyayla daha çok entegre olabilmek için başka ulusal pazarlara katılma hevesini arttırmaktaydı (Beratlı, 2012:44). Bu oluşmaya başlayan burjuva sınıfının gelişimi tıpkı Avrupa'da olduğu gibi milliyetçiliğin gelişimiyle beraber gidiyor ve Kıbrıs'ın bir ulus-devlet veya Yunan ulus-devletinin parçası olma fikrini güçlendirmekteydi (Kızılyürek, 2021: 80). Kıbrıslı Türklerin ekonomik hayatına baktığımızda ise Osmanlı idaresinden kalma bir süreklilikle daha çok bürokrasi ve tarımda görev alıyor böylece Rumlara göre daha az dinamik olan bir toplum yapısını koruyorlardı (Kızılyürek, 2021: 212). Zira konuyla ilgili olabilecek bir yoruma 1932 yılında rastlamaktayız. Kıbrıslı Türk aydınlarından Con Rıfat şöyle yazmaktaydı: "Bugün toplum çok zayıf düşmüştür, bunun nedeni bireylerin geçimlerini hep memuriyet kapısında aramalarıdır. Bu şarklı olarak atalarımızdan aldığımız en kötü miraslardan biridir". Con Rıfat, Kıbrıs Türk'ünün gelişimini siyasi örgütlenmeye, ekonomik üretkenliğe ve dinde reform yapılmasına bağlamaktaydı (Fedai, 1986: 22-23). Bu dönemde gelişim farklarına uygun olarak Kıbrıslı Türkler Rumları, Osmanlı'nın idaresine alınması gereken şımarık bireyler olarak nitelerken, Kıbrıslı Rumlara göre Türkler, baskıcı, zorba, eski ve çağ dışı kalmış barbar bireyler olarak görülmekteydi (Beratlı, 2012: 43).

Bahsetmeye çalıştığımız sosyo-ekonomik gelişim farklılığı Kıbrıs sorununun önemli bir tarihsel sebebi olarak görülebilir. Toplumsal gelişimi daha hızlı yaşayan Kıbrıslı Rumlar ile çoğunlukla geleneksel toplumsal rollerde kalan Kıbrıslı Türkler arasındaki farklılık İngiliz idaresince de adayı yönetmek amacıyla kullanılmaktaydı. Nitekim ada fiilen İngiliz idaresi altında olmasına rağmen yapılan anlaşma gereği bu idare halen geçici olup adanın hukuki sahibi Osmanlı Devleti'dir. Bu durum Türklerin İngiliz idaresi ile daha yakın ilişkiler geliştirmesine neden olmuş, böylece Kıbrıs Rumları ve Kıbrıs Türkleri arasında düşmanlığı körüklemişti (Gürhan, 2012: 19). Osmanlı Devleti ile yapılan anlaşma ve adanın yönetimi konusundaki geçici statü, İngilizler tarafından Kıbrıslı Rumların Enosis taleplerini reddetme konusunda meşru bir neden olarak gösterilmekteydi. İngiliz İdaresi, Enosis için sadece Rumların değil Türklerin de onaylarının olması gerektiği, adanın hukuki sahibinin Osmanlı

olduğunu çeşitli dönemlerde öne sürmüştür. Rumların Enosis talepleri bu dönemde Kıbrıslı Rum ve Kıbrıslı Türkler arasındaki çatışmaları da tetiklemiştir. 1912 yılında çeşitli çatışmalar yaşanmış ve İngilizler eliyle büyümesi önlenmiştir (İsmail, 2000: 176).

Kıbrıslı Rumlar açısından bir diğer önemli gelişme İngiliz yönetiminin geçici statüsünün değişmesidir. I. Dünya Savaşı'na giren Osmanlı Devleti'ne karşılık olarak 1878 anlaşmasını geçersiz sayarak, adayı ilhak etti (Hocanın, 1989: 425). Bu ilhak adada Rumlar tarafından sevinçle karşılandı. İngiliz yönetimi savaş esnasında, adadaki hedeflerine uygun olarak Kıbrıs'ı lojistik üs olarak kullanmaya devam etti. Özellikle Kanal ve Çanakkale muharebelerinde ada, ikmal üssü olarak oldukça önemliydi. Savaş gemilerinin için kömür, gemiler ve kara kuvvetleri için cephane, ormanlardan elde edilen kereste, ordunun ihtiyacını karşılamak için Kıbrıs'ta depolanıyordu Ayrıca yaralı askerlerin tedavi ve rehabillitasyonu için Kıbrıs kullanıldı. Savaş ilerledikçe ise esir askerlerin gönderildiği kamplar kuruldu. Bunun yanında ilerleyen yıllarda daha çok önem kazanacak askeri istihbarat faaliyetleri adadan yürütüldü. Bu istihbarat faaliyetleri hem Kıbrıs'taki askeri misyonu korumak hem de Anadolu ve Suriye'deki Osmanlı ordusunun faaliyetleri hakkında bilgi toplamak üzerine yoğunlaşmaktaydı. Ayrıca kurulan telefon ve telgraf sistemi ile bölgedeki operasyonlar hakkında bilgi akışı Kıbrıs üzerinden sağlandı (Özçelik, 2023: 47-49). Yunanistan'ın I.Dünya Savaşı'na İngiltere tarafında girmesi ise Kıbrıs'ın savaş sonunda Yunanistan'a devrolunacağına dair Kıbrıs Rum umutlarını arttırdı. Dönemin Yunanistan Başbakanı Venizelos, savaştan sonra İngiltere'nin Kıbrıs'ı Yunanistan'a bırakacağını düşünüyordu (Hocanın, 1989: 431). Hatta bu amaçla savaş sonrası yapılan Paris Barış Konferansı'nı etkilemek amacıyla Kıbrıslı Rumlar kulis faaliyetlerine başlamışlardı (Yüksel, 2015: 50).

I.Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru 1918 Brest Litovsk Anlaşması, 1878 Anlaşması'nda Kıbrıs'ın Rusların Kars ve Doğu Anadolu'yu boşaltması halinde tekrar Osmanlı'ya geri verileceği hükmünü doğrudan geçerli kılmaktaydı. Rusya'da kurulan Sovyet yönetimi, Kars ve Doğu Anadolu'yu tamamen Osmanlı'ya bırakmayı kabul etmişti. Bu istek Osmanlı'nın savaştan yenik çıkması nedeniyle kabul edilmeyecekti. Adanın statüsü, Rum ve Türk isteklerine aykırı olarak İngilizler tarafından belirlenecekti. Kıbrıs, deniz hakimiyeti mücadelesinde önemli olan jeopolitik konumu nedeniyle İngilizler tarafından yönetilemeye devam edecekti. İngilizlere göre Kıbrıs, Akdeniz hakimiyeti, Anadolu, Suriye, Mısır bölgelerine yakınlığı ve bu bölgelerde yapılacak operasyonlarda çok faydalı olacağı

gerekçeleriyle vazgeçilmezdi (Özçelik, 2023: 50). Bu durum Sevr'de, İngiliz işgalini resmen tanıma ve adada yaşayan Türklerin İngiliz vatandaşı olarak tanınması olarak geçiyordu (Erim, 1953: 566). Sevr, Türk Milli Mücadelesi sonucunda geçersiz olunca, Milli Mücadele sonucunda imzalanan Lozan Anlaşması Türkiye Cumhuriyeti'nin bağımsızlığı resmiyet kazanacaktı. Lozan Anlaşmasının 16.maddesi ile Türkiye, Lozan Anlaşması'nda ayrıca belirtilen adalar dışında kalan adalardaki tüm haklarından vazgeçiyor, bu adalar üzerinde karar hakkını diğer devletlere bırakıyordu. Madde 20'de ise Türkiye Kıbrıs'ın İngiltere tarafından ilhakını tanıyordu (Çabuk, 2022: 8).

Türk Milli Mücadele'sinin Kıbrıs üzerine de önemli tesirleri olmuştur. Milli Mücadele'ye doğrudan katılan Kıbrıslı Türkler dışında adada çeşitli yardım faaliyetleri düzenlenmiş, sonucu ise coşkuyla kutlamıştı (Keser, 2007: 55-56). Sonrasında kurulacak genç Cumhuriyet ise yeni bir anavatan olarak görülecekti. Bu dönemde Adada İngiliz idaresinin baskılarına rağmen Türk bayrağı ve Atatürk resimleri gizlice dağıtılıyor, sık sık sokaklarda kutlamalara eşlik ediyordu (Akar, 1981: 10). Cumhuriyetin yaptığı reformlar ise yeni oluşan aydın kesim tarafından ilgiyle takip edilmiş, adaya taşınmak istenmişti (Keser, 2007: 61-62). Cumhuriyetin kurulması, Kıbrıs Türklerinde modern ulus bilincinin oluşması açısından oldukça önemlidir. Kıbrıs Türkleri, Mustafa Kemal önderliğinde kazanılan zafer ve yeni kurulan cumhuriyetin etkisiyle Türkiye'nin bir parçası olarak hissetmeye başlamıştı. Kıbrıs Türkleri, Kıbrıs Rumlarının Yunanistan'a bağlanma isteğine karşı olmak ve ulus devlet olan Türkiye Cumhuriyeti'nin etkisiyle bir araya geliyor ve örgütleniyordu. Bu örgütlenme ihtiyacı 1943 yılında Kıbrıs Adası Türk Azınlıklar Kurumu (KATAK) ile somutlaştı. KATAK özellikle adanın Yunanistan'a bağlanmasına karşı mücadelenin sonucu olarak doğmuştur (Kızılyürek, 2021: 218- 224).

Kıbrıslı Rumlar açısından ise Milli Mücadele sonrasındaki durum hayal kırıklığı olmuştur. Anadolu'daki işgallere bir tepki olarak doğan Türk Milli Mücadelesi sonucunda Anadolu'yu terk etmek zorunda kalan Yunanistan, ciddi sorunlarla uğraşmaktaydı. Sarsılan devlet idaresi sonucu art arda gelen askeri darbeler, savaş sonucu oluşan yoğun göçün oluşturduğu toplumsal bunalım Yunanistan'ı uzun süre iç gündemleriyle meşgul olmasına neden olmuş, Kıbrıs Rumlarını ihmal etmek zorunda bırakmıştı. Daha önemlisi, Türk Milli Mücadelesi, Megalo İdea fikrine büyük bir darbe vurmuştu. Osmanlı Devleti'ne nazaran oldukça küçük bir devlet olan Yunanistan'ın genişleme hayalleri, Ankara önlerine kadar

yaklaşmışken İzmir'i kaybetmekle sonuçlanmıştı. Megalo İdea Anadolu'da yaşayan Rum nüfusun büyük kayıplar vermesine ve yüzyıllardır yaşadığı Anadolu topraklarından göçmesine neden olmuş, büyük acılar doğurmuştu. (Kızılyürek, 2021: 70-72). Bununla beraber Kıbrıs'ın statüsünde herhangi bir değişiklik olmamış, adadaki İngiliz yönetimi geçici niteliğinden kalıcı hale gelmişti. İngiltere, 10 Mart 1925'te adanın statüsünü 'Taç Koloni'ye çevirdi ve adaya vali atadı. Kıbrıslı Rumlar, kalıcı İngiliz yönetimi anlamına gelen 'Taç Koloni' ilanını protesto etmiş, adanın Yunanistan'a bağlanması taleplerini yinelemişlerdir (Gazioğlu, 1960: 196).

İngiliz yönetimin kalıcılaşmasının önemli sonuçlarından birisi 1931 Rum Ayaklanmasıdır. Adanın doğrudan İngiltere'ye bağlanmasından sonra Enosis isteklerini dile getiren Rumların isteği çeşitli nedenlere dayanarak reddedilmekteydi. Bu siyasi probleme ek olarak 1929 Ekonomik Krizi'nin adaya ekonomik yansımaları Kıbrıs üzerinde toplumsal bir bunalıma dönüşmüştü. Bu dönemde özellikle karların ciddi olarak düşmesi, çok sayıda kişinin işten çıkarılmasıyla sonuçlanmıştır. Artan işsizlik, tarım ürünlerinin fiyatının düşmesi gibi çok sayıda problemin üzerine İngilizler adaya ek vergiler koymaya çalıştı. İngiliz Valisi'ne Kıbrıs'ın yerel meclisi olan Yasama Meclisi'nin kararı olmadan ek vergi toplama yetkisinin verilmesi bunalımı daha çok arttırdı. Çeşitli mitingler, halk toplantıları sürecinden sonra 21 Ekim'de Lefkoşa'da toplanan büyük bir kitle valiye dilekçe vermek için valilik binasına yürüyüşe geçti. Çıkan olaylar nedeniyle valilik binası ateşe verildi. Göstericileri engelleyemeyen polis kitleyi ancak ateş açarak dağıtabilmiştir (Aykoç ve Ateş, 2012: 209-211). Kitleye ateş açılması olayların tüm adaya yayılmasına neden olmuştur. Rum Ortodoks Kilisesi'nin de açık desteğiyle isyan köylere kadar yayıldı. İngilizler hemen sıkıyönetim ilan etti ve Akdeniz donanmasından yardım istedi. Rumlar bu esnada sabotaj, karakol baskını gibi eylemler yapmaya başlamışlardı. İsyanın ana talebi Enosis ilanıdır. Örneğin isyan esnasında Girne Başpiskoposu onu izleyen kalabalıkla beraber hükümet binasına Yunanistan bayrağı çekmiştir (Göktürk, 2008: 345-346). İngilizler, Ekim sonu duruma hakim olabildikten sonra iki bin kişiyi isyana bağlı çeşitli suçlardan dolayı yargılamış ve Ada yönetiminde etkili olan Yasama Meclisi'ni kaldırarak, yasa çıkarma yetkisini doğrudan valiye bağlamıştır. İngiliz valinin çıkardığı ilk üç yasa ise İngilizlerin isyanı nasıl algıladıkları konusunda fikir vermektedir. Bu yasaların ilkinde adada İngiliz bayrağı dışındaki bayrakların kullanımı yasaklanmıştır. İkinci yasada halkı galeyana getirdiği gerekçesiyle kilise çanlarının çalınması yasaklanmıştır. Diğer yasada ise köy

muhtarlarının seçimi kaldırılmış, muhtarların doğrudan Vali tarafından atanması kararlaştırılmıştır (Bolat, 2020: 156). Bu yasalardan sonra Valilik basın üzerinde geniş kısıtlamalar getirmiş, özellikle Enosis ile ilgili içeriklere yönelik ciddi bir sansür uygulamıştır. İngilizler, bu dönemde Türk ve Rum okullarının müfredatlarından 'milli' nitelikte olan her şeyi kaldırmıştır. Türkiye ve Yunanistan'dan kitapların getirilmesi yasaklanmış, bu ülkeleri içeren bilgiler derslerden kaldırılmıştır. Okullardan Türk bayrakları alınmış, Atatürk resimleri kaldırılmıştır. Dolayısıyla eğitimleri kısıtlanan Kıbrıslı Türkler, isyana karışmadıkları halde, isyanın bastırılması sonraki olağanüstü sürecin muhattabı olmuşlardır. Kıbrıslı Rumlara tüm uygulanan yasaklar, aynı şekilde Kıbrıslı Türklere de uygulanmıştır (Göktürk, 2008: 352-353).

İsyanın Kıbrıs Rum milliyetçiliğinin uyanışı açısından tarihsel önemi büyüktür. Kıbrıslı Rumlar tarihte Osmanlı'ya karşı çıkan köylü isyanları haricinde ilk defa Enosis için ayaklanmışlardır. Ayrıca bu isyanın özellikleri, sonrasında gelişecek Enosis hareketinin özelliklerini belirleyecektir. Örneğin din adamlarının öncülüğü ve Kıbrıslı Rumlar arasındaki siyasi ağırlığı bu dönemde açıkça görülebilmektedir. O esnada Kikko Manastırı'nda dini eğitim alan bir keşiş olan ve sonradan Kıbrıs Cumhuriyeti Başkanı olacak olan Makarios, isyan esnasında manastırın duvarına 'Yaşasın Enosis' yazdığını ve bunun ilk siyasi açıklaması olduğunu söyleyecektir (Mayes, 2019: 31). Bir diğer özellik ise Yunanistan kamuoyunun isyana yönelik ciddi ilgisidir. Yunanistan Hükümeti'nin, İngiltere ile karşı karşıya gelmemek için isyana destekleyici herhangi bir açıklama yapmamasına ve hatta adadaki konsolosunu isyanı desteklediği gerekçesiyle geriye çağırmasına rağmen, Yunan kamuoyu çeşitli mitingler, toplantılar ve yardım faaliyetleri ile isyana doğrudan destek olmuştur (Bolat, 2020: 158). İsyana verilen tepkilerdeki farklılık, Kıbrıs sorununun tüm evrelerinde görülebilen Yunan-Kıbrıslı Rum ayrımını açıkça göstermiştir. Kıbrıslı Rumlar, yükselen milliyetçilik ile silahlı isyana kalkışabilirken, anavatan Yunanistan dönemin getirdiği başka öncelikler nedeniyle İngiltere ile tam bir uyum gösterilmesi gerektiğini düşünebilmekteydi. Yunanistan, Kıbrıslı Rumların Yunan ulus bilinci geliştirmesi için her türlü desteği verirken, bunun sonucu olan Enosis için İngiltere'nin beklenmesi gerektiğine dair bir politika izlemektedir (Kızılyürek, 2021: 89). Bir diğer önemli nokta ise isyanın ana talebinin İngiliz yönetiminden kurtulmak değil Yunanistan'a bağlanmak olmasıdır.

İsyan sonrası uygulanan baskılara rağmen özellikle Enosis karşıtlığı ekseninde gelişen Kıbrıs Türk milliyetçiliği de bu dönemde gözle görülür hale gelmiştir. İngilizlerin Türk milliyetçiliğini engelleme çabaları özellikle anavatan Türkiye'deki devrimlerin Kıbrıs Türk toplumunda uygulanmasının engellenmesi şeklinde yoğunlaşmaktaydı. Örneğin Türk toplumunda Türk Medeni Kanunu'nun uygulanması engellenmiş, eski usul İslam hukuku uygulamasına devam edilmişti (Yüksel, 2015: 62). Bu engellemelere rağmen aynı dönemde Kıbrıslı Türkler arasında Türkiye'yi yakından takip eden ve Kemalizm'den etkilenmiş bir aydın kesimi oluşmaya başlamıştı. Bu kesim, İngiliz yönetiminin sıkıyönetim uygulamalarına rağmen Türkiye ile bağlarını kuvvetlendirmekteydi. Yasak olmasına rağmen Türk bayraklarının dağıtılması, Türkiye'deki bayramların adada kutlanılması, çeşitli basın yayın organlarında yazılan makalelerle Kıbrıs Türk bilinci uyandırılmaya çalışılmaktaydı (Işıksal, 2023: 60-63).

II.Dünya Savaşı'nda ise Kıbrıs adası, I.Dünya Savaşı'na benzer rolünü oynamaya devam etmiştir. İngilizler, Kıbrıs'ı Akdeniz donanmasının bir lojistik üssü olarak kullanmaktaydı (Dimitrakis, 2009: 315-328). Haziran 1940'ta İtalya'nın savaşa Almanya'nın yanında girmesiyle savaş Akdeniz'e taşındı. Libya ve Mısır'da devam eden çatışmalar ve Girit'le beraber bazı Ege Adaları'nın kaybedilmesi, Akdeniz'deki diğer İngiliz adaları olan Malta ile Kıbrıs'ın önemini arttırmıştır (Korkmaz, 2022: 7-9). Kıbrıs'ın öneminin artması, Ada halkına yönelik 1931 Ayaklanması ile başlayan baskının gevşetilmesi politikasını zorunlu hale getirmiştir. İngilizler, Kıbrıs'ta olası bir Alman saldırısına karşı adada üsler inşa etmeye başlamış ve bu süreçte bir isyan çıkmaması için adada kamuoyu desteğine ihtiyacı artmıştır. Bu nedenle yasaklanan siyasi partiler yeniden kurulmuş ve belediye seçimleri yapılmıştır (Druşotis, 2005: 3). Bu görece rahatlama döneminde adada daha önce etkisiz olan yeni bir siyasi kutbun doğması mümkün olmuştur. Yasadışı olan ve 1931 Ayaklanmaları sonrasında yapılan operasyonlarda çok sayıda üyesi tutuklanan ve ciddi darbe yiyen Kıbrıs Komünist Partisi, daha kitlesel bir parti ihtiyacı nedeniyle içerisine diğer sol unsurları da dahil ederek 1941'de AKEL'i (Emekçi Halkın İlerici Partisi) kurdu. Parti, giderek büyümüş ve etkisini arttırmıştır. Örneğin 1943 yılında Limassol ve Mağusa belediyelerini, 1946 seçimlerinde ise Limassol, Mağusa, Lefkoşa belediyesini kazandı. AKEL, tamamen Rumlar tarafından kurulduğu halde bünyesine Türkleri de almaya gayret etmekteydi. Fakat AKEL bu duruma ters olarak Enosis'i bir parti politikası olarak benimsemiştir (Katsurides, 2014: 280-283). AKEL'in bu özelliği Kıbrıslı Türklerin partiye

soğuk bakmasına neden olmaktaydı. Bunun yanında Kıbrıs'ta güçlü bir komünist partisinin varlığı, ilerleyen dönemde İngiliz ve Amerikan hükümetlerinin adaya yönelik kaygılarının artmasına neden olmuştur.

1.2.1. Kıbrıs'ta Şiddetin Artması (1950-1959)

Savaş sonrası kurulan dünya düzeninin önemli bir belgesi olan Birleşmiş Milletler (BM) kurucu anlaşmasında bağımsızlığa kavuşamamış milletlere dair önemli kararlar alındı. Kurucu anlaşmaya göre henüz kendi kendini yönetemeyen milletlerin bu haklarını kazanması sorumluluğu BM üyelerine yükleniyordu. Üye ülkeler, bu ülkelerin bu tarz arzularını göz önüne almak zorundaydı (Birleşmiş Milletler, 1945: 37) Aynı dönemde dünyada sömürgecilik karşıtı hareketlerin güçlenmesiyle kendi kendini yönetmeyen bir bölge olarak Kıbrıs konusu tekrar gündeme geldi (Irkıçatal, 2012a: 196).

1940'lı yıllarda adada yapılan pek çok miting, gösteri, grev gibi toplumsal hareketler Enosis'i ciddi bir seçenek haline getirmiş ve dünyada kamuoyu oluşturmuştur. Savaş sonrası ciddi bir ekonomik bunalım yaşayan İngiltere'de ise iktidara gelen İşçi Partisi, İngiliz sömürgelerine bağımsızlık verme (de-kolonizasyon) politikasını gütmeye başlamıştı. 1947'de, pek çok sömürgeye bağımsızlık veren İngiltere'nin yeni politikasından faydalanmak isteyen Kıbrıslı Rumlar, bir heyet oluşturarak Londra'da görüşmeler yapmıştır. Görüşme esnasında Enosis talepleri yinelendi ve kurulacak yeni devletin İngiliz politikalarına bağlı olacağı vaadinde bulunulmuştur (Şahin, 2020: 21). Fakat İngilizler, Ortadoğu'nun askeri, siyasi ve ekonomik gerekçelerle kendileri açısından çok önemli olduğunu bilmekteydi. Bu bölgeleri doğrudan yönetemeseler bile Ortadoğu'ya yakın ve gerektiğinde bölgeye müdahaleyi kolaylaştıracak üsleri korumak istiyorlardı Bu nedenle yapılan görüşmelerde Rumların istekleri reddedilmiş, İngiltere'nin Kıbrıs'tan vazgeçmeyeceği açıkça ifade edilmiştir. İngilizlere göre Kıbrıs, 1878'deki İngiliz işgal gerekçesini halen taşımakta, I.Dünya Savaşı'nda ve II.Dünya Savaşı'nda kanıtlanan önemi nedeniyle diğer İngiliz sömürgelerinden farklı bir kadere zorlanmaktaydı. İngilizlerin Mısır ve Filistin'i terk etmesinden sonra ise bölgedeki tek İngiliz yönetimi olarak adanın önemi daha da arttı (Irkıçatal, 2012b: 35-37). Bu dönemde benzer bir çaba olarak Kıbrıs Rumları, 1950 yılında Ortodoks Kilise'sinin önderliğinde İngiltere ve BM'ye sunulmak üzere bir plesibit düzenlemişlerdi. Plesibit, adada yaşayan Rumlarla sınırlı kaldı ve Kıbrıslı Türkler

oylamaya katılıp oy vermediler. Plesibit sonucunda oy verenlerin %96'sı Enosis'e evet demekteydi. İngiliz Valisi, yüksek oranlara rağmen plesibit sonuçlarını tanımayacaklarını açıkladı (Turan, 2020: 161). Kıbrıs'ta ısrarcı olan İngilizler, Kıbrıslı Rumlar açısından Enosis'i diplomatik veya siyasi yollarla değil silah zoruyla elde etme motivasyonunu güçlendiriyordu. 1947'de Rum heyetinin görüşmesi ve 1950 plesibitinden alınan red cevapları üzerine Ocak 1951'de Yunan Genelkurmay Başkanı General Kosmas ve Georgios Grivas yaptıkları görüşmede, Kıbrıs'ta silahlı bir mücadelenin başlaması gerektiği ve Enosis için bunun tek yol olduğu konusunda görüş birliğine vardılar. Grivas bu dönem için "*anavatanımı ancak bir devrim kurtaracak gibi görünüyordu*" demekteydi. (Grivas, 2012: 32). Yunan Genelkurmayı'nın desteğini almayı başaran Georgios Grivas, bu tarihten sonra Enosis hareketi açısından önemli bir lider konumunda olmuştur. Grivas, aynı zamanda Türklere yönelik düşmanlık besleyen birisiydi. Yunan ordusunda görev yaptığı dönemde Yunanistan'ın Batı Anadolu'yu işgal etmesiyle bölgedeki Kuva-yı Milliye birlikleriyle çatışmalara katılmıştır. Grivas anılarında gerilla savaşını bu dönemde tecrübe etme fırsatını bulduğunu ve çok etkilendiğini yazmaktadır (Grivas:2012: 22). Gerçekten bu tecrübe Grivas'ın iyi organize olmuş gerilla birliklerinin düzenli ordulara karşı üstünlüğünü göstermiş ve dolayısıyla Kıbrıs'ta İngilizlerin mağlubiyete uğratılabileceğini düşünmesini sağlamıştır. II. Dünya Savaşı sırasında İtalyan ve Almanlara karşı savaşan Grivas, Yunanistan'ın yenilgisiyle milliyetçi bir yeraltı direniş örgütü olan 'X' örgütünü kurdu. X Yunan direniş hareketinin önemli bir gücü olan komünist ELAS'a karşı milliyetçi bir siyasi çizgiyi temsil ediyordu. Grivas, 1951'de adaya gelerek çeşitli görüşmeler yaptı ve olası bir gerilla harbinin mümkün olup olmayacağını değerlendirdi. Kıbrıs'ta ve özellikle Trodos dağlarında hareket edip eylemler yapacak gerilla birlikleri ve kentlerde İngiliz askerine yönelik sabotajlar yapacak bir örgüte ihtiyacı olduğunu saptadı (Gazioğlu, 1998: 61).

1954 yılında Yunanistan, 1950 plesibitine dayanarak Kıbrıs Rumlarına self determinasyon hakkının verilmesi için konuyu BM gündemine taşıdı. Yunanistan bu hakkın tanınması halinde İngilizlere Kıbrıs ve Yunanistan topraklarında üs kurma hakkı tanıyacağını açıkladı (Gazioğlu, 1998: 27). Yapılan görüşmeler sonucu BM Genel Kurulu'na taşınan konunun, bir başka ülkenin içişlerine müdahale etmenin BM yetkisinde olmadığı ve konunun başka platformlarda ele alınması gerektiği şeklindeki öneriler dolayısıyla daha fazla görüşülmemesine karar verilmesi şeklinde sonuçlandı. Türk temsilci Selim Sarper, görüşmelerde İngiliz tezlerine uygun olarak, Kıbrıs'ın İngiltere'nin içişleri olarak kabul

edilebileceği ve adada Kıbrıslı Rumlar ve Kıbrıslı Türkler olarak iki ayrı halk yaşadığı ve bu nedenle Enosis'in gerçekleşmesine izin vermeyeceklerini ifade etmiştir (United Nations Secretary General, 1954) Selim Sarper'in konuşmaları Türkiye'nin Kıbrıs meselesine dair yaklaşımının ilk işaretleridir. Türkiye bu vesileyle ilk kez Kıbrıs adasında Kıbrıs Türklerinin aleyhine bir çözümü kabul etmediğini açıkça ifade etmiştir. Ek olarak bu görüşmelerde açıklanan Türk ve İngiliz tezleri büyük ölçüde benzerlik taşımaktadır. İngiltere ve Türkiye, Kıbrıs'ın Yunanistan'ın da imzaladığı bir anlaşma olan Lozan ile statüsünün belli olduğunu, bu statü değişikliğinin Lozan'da oluşturulan diplomatik dengeyi bozacağını belirtmekteydi. İngiltere, adanın kendisi açısından stratejik önemini vurgulamaktaydı. Ayrıca Türkiye kendi anakarasının bir uzantısı olan Kıbrıs'ın başka devletlerin kontrolüne geçmesinin kendisi açısından güvenlik tehlikesi doğuracağını ifade etmekteydi. Buna rağmenn bir self determinasyondan bahsedilecekse bu hakkın sadece Rumlara değil Türklere de verilmesi gerektiğinin altı çizilmekteydi (Oran, 2009: 599).

BM'den alınan olumsuz sonuç Rum kamuoyunda büyük bir öfke yaratmıştır. Yunanistan ve Kıbrıs'ta İngiliz ve Amerikan bayrakları yakılmış, polisle çatışmalar olmuştur (Mayes, 2019: 75). Bu gelişmeler üzerine diplomatik ve siyasi yolların tıkandığını farkeden Grivas, Başpiskopos Makarios'la görüşerek uzun süredir hazırlıklarını sürdürdükleri silahlı eylemlerin başlatılması kararını vermiştir. Amaç, 1931 Ayaklanması'ndan farklı olarak uzun süreli bir sabotaj ve terör dalgası ile İngilizleri Enosis'e zorlamaktır (Şahin, 2020: 31). 1 Nisan 1954 günü[2] Grivas'ın liderliğini üstlendiği EOKA örgütü, Lefkoşa, Mağusa, Larnaka, Limasol kentlerinde eşzamanlı olarak çeşitli hedeflere yönelik saldırılar gerçekleştirdi. Hükümet binaları, polis karakolları, radyo istasyonları, İngiliz kışlaları gibi hedeflere yönelik yapılan sabotaj eylemleri Kıbrıs'ta uzun sürecek olan bir kaotik süreci başlatmaktaydı. EOKA, aynı zamanda Kıbrıs Rum gençliği içerisinde örgütleniyor, kitle gösterileri, boykotlar düzenlemekte, Enosis yanlısı broşürler dağıtmaktaydı (Grivas, 2012: 55-58). 1 Nisan'dan sonra 24 Mayıs'ta Lefkoşa'da ilk kitle gösterisini düzenleyen EOKA gençliği, 700'den fazla öğrencinin katılımıyla kitleyi dağıtmaya çalışan polise taşlarla saldırmış, protestocular askeri birliklerin müdahalesiyle dağıtılabilmişti. Bu eylemlere ek olarak 25 Mayıs'ta Vali'ye bombalı suikast girişimi yapılmış, Vali kısa süre önce bombanın patladığı yerden ayrılarak suikast girişiminden son anda kurtulabilmişti. Bu dönemde

[2] 1 Nisan bu saldırılardan sonra yıllar boyu EOKA Günü olarak kutlanmış olup günümüzde Güney Kıbrıs Rum Yönetimi tarafından ulusal bayram olarak kutlanmaktadır.

karakollara bomba atılmış, polisin ve İngiliz askeri personelinin evlerine saldırılar düzenlenmiştir. 22 Haziran'da ise EOKA'nın ilk gerilla saldırısı gerçekleşti. EOKA militanları, üs olarak kullandıkları Trodos dağlarının eteklerinde bulunan bir polis karakoluna saldırdı (Varnavas, 2004: 90). İngilizler durumu kontrol etmekte zorlandıklarını farkederek Kıbrıs konusunda kendilerini bir hakem konumuna getirecek şekilde olayı Yunanistan ve Türkiye arasındaki bir probleme çevirmeye çalışmaya başladılar. EOKA eylemlerinin bir sonucu olarak 29 Ağustos'ta İngiltere, Yunanistan ve Türkiye temsilcilerinin katılımıyla Londra Konferansı toplandı (Gazioğlu,1988: 92). İngiliz Dışişleri Bakanı Harold Macmillan, konferansa öneride bulunarak, Kıbrıs'a bir anayasa hazırlanarak adaya özerklik verilmesini önermiştir. Macmillan konferansta ayrıca, özerkliği, bağımsızlık veya Enosis'e giden bir ara süreç olarak görmediklerini ve İngiliz idaresinin kalıcı olacağını açıklamıştır. Konferans esnasında patlak veren ve tarihe 6-7 Eylül olayları olarak geçen İstanbul'da Rumlara yönelik saldırılar Türk-Yunan ilişkilerini olumsuz etkilemiş ve böylece konferans, önerilerin Yunanistan tarafından reddi ile sonuçlanmıştır (Erim, 1975: 11).

Konferansta Türk tarafı 1954 BM görüşmelerindeki benzer tezleri savunmuştur. Türkiye'ye göre Adadaki İngiliz yönetimi kalmalı şayet İngilizler adayı terk edecekse yönetimi Kıbrıs'ın eski sahibi olan Türkiye devralmalıydı. Böylece Türkiye'nin Kıbrıs'a dair politikasında yeni bir evreye gelinmiş, Kıbrıs sorunu bir İngiliz sömürge idaresi sorunu olmaktan çıkıp Türkiye-Yunanistan arası bir krize dönüşmeye başlamıştır. Ayrıca Londra Konferansı'yla Türkiye Kıbrıs'taki çözümün doğrudan muhattabı haline gelmekle beraber, bir kez daha Enosis'i asla kabul etmeyeceğini ifade etmekteydi (Oran, 2009: 602). İngilizler bu diplomatik girişimin başarısız olmasıyla beraber politika değişikliğine gitmişlerdir. İlk olarak Eylül 1955'te Malta ve Mısır'dan 1500 komando Kıbrıs'a getirilmiş, EOKA terör örgütü olarak ilan edilmiş ve adaya mühimmat, silah yığınağı başlamıştır (Varnavas, 2004: 92). Bu tedbirlerle beraber İngilizler, askeri gücü arttırmak amacıyla emekliliği yaklaşmış Genelkurmay Başkanı Mareşal Sir John Harding'i Kıbrıs'a yeni vali olarak atamıştır. Harding, Kıbrıs'a gelir gelmez EOKA üzerindeki askeri baskıyı arttırırken aynı zamanda da Makarios'la görüşmelere başlamıştır. Görüşmelerde Harding, Macmillan'dan farklı olarak verilecek özerkliğin Enosis için bir ara aşama olabileceğini, EOKA'nın şiddet eylemlerini durdurması halinde Enosis'in de tartışılabileceğini ifade etmiştir. Makarios, Harding'in önerilerini Enosis kararını belirsiz bir zamana havale ettiği gerekçesiyle reddetmiş İngilizlerden Enosis için kesin bir süre istemiştir (Gazioğlu, 1998: 118). Görüşmelerin

tıkanması ile beraber İngilizler, ada üzerindeki askeri operasyonlarına devam ederken Kasım 1955'te sıkıyönetim ilan ettiler. Sıkıyönetimle Kıbrıs'ta beş kişiden fazla bir araya gelmek ve herhangi bir bayrak taşımak ve asmak yasaklandı. Kıbrıs'ta Enosis talebini savunan bir diğer güç olan AKEL'de İngiliz baskısından nasibini almıştır. Parti ileri gelenleri tutuklanırken, gazetelerinin yayını yasaklanmıştır (Varnavas:2004: 133-134). Buna rağmen EOKA'nın eylemleri devam etmiş ve 29 Şubat 1956'da Harding ve Makarios görüşmeleri sırasında Lefkoşa'da 19 bomba birden patlatılarak EOKA'nın gövde gösterisi yapılmıştır. Bu saldırılara karşı olarak İngilizler, EOKA şiddetine yanıt olarak 9 Mart'ta Makarios'u tutuklamış ve Şeysel Adalarına sürgüne göndermiştir (Mayes, 2019: 100-101).

1956 yılında İngilizler Kıbrıs adasının stratejik konumuna bir kez daha ihtiyaç duymuştur. Süveyş Kanalı'nın millileştirilmesine karşı İngiliz-Fransız birlikleri Mısır'a müdahale etmiş ve bu müdahalede Kıbrıs, lojistik ve hava üssü olarak kullanılmıştır (Druşotis, 2005: 209). EOKA, bu hareketliliği fırsat bilerek adayı kullanan İngiliz ordusuna yönelik saldırı ve sabotajlarını arttırarak yanıt vermeye başlamıştır. Hava üslerine yönelik saldırılar, üslerde çalışan işçilerin boykotları, İngiliz askeri misyonuna zarar vermek, geciktirmek hedefiyle yapılmaktaydı (Varnavas, 2004: 176-180). Böylece İngilizler Kıbrıs'ın bir cephe gerisi üs olarak oldukça istikrarsız olduğunu anlamıştı. Kıbrıs, güvenlik için çok fazla asker gerektirmekte, yapılan sabotajlar İngiliz Ordusu'na zarar vermekteydi. Gerektiğinde hava operasyonları için kullanılacak bir üs dışında Kıbrıs, İngiltere açısından çok maliyetli hale gelmişti. Üstelik Süveyş operasyonundaki başarısızlık, İngiltere açısından bölgenin önemini azaltmıştı (Mayes, 2019: 118). Bu yeni durum İngilizleri adada şiddeti bitirecek bir çözüme zorlamaktaydı. Bu yeni iklim içerisinde Yunanistan'ın da devreye girmesiyle beraber EOKA, Makarios'un serbest bırakılması ve müzakerelere hemen başlanması koşuluyla ateşkes ilan etti Tek taraflı ateşkes Kıbrıs'taki EOKA'ya yönelik İngiliz operasyonlarını durdurmasa da İngilizler aynı süreçte Mareşal Harding'in emekliye ayrılmasıyla yerine daha liberal görüşleriyle tanınan Vali Sir Hugh Foot'u adaya atadı. Foot'un bir özelliği ise çeşitli ülkelerde de-kolonizasyon sürecinde aktif görev yapmış olmasıydı. Bu dönemde Yunanistan'ın bir kez daha self determinasyon talebiyle BM'ye yaptığı başvuru, Makarios'un serbest bırakılarak Yunanistan'a gönderilmesi, Dışişleri Bakanı Macmillan'ın önerileri ve Vali Foot'un diplomatik girişimleri adada çözümü tekrar gündeme getirmekteydi (Gazioğlu, 1998: 293).

1.2.2. Türkiye, Kıbrıslı Türkler ve EOKA Şiddeti

Londra Konferansı'nın sonuçsuz dağılmasıyla beraber Türkiye'nin dış politikasında Kıbrıs'a yönelik ilgi artmış ve EOKA terörüne karşı Kıbrıslı Türklerin korunması ve Kıbrıs'a yönelik politikalar bu dönemde ilk kez geliştirilmeye başlanmıştır. Türk diplomat Nihat Erim 1957'de Kıbrıs'a yaptığı ziyarette Vali Harding ile görüşmüş, "sizin Kıbrıs'tan çıkıp gitmenizi biz istemiş değiliz, bu belayı Yunanlılarla siz açtınız. İngilizler adada kaldığı müddetçe, Türk toplumunun hakları korunmak şartıyla şikayetçi olmayız. Ama siz Kıbrıs'ın bir ucundan çıkarken bilinmelidir ki, öteki ucundan biz girmek zorunda kalırız. Zira buradaki Türkleri Rumların eline bırakmak bir cinayet olur. Daha siz Kıbrıs'ta iken Türkleri yok etmeye çalışan tedhişçiler kendi başlarına buyruk kalınca neler yapmazlar" diyerek Türkiye'nin Kıbrıs'taki EOKA terörü ve İngiliz yönetimine yaklaşımını özetlemiştir (Erim, 1975: 52). Erim'in söz konusu yaklaşımını benimseyen Türkiye'ye göre eğer İngilizler Adadan çıkacaksa ya Ada tamamen Türkiye'ye verilmeli ya da Ada her iki toplum arasında bölünerek bir kısmı Yunanistan'a, bir kısmı ise Türkiye'ye bırakılmalıydı. İngiltere şayet isterse adada üslerini bulundurmaya devam edebilirdi. 'Taksim' olarak özetlenecek bu tez, adada birbirinden ayrı iki toplum yaşadığı gerçeğine dayanıyordu. Birleşmiş Milletler sözleşmesinde geçen self-determinasyon hakkı bu nedenle her iki topluma ayrı ayrı uygulanmalıydı. Yapılacak self-determinasyon plesibiti, her iki topluma ayrı ayrı yapılmalı ve sonucu iki toplumun eşitliği içerisinde kabul edilmeliydi. Türkiye, BM ilkesi olarak kabul edilen self-determinasyona karşı çıkmamakta, yapılacaksa Kıbrıslı Türklere de yapılması gerektiğini iddia etmekteydi. Ayrıca İngiliz tezine uyumlu olarak problemin milletlerarası hukuk yardımıyla değil, ilgili ülkelerin kendi aralarında anlaşmasıyla çözülmesi gerektiği savunulmaktaydı (T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, 1956a). Dolayısıyla Kıbrıs üzerinde Türk tarafının kabul edeceği tez 'taksim' olarak belirlenmişti. Diğer ihtimaller olarak görülen önce özerklik verilmesi ve sonrasında self-determinasyon, adaya bağımsızlık verilmesi seçenekleri Türkiye tarafından taksime göre daha az avantajlı olarak görülmekteydi (T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, 1956b). Fakat Ada'nın heterojen özelliği taksimin uygulanması önündeki en önemli zorluktu. Adada ayrı köyler çoğunlukta olsa dahi çok fazla sayıda Türk-Rum karışık köy vardı. Ayrıca adadaki Türk ve Rum nüfusu adanın her tarafına yayılmıştı. Coğrafi yakınlık gerekçesiyle Türkiye'ye verilmesi düşünülen kuzey bölümünde çok sayıda Rum, bu bölgenin dışında, güneyde de çok sayıda Türk yaşamaktaydı. Bu durum bir nüfus mübadelesini zorunlu kıldığı gibi bu

mübadele verili şartlarda imkansız olup ancak zor yoluyla mümkün olabilirdi (An, 1996: 73). Bu zorluklar nedeniyle taksim planı gündeme gelmiş olsa bile henüz uygulanabilir durumda değildi.

1956'da Radcliffe önerileri olarak sunulan İngiliz çözüm planında Harding planına benzer olarak özerklik öngörülüyor fakat sınırları çok daha geniş tutuluyordu. Ayrıca Kıbrıs Türklerine de azınlık haklarından öte haklar tanınıyor, siyasi temsili garanti altına alınıyordu. Aynı dönemde İngiliz Bakan Lennox-Boyd'un gerekirse Kıbrıs'ın Türkler ve Rumlar arasında bölünebileceğini açıklaması, Türkiye'nin Radcliffe önerilerini kabul etmesini sağladı (Oran, 2009: 604). Makarios tarafından reddedilen öneriler, bir kez daha Türkiye'nin ve Kıbrıs Türklerinin Kıbrıs sorununda bir taraf olduğunun tasdik ediyor ve tarih boyunca Rumların Enosis isteklerine karşı mücadele etmiş olan Kıbrıs Türkleri, Türkiye'nin de sürece müdahil olmasıyla daha fazla ses çıkarmaya başlıyordu.

İngilizlerin Enosis'e karşı Kıbrıs Türklerini desteklemesi ve EOKA'ya karşı bir denge unsuru olarak düşünmesi bu dönemde yaşanan bir diğer önemli gelişmedir. Bu politikanın bir sonucu olarak İngilizlerin yerel bir güç olarak teşkilatlandırdığı polis gücünün çok büyük bir bölümü Kıbrıslı Türklerden oluşmaktaydı. (An, 1996: 70) EOKA bir Türk polisini öldürdüğünde bu durum Kıbrıslı Türklerin de tepkilerine neden oluyor ve böylece İngiliz idaresi güç kazanıyordu (Erim, 1975: 48). Nitekim 1956 yılında bir Türk polisin Baf'ta öldürülmesi nedeniyle Kıbrıs Türkleri ada genelinde büyük eylemler gerçekleştirmiştir. Aynı yıl içerisinde biri polis olmak üzere iki Kıbrıs Türk'ünü öldüren EOKA'lılara karşı toplanan Türkler Rumlara saldırdı ve Lefkoşa'da büyük olaylar çıkmış, 25 Nisan'da başlayan olaylarda İngilizler, Ada genelinde sokağa çıkma yasağı ve her iki toplumun birlikte bulunduğu yerleri yasak bölge ilan etmiştir (Gazioğlu, 1998: 178). Olaylar dönemin Kıbrıs Türktür Partisi başkanı Dr. Fazıl Küçük'ün itidal açıklamalarıyla durulmuştur. Olaylarda Türk öğrenciler İngiliz polisiyle de çatışmış ve iki öğrenci yaralanmıştır (Cumhuriyet, 27.04.1956: 1).

EOKA eylemlerine karşı Kıbrıs Türklerini korumak amacıyla Dr. Fazıl Küçük tarafından kurulan 'Volkan' isimli yeraltı örgütü de ilk defa bu olaylarda yer almıştır. Volkan'ın, EOKA karşısında misillemeye başlaması, EOKA terörünün toplumlar arası bir iç savaşa dönüşme ihtimalini arttırmaktaydı (Akgün, 2024: 141-142). İngilizler bu ihtimali

önlemek amacıyla Lefkoşa'yı ikiye bölen dikenli teller çekmiş ve bugünkü 'Yeşil Hattın' temelleri atılmıştır (Gazioğlu, 1998: 182). 1957'de ise Volkan yerine daha güçlü bir örgüt ihtiyacı nedeniyle TMT (Türk Mukavemet Teşkilatı) kurulmuştur. TMT, Rauf Denktaş, Burhan Nalbantoğlu, Kemal Tanrısevdi tarafından kurulduktan sonra Kıbrıs Türklerini savunmak, adanın taksimini sağlamak politikasıyla hareket etmiştir. İlerleyen yıllarda ise örgüt, doğrudan Türkiye tarafından desteklenmiş ve Genelkurmay hiyerarşisine alınmıştır. TMT açısından Kıbrıs Türk siyasi liderliği ve Türkiye ile tam bir uyum sağlamak her zaman önemini korumuştur (Tamçelik, 2024: 74-76).

EOKA'ya karşı kurulan bir hareket olarak TMT, aynı zamanda İngiliz idaresiyle de karşı karşıya gelmiştir. Özellikle Vali Foot'un Rum yanlısı söylemleri ve tutumları bu durumu tetiklemiştir. 27 Ocak 1958'de Lefkoşa'da düzenlenen büyük "Taksim" mitinginde İngilizler Lefkoşa ve Mağusa'da göstericilere ateş açmış ve 7 Türk hayatını kaybetmiştir. 27-28 Ocak olaylarına TMT'nin de aktif olarak katıldığı bilinmektedir (Tamçelik, 2024: 187-188). 7 Haziran'da ise Kıbrıs Türk Haberler Basın Bürosuna konan bombanın patlaması üzerine çıkan olaylarda TMT aktif rol almış olaylar sonucu 13 kişi hayatını kaybetmiştir (Akgün, 2024: 203-204). TMT'nin yanında yasal olan Kıbrıs Türk siyasi liderliği bu dönemde Dr. Fazıl Küçük'ün başında olduğu Kıbrıs Türktür Partisi ve Kıbrıs Türk Kurumları Federasyonu Başkanı Rauf Raif Denktaş olarak söylenebilir.

Adada toplumlararası çatışmalar sürerken Türkiye'de de ciddi kamuoyu tepkisi yükselmiştir. Milli Türk Talebe Birliği'nin Kıbrıs'a gönüllü olarak gidecek kişileri toplama kampanyasına 25 bin kişi başvurmuştur. Aynı dönemde İstanbul Beyazıd Meydanı'nda Dr. Küçük'ün katılımı ile düzenlenen Kıbrıs mitingine 300 bini aşkın insan katılmıştır (Hürriyet, 07.02.1958: 1).

1.3. Kıbrıs'ta Bağımsızlık

1959 yılına gelindiğinde Kıbrıs sorunu, Türkiye, Yunanistan ve İngiltere'nin müdahil olduğu bir uluslararası sorun haline gelmişti. Özellikle iki NATO müttefiki olan Yunanistan ve Türkiye'nin olası bir çatışmasında Sovyetler Birliği'ne yönelik oluşturulan güvenlik hattının zayıflayacağı ve Sovyetler Birliği'nin Akdeniz'de oluşan bir krize müdahale edebileceği değerlendiriliyordu. Bu durum özellikle NATO'da öncü bir konuma sahip olan

ABD'yi endişelendirmekteydi. Bu nedenle ABD'nin çabalarıyla 16-18 Aralık 1958'de NATO Konseyi'nde biraraya gelen ilgili ülke dışişleri bakanları ilk görüşmeleri gerçekleştirdi. Bu görüşmelerin ardından taraflar Taksim ve Enosis hedeflerinden uzaklaşmaya başlamış ve Kıbrıs'ın bağımsızlığı görüşüne yakınlaşmaya başlamıştır (Serter, 2014: 7-8). Kıbrıs bağımsızlığı hem Kıbrıs'taki İngiliz üslerinin varlığını koruyor hem de Yunan ve Türk tezlerinde bir orta yol sunuyordu.

5 Şubat 1959'da Zürih'te buluşan Türkiye ve Yunanistan Başbakanları, Menderes ve Karamanlis, Kıbrıs'ın bağımsızlığını esas alan iki adet anlaşma imzalamıştır. Bu anlaşmalardan ilki olan Garanti Anlaşması'nda Kıbrıs bağımsız bir devlet olarak tanımlanmıştır. Bu bağımsızlığın korunması amacıyla kurulacak cumhuriyetin başka bir devletle birleşmesinin veya bölünmesinin önüne geçilmekteydi. Ayrıca İngiltere, Yunanistan, Türkiye garantör olarak tanımlanmış ve bu anlaşmada belirlenen dengenin bozulması halinde birbirlerine danışarak, şayet birlikte hareket olanağı yoksa bu devletlerin tek başına Kıbrıs'a müdahale etmesinin hakkı tanımlanmıştı (Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, 1959a). Zürih'te imzalanan ikinci anlaşma olan İttifak Anlaşması'nda ise Kıbrıs Cumhuriyeti sınırları içerisinde İngiltere, Yunanistan ve Türkiye tarafından bir üçlü karargah oluşturulmakta, bu karargahın görevi Kıbrıs'ı ve anayasal düzeni korumak olarak tanımlanmıştır. Karargahın, Türkiye, Yunanistan ve Kıbrıs tarafından 1 yıl süreyle sırayla atanacak olan bir komutan tarafından yönetilmesi ve 950 kişilik bir Yunan ve 650 kişilik bir Türk birliği bu karargaha bağlı olarak adada bulunması kararlaştırılmıştı. Bu kuvvete ek olarak oluşturulacak Kıbrıs Cumhuriyeti Ordusu, ortak karargaha bağlı Türk ve Yunan subayları tarafından yetiştirilecekti (Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, 1959b).

Zürih'te, Kıbrıs'ta kurulacak devletin uluslararası statüsü ve garantör devletleri belli olduktan sonra, İngiltere öncülüğünde ilgili devletler Londra'da tekrar toplandı. Katılımcılara Zürih'ten farklı olarak Kıbrıs toplum temsilcileri de eklenmişti. Kıbrıs Rum Toplumu adına Başpiskopos Makarios, Kıbrıs Türk Toplumu adına Dr. Fazıl Küçük toplantıya katılmıştır. İlk olarak Zürih anlaşmalarını tekrar tasdikleyen konferans, kurulacak Kıbrıs Cumhuriyeti'nin temel niteliklerini de belirleyecekti. Bu çalışmalar sonucu ortaya çıkan ve Londra Anlaşması olarak tarihe geçen bu metinde, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Cumhurbaşkanlığı rejimine dayanan bir cumhuriyet olduğu tasdik edilmekteydi. Buna göre Cumhurbaşkanı genel oy yöntemiyle Rum, Türk toplulukları tarafından ayrı ayrı seçilecek

fakat Rum olacaktı. Nihai veto hakkında sahip Cumhurbaşkanı Yardımcısı ise Türk olacaktı. Devletin resmi dili Rumca ve Türkçe olacak, devletin tüm belgeleri her iki dilde de yayınlanacaktı. Kıbrıs Cumhuriyeti'nin tarafsız ve ayrı bir bayrağı olacak fakat her iki toplum Türk ve Yunan bayraklarını ayrıca kullanabilecekti. Yürütme görevini üstlenecek olan Bakanlar Kurulu'nda 7 Rum ve 3 Türk bulunacaktı. Bu karma yapısına rağmen kurul, kararlarını ayrı ayrı çoğunlukla değil mutlak çoğunlukla alacaktı. Bakanlar Kurulu'nda önemli bakanlıklar olarak görülen Dışişleri, Savunma, Maliye bakanlıklarından birisi Türk olmak zorundaydı. Yasama görevi ise Temsilciler Meclisi'ne verilmişti. Bu meclis, %70 Rum, %30 Türk olarak ayrı ayrı kendi toplumlarınca seçilecekti. Temsilciler Meclisi, her toplumun kendi meclisi olarak tanımlanmış ve kendi toplumlarıyla ilgili konularda karar alma yetkisine sahip Cemaat Meclisi'ne bırakılan konular dışında, Adadaki tek yasama meclisi olarak tanımlanmıştı. Ek olarak oluşturulan Cemaat Meclisi, her iki toplum için kendi dini, eğitim, kültür konularında yetkili sayılmıştır. Cemaat Meclisi'ne kendi toplumlarıyla sınırlı olmak üzere vergi toplama hakkı da verilmiştir. Anayasanın uygulanmasında oluşacak uzlaşmazlıklar için ise bir Yüksek Anayasa Mahkemesi tanımlanmıştır. Bu mahkeme, bir Türk, bir Rum ve mahkemenin başkanı olacak bir tarafsız hakimden oluşacaktı. Mahkeme, Anayasa'nın uygulanmasını denetliyor ve çıkarılacak yeni kanunların Anayasa'ya uygunluğuna karar verebiliyordu. Cumhurbaşkanı veya yardımcısı çıkarılan yeni kanunun iki toplum arasında ayrımcılık oluşturacağını düşündüğünde bu kanunu mahkemeye taşıyabilecekti. Kamu hizmetlerinin yürütülmesinde ise iki toplumlu bir yapı esastı. Buna göre memurların %70'i Rum %30'u Türk olacaktı. Bir diğer önemli konu ise silahlı kuvvetlerdi. Silahlı kuvvetler, %60 Rum %40 Türk olmak üzere iki bin kişi ile sınırlanmıştı. Orduya ek olarak iki bin kişi ile sınırlı bir jandarma-polis kuvveti de düşünülmüştü. Bu kuvvetlerde de Rum-Türk oranı %70'e %30 olarak belirlenmiştir. Anlaşma da, daha önce de problem olmuş belediyeler sorunu da çözümleniyordu. Kıbrıs'ın beş büyük kentinde Türk belediyelerin kurulması öngörülüyordu. Diğer bölgelerde ise eşit temsil sağlanması gerekmekteydi. Londra Anlaşması'nda uluslararası statüye ilişkin ise Zürih Anlaşmaları metinlerinin kabulünün yanında ek maddeler getirilmişti. Bu maddelere göre, Yunanistan, İngiltere, Türkiye bir askeri ittifak anlaşması ve Kıbrıs'ın bağımsızlığını kabul eden bir anlaşma yapacak, bu anlaşma anayasa hükmünde olacaktır. Kıbrıs'ın yapacağı uluslararası anlaşmalarda bu üç ülke müsaade hakkına sahip olacak fakat İngiltere ile Kıbrıs'ın yapacağı askeri üs anlaşmalarında diğer devletlerin engelleme hakkı söz konusu olmayacaktı (Turkish-Greek Civic Dialogue, 1959). Böylece orta yol bulunmuş, Türkiye ve

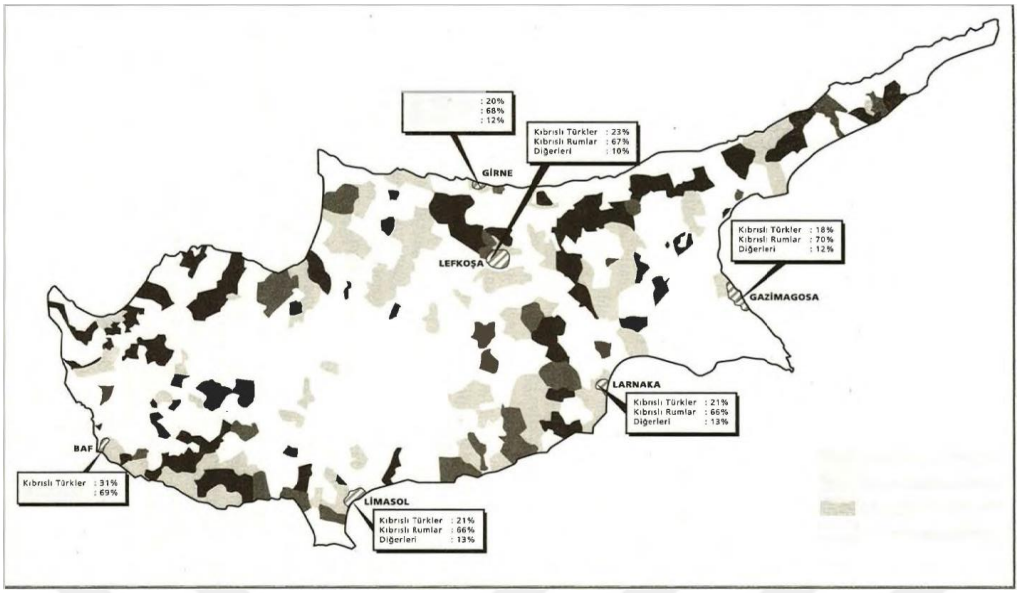
Yunanistan arasında gerilime neden olan Enosis-Taksim çekişmesi sona ermiş İngilizler ise Kıbrıs'ta bulunan üslerini güvenceye almışlardı.

Yapılan anlaşmalar ile oluşturulacak yeni devletin anayasasının sınırları çizilmişti. Anlaşma sırasında yapılan tartışmalar ise Kıbrıs'ın sonraki yıllarda yaşayacağı iç karışıkların bir ön belirtisiydi. Kıbrıs Rum temsilcisi Makarios'a göre garantör ülkelerin müdahale hakkı Kıbrıs'ın egemenliğini sınırlamaktaydı. Ayrıca Türk Cumhurbaşkanı Yardımcısı'nın veto hakkının sınırları çok geniş olarak düşünülmüştü. Makarios, veto hakkını İngiliz Valisi'nin veto hakkına benzetmiş ve bu hakkın yeni dönemde Türklere devredilmiş olduğunu düşünmekteydi (Erim, 1975: 92). Daha önce Makarios ile sürgüne gönderilen Piskopos Kiprianos ise anlaşmaları 'milli bir trajedi' olarak tanımlamaktaydı. Grivas ise Kıbrıs'ta Türk birliklerinin konuşlanmasını kabul edememiş, yıllar sonra yazdığı anılarında Londra Anlaşması'nı EOKA'nın tasdik etmediğini ve karşı olduğunu savunmuştur (Grivas, 2012: 243-244). Rum tarafı anlaşmanın imzalanmasından hemen sonra Anayasa sürecinde bu konularda çeşitli itirazlara başlamış ve Türklerin haklarını elinden geldikçe azaltmaya çalışmıştır. Türk tarafında ise taksim tezinden vazgeçilmesi tepkiye neden olsa da Kıbrıs Türk Liderliği ve TMT'nin açıklamalarıyla ile bu tepkilerin önüne geçilmiştir. Dr. Fazıl Küçük, Türkiye'nin garantörlüğünde Kıbrıs Türkleri'ne geniş haklar tanındığı, yıllarca sürmüş olan çatışma ikliminin bitmiş olduğunu müjdelemiştir (Serter, 2014: 25-30).

Anlaşmalardan hemen sonra Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurucu metni olacak olan anayasa yazılmaya başlanmıştır. Vali Foot'un, Kıbrıs Türk ve Rum toplumu temsilcileriyle görüşmesi ile üç adet komisyon kurulmasına karar verilmiştir. Bu üç komisyondan ilki olan karma komisyon, Kıbrıs Rum, Türk temsilciler, Yunanistan ve Türkiye danışmanlarından oluşuyordu. Bu komisyonun görevi anayasa taslağını hazırlamak olarak belirlenmiştir. İkinci komisyon olan geçici komitenin Kıbrıs'ın egemenliğini İngiliz yönetiminden devralması ve Başkan, Başkan Yardımcısı ve ilk bakanlar kurulundan oluşması planlanmıştı. Bu komisyonlara ek olarak Londra Konferansı'nda kararlaştırılan uluslararası anlaşmaları hazırlayacak olan bir komisyon daha eklenmiştir. Ayrıca bu dönemde Cumhurbaşkanlığı ve Cumhurbaşkanı Yardımcısı seçimleri yapılmış, Cumhurbaşkanı Makarios, yardımcısı ise Dr. Küçük olarak seçilmiştir (Serter, 2014: 30-51).

Anayasa yazılması sürecinde, Makarios'la ilk anlaşmazlık Cumhurbaşkanı ve yardımcısı konusunda çıktı. Rumlar kendilerine ayrılan Devlet Başkanı ve Başkan'ın devletin temsil edilmesindeki yetkilerini paylaşmamakta ve yardımcının bu konudaki yetkilerini istisnai olarak değerlendirmekteydi. Rumlar temsil yetkisinin paylaşılmasının anlamının Kıbrıs'ın üniter, egemen bir devlet olmasına aykırı bulmakta ve bu şekilde yazılan bir anayasanın federasyon sonucuna gideceğini söylemekteydi. Görüşmelerde Türkiye'yi temsil eden Nihat Erim ise konuyla ilgili olarak "*Londra ve Zürih'te düşünülen Kıbrıs devleti, aslında bir federasyondur. Bu kendisine öz birtakım özellikleri olan bir federasyondur, ama federasyondur. Coğrafi esasa dayanmasa bile federasyondur".* ifadelerini kullanmaktaydı (Erim, 1975: 98-126).

Benzer şekilde Rum tarafı ayrı belediyeler kurulmasının da devletin egemenliğine zarar vereceğini düşünmekteydi. Kıbrıslı Türkler ayrı belediyeler konusunu bir kimlik sorunu olduğu gibi aynı zamanda bir ekonomik özerklik olarak ele almaktaydı. Bu özerklik sayesinde ayrı belediyelerin toplayacağı ayrı vergiler Kıbrıs Türk toplumunun gelişimine harcanabilecekti (Hasgüler, 2007: 52). Rumların bu konuda kafası karışık olmasına rağmen Makarios ayrı belediyeleri bu dönemde desteklemekteydi. Makarios'a göre ortak belediyeler görece daha az gelişmiş Türk yerleşimlerine yatırım yapma sorumluluğunu Rumlara yükleyecekti. Ayrı belediyeler bölünmeye neden olsa dahi Rum ekonomisinin tamamen kendi toplumuna odaklanmasını sağlayacaktı. Kurulacak Türk belediyeleri ise merkezi hükümetin desteği olmadan zaten iyi bir yönetim sunamazdı (Mayes, 2019: 149).

Şekil-1**:** 1960 yılında Kıbrıs'ta nüfus dağılımı[3]*(Oran, 2009: 721)*.

Zürih ve Londra'da yapılan anlaşmaları kendi lehine eğip bükmeye çalışan Rum pazarlıklarına rağmen anlaşmaların özü korunarak Anayasa'ya aynen geçirilmesi sağlanmıştır. Fakat bu durum daha önce değindiğimiz gibi ileride şiddeti doğuracak fay hatlarını göstermekteydi.

6 Nisan 1960 ilan edilen Kıbrıs Anayasası, 199 maddeden oluşmaktaydı. Ek olarak Londra ve Zürih'te imzalanan anlaşmalar da metne eklenmiştir. Anayasa devletin egemenliğini ciddi olarak kısıtlayan, iki toplumlu ve kendine özgü bir anayasaydı.

Adams (1966: 489-490) kendine özgü yapısı dolayısıyla Kıbrıs Cumhuriyet Anayasası'nı "nasıl devlet yapılmaz'ın büyüleyici bir anlatısı" olarak tanımlamıştır. Oran (2009:613)'a göre ise toprağa değil ama işleve dayalı bir federasyon biçiminde bir devlet kurulmuştu. Kıbrıs üniter bir devlet olmak yerine iki toplumun ayrı ayrı birimler halinde örgütlendiği bir yapıdaydı. Kurulan devletin iki toplumlu yapısı, her iki toplum liderinin iyi niyetini esas almakta ve iki toplum liderinden birine yasal olarak devletin işleyişini engelleme hakkını vermekteydi. Bununla beraber Londra ve Zürih anlaşmalarındaki pek çok madde ve bu maddelerden doğan Kıbrıs Anayasası, Kıbrıs'ın her iki toplumu tarafından da seçim yoluyla kabul edilmemişti. Ek olarak bu iki toplum anavatan olarak gördükleri

[3] Siyah bölgeler Türk yerleşimlerini göstermektedir.

Yunanistan ve Türkiye'yle de gelişmiş ilişkilere sahipti. Bu nedenle kurulacak devletin uzun ömürlü olmayacağı beklentisi doğmuştu. Zira Kıbrıs Türk lideri Denktaş daha ilk yıllarda "bu devlet nasıl olsa yürümeyecek, buna göre davranalım" demişti (Erim, 1975: 140).

Kıbrıs Rum tarafı ise geçmişte Osmanlı idaresinden İngiliz idaresine geçişte olduğu gibi bağımsızlığı da bir ara uğrak olarak görmekteydi. Zira Makarios daha anayasa ilan edilmeden 1 Nisan 1960 EOKA gününde yaptığı konuşmada "Zürih ve Londra Antlaşmaları umut ve isteklerimizi tam olarak gerçekleştirmemiştir. Bugün ellinci yıldönümünü kutladığımız şanlı özgürlük mücadelemiz bize bağımsızlığımız için gerekli en ileri kaleleri ve yıkılmaz mevkileri sağlamıştır. Kesin zaferi kazanmak üzere bu kalelerden başlayarak mücadeleye devam edeceğiz" demiştir (Oberling, 1987:54). Benzer şekilde AKEL'de Zürih ve Londra anlaşmalarının referanduma götürülmediğini ve dolayısıyla kabul edilemez olduğunu ileri sürmüş ve bu anlaşmaları bozmak için mücadele edeceğini beyan etmişti (Serter, 2014: 55).

Yeni anayasa bu açıklamaların gölgesinde 6 Nisan'da ilan edildi. Anayasanın imzalanmasıyla beraber 16 Ağustos 1960'ta Kıbrıs Cumhuriyeti ilan edildi ve egemenlik İngiliz valisi Foot'tan devralındı. Bağımsızlığın ilanının ardından açıklama yapan Dr. Küçük adada ekonomik problemler olduğu ve bunların giderilerek halkın refahının artması için mücadele edeceklerini, dürüst ve açık bir siyasetle cumhuriyeti yaşatmak için ellerinden geleni yapacaklarını açıklamıştır. Yeni devletin ilanıyla beraber daha önce kararlaştırılan Türk ve Yunan askerlerinin adaya çıkışı aynı gün gerçekleşmiştir. Kıbrıs Türk Alayı'nın (KTA) gelişi Kıbrıs Türkleri arasında büyük heyecana neden olmuş, Türk birliğini Kıbrıs'a çıktığı Mağusa'da büyük kalabalıklar beklemiş ve ardından Lefkoşa'ya giden birlikleri başkentte de on binlerce Kıbrıs Türk'ü karşılamıştır (Serter, 2014: 56-66). Benzer şekilde aynı gün Rum tarafı da İngiliz döneminde hapishaneye atılan veya yurt dışına kaçan EOKA militanlarını karşılamaktaydı. Nihat Erim bu durumu *'halk Türk askerinin adaya çıkışını, Rumlar diğer tarafta EOKA'cıların gelişini kutluyordu. Kıbrıs'ın cumhuriyet oluşunu kutlayan pek azdı'* sözleriyle anlatıyordu (Erim, 1975: 173). Bu durum Kıbrıs Türk basınında eleştiri konusu olmuş, Rumların Anayasa çerçevede çizilen kuvvetlerin değil EOKA gibi terör örgütlerini yücelttiği belirtilmişti (Bozkurt, 14.08.1960: 1).

Bu dönemde EOKA mensuplarının, Türklere karşı suçlar işlemiş olanlar da dahil olmak üzere, önemli bürokratik görevlere getirilmesi de ayrıca rahatsızlık yaratmıştı. EOKA'nın şiddet yanlısı bir üyesi olan Yorgacis'in İçişleri Bakanlığı'na, Tassos Papadopoulos'un Çalışma Bakanlığı'na getirilmesi bu duruma örnektir (Oberling, 1987: 54).

Türk birliklerinin ve EOKA'cıların coşkulu karşılanması örneğinde olduğu gibi yeni devletin kurulmasına dair umutsuzluk toplumda da kendisini göstermekteydi. Kıbrıs Cumhuriyeti'nin sembollerine herhangi bir ilgi gösterilmiyor; Cumhurbaşkanı sarayında ve özel aracında Kıbrıs değil Yunan bayrağı dalgalanıyordu (Oberling, 1987:55). Kıbrıs Rum siyasi elitleri daha önce geri bir azınlık olarak gördükleri Türklerle beraber bürokraside yer almayı kendilerine hakaret saymakta ve kamu hizmetlerinde, emniyet ve orduda konulan Türk kotasını hazmedememektelerdi (Kızılyürek, 2021: 108-112).

Yeni kurulan Kıbrıs Cumhuriyeti'nin iki toplumlu yapısı ve toplumların birbirinden politik olarak uzaklığı ekonomik eşitsizliklerle de perçinlenmekteydi. 1962 yılından bir istatistiğe göre Kıbrıs Cumhuriyeti'nde beş kişiden fazla çalıştıran firmaların %99.4'ü Kıbrıslı Rumlara aitti. 1963 yılındaki ihracatın %0.3'ü Türkler tarafından yapılmıştı. 1962 yılında gayri safi milli hasılanın %7.5'ini Türkler, %92.5'ini Rumlar oluşturmaktaydı. Tarihsel olarak oluşan ekonomik eşitsizlik Kıbrıs Rumlarının Türkleri sırtlarından atmaları gereken bir yük olarak görmesine neden olmaktaydı. Anayasa da açıkça belirtilmiş, temsil oranları, kamu hizmetlerinde istihdam oranı, silahlı kuvvetlerdeki oranlar Rumlara, bu ekonomik eşitsizlik nedeniyle eşitsiz olarak gözükmekteydi. Kıbrıslı Rumlar Anayasa'da çizilmiş iki toplumlu ve her iki toplumun eşit temsiline dayanan statüyü beğenmiyor ve ilk fırsatta kurtulacaklarına dair sinyaller veriyordu. Bu durum özellikle eski EOKA'cılar arasında yaygındı. EOKA'cılar, İngiliz yönetiminin değişmesinin kendi eylemleri sayesinde olduğunu düşünüyordu. Onlar Enosis için savaşmış ve bu savaşta onların karşısında olan Türkler, onların eylemleri sayesinde geniş haklara sahip olmuştu. Benzer şekilde Kıbrıs Türkleri de Rumların ekonomik hükümranlığını kendi gelişimleri yönünde engel olarak görmekte, ayrı bir ülkenin toplumları açısından hayati olduklarını düşünmekteydi (Kızılyürek, 2001: 61-74).

Kurulan Kıbrıs Cumhuriyeti'ni bir ara aşama olarak gören Rumlar, 1960'tan itibaren Enosis hedefi doğrultusunda çalışmaya devam etmişlerdir. Bu amaçla kakanlık kadrolarına

ve özellikle polis örgütüne çok sayıda EOKA'cı alınmış ve Yorgacis'in liderliğinde gerektiğinde harekete geçecek olan gizli bir 'ulusal Kıbrıs örgütü' kurulmuştur. Bu örgüt, Kıbrıs'ta bulunan Yunan alayı ve Yunanistan'daki milliyetçi kesimlerle ilişkiler kurmuş ve sonradan kamuoyuna "Akritas Planı" olarak yansıyacak planı hazırlamıştır. Planın hedefi Türklerin devlet yönetiminden çıkarılması ve Enosis ilan edilmesidir. (Kızılyürek, 2005: 107-108). Plana göre Anayasa Türklere haksız kazançlar sağlamakta ve devlet yönetimini imkansız kılmaktaydı. Bu yüzden Anayasa değişikliği şarttı ve Anayasa'nın değiştirilmesi Enosis yolunu açacak başka bir ara aşamaydı. Yapılacak değişiklerle Kıbrıslı Türkler devletin kurucu unsuru olmaktan çıkarılıp azınlık haklarıyla yetinecek pozisyona düşürülecekti. Ayrıca Kıbrıslı Türkleri koruyan Garanti Anlaşması da iptal edilmeliydi. Planda yapılacak değişikliklere karşı Türklerin karşı koyması halinde oluşacak çatışma ortamı nedeniyle yapılması mümkün dış müdahaleyi engellemek amacıyla Türklere hızlı ve kesin bir yanıt verilmeliydi. Eğer bu yanıta rağmen dış müdahale yapılır veya iç karışıklık artıp kontrolden çıkma tehlikesi gösterirse derhal Enosis ilan edilecekti.

Planı hazırlayan bakış açısına göre birkaç günde yapılacak bir "oldu bitti" den sonra Türkiye'nin müdahale etmesini başta NATO olmak üzere uluslararası camia engelleyecekti Dış müdahale ihtimalinde Kıbrıs Türklerinin hızlı imhasını hedefleyen bu plan, plana karşı çıkabilecek Rumları da hedefe koyuyordu (Gibbons, 2003: 87-91). Akritas Planı için hazırlığa başlayan örgüt, eski EOKA'cılara dayanarak yeni birlikler oluşturmaya başlamış, bir yandan da polis örgütü içerisinde militan toplamaya başlamıştı. Örgüt bu amaçla 1963 yılına gelindiğinde on bin silahlı militana sahip olacaktı (Oberling, 1987: 56).

Bu plana uygun olarak, zaten iki toplumlu ve iyi niyete fazla inisiyatif veren yapısı gereği problemlere gebe olan Anayasa, Makarios ve Rum liderliği eliyle de delinmeye başlandı. Konuyla ilgili dönemin Ziraat Bakanı Türk Fazıl Plümer'in şu tanıklığı önemlidir:

Rumlar sanki memlekette yalnız yaşıyorlarmış gibi hareket ederek memleket inkişafı için yapılacak yatırımlarda bile mevcut fonları Rumlarla meskun köylere tevcih etmeye ve o bölgelere kaydırılması yönünde oy kullanıyorlardı. Müzakere için toplantılara gelecek önerileri, Papaz'ın bakanlığında Rum bakanlar kendi aralarında toplanarak karara bağlarlar ve böylece hazırlıklı olarak geldikleri toplantılarda önerilerin akıbeti onların aldıkları karar yönünde neticelenirdi. Müzakereler safhasında çeşitli münakaşalarımız

olurdu. Memleketin her yanı aynı şekilde birer vatan toprağı olduğu ve her yerin aynı oranda inkişaf gerektiğini, Türk üyeler güçleri yettiği kadar müdafaa etmeye çalıştıkları halde Rumlar devamlı surette nüfus nispetini öne sürerek aslan payını daima Rumlara vermekte ısrar ederlerdi (Plümer, 2001:83-85).

Bakanlar Kurulu'nun bu işleyişine paralel olarak Türk bakanlara yönelik kendi bakanlıklarında çalışan daha alt kademe memurların itaatsizliği söz konusu olmaktaydı. Bakan tarafından istenen raporları hazırlamamak, geciktirmek, bakanı devre dışı bırakarak kendi aralarında veya konuyla ilgili olan ama başında bir Rum'un olduğu bakanlıklarla doğrudan iletişime geçmek gibi uygulamalar yaygınlaşmaya başlamıştı (Serter, 2014: 138-139). Bunun dışında Cumhurbaşkanı yardımcısı Dr. Fazıl Küçük'ün yetkileri uygulanmıyor, Dr. Küçük tarafından bakanlıklara iletilen emirler uygulanmıyordu. Anayasaya göre yürütme gücü Cumhurbaşkanı ve yardımcısı tarafından kullanılmalıydı fakat Rumlar bunu tıpkı görüşmelerde istedikleri gibi ortak bir görev olarak değil vekaleten ele almaktaydılar. Rumlar Makarios'u asıl yürütme erki, Küçük'ü ise olası bir durumda vekalet edecek temsili ve sembolik bir kişi olarak görmekteydiler. Bütün dış gezilere Makarios tek başına gitmekte, görüşmelerini tek başına yapmakta ve pek çok konuda Dr. Küçük'e bilgi verilmemekteydi (Erim, 1975: 185-188).

Ordu konusunda da benzer problemler yaşanmaktaydı. Anayasa'da sayı ve dağılım olarak tanımı yapılan ordunun iki toplumlu niteliği nedeniyle Rumlar problem çıkarmaktaydı (Kılavuz ve Tanık, 2011: 306). 1961'de orduya alınan ilk yüz kişi, kurulan eğitim merkezinde eğitim almaya başlamıştı. Bu esnada ordunun işleyişine yönelik bir anlaşmazlık su yüzüne çıktı. Makarios ordunun tamamen karma olmasını isterken Türk tarafı tabur veya bölük seviyesinde ayrı birlikler kurulmasını savunmaktaydı. Bu anlaşmazlık nedeniyle Makarios'un isteğiyle çıkan karma ordu kanununa karşı 20 Ekim 1961'de Dr. Küçük ilk kez Anayasa'da kendisine tanımlanan veto hakkını kullanmıştır (Bozkurt, 21.10.1961: 1). Dr. Küçük'e göre kurulacak ordunun tamamen karma olmasının ciddi sakıncaları vardı ve ordu bölük ve daha alt birimlerde aynı topluma mensup askerlerden oluşmalıydı. Bu veto üzerine zaten ortak ordu konusunda gönülsüz olan Makarios, ordunun kurulmaması yönünde tavır koymuş ve Anayasa'da orduyla ilgili tanımları göz ardı etmiştir.

1962 yılına gelindiğinde ise devlet bütçesinden orduya ayrılan bütçe ordunun işlemesini engelleyecek şekilde indirilmiştir. Eğitim alan az sayıdaki askerler arasında ise problemler başlamıştır. Daha düşük rütbeli Rum subaylar üst rütbedeki Türk subayların emirlerini dinlememeye meyletmişlerdir. Böylece Anayasa'da tanımlanan devletin önemli kurumlarından biri olan ordu Rumlar tarafından sabote edilmişti. Ayrıca yasal olarak ordudan sorumlu olan Savunma Bakanı Osman Örek'in bu konudaki adım atması engellenmekte ve Rumlar bu konuda da kendi bakanlarının veya komutanlarının talimatlarını uygulamaktaydı (Serter, 2014: 121-123). Ordu konusunda esas mesele, Rumların, kanunlarla tanımlanmış, meşru bir Türk silahlı gücünün olmasını istememesidir. Dolayısıyla önce bunların sayısını azaltmaya çalışmış, ardından gerektiğinde etkisiz hale getirmek üzere aynı birliklerde Rum çoğunluk arasında az sayıda Türk askerin olmasını istemiş, veto edilince de ortak ordu meselesini tamamen kapatmışlardı. 1964'e gelindiğinde ise Rumlar tamamı Rumlardan oluşacak ve Türklere karşı birçok şiddet eyleminde bulunacak olan Rum Milli Muhafız Ordusu'nu (RMMO) kuracaktı (Denktaş, 2008:230). Aynı şekilde devlete ait bir diğer silahlı kuvvet olan polis gücünde de problemler vardı. Makarios, çok sayıda Türk polisi toplumlararası oranı aştığı gerekçesiyle işten çıkarmış ve yerlerine EOKA'cıları almaya başlamıştır (Oberling, 1987: 57).

Bir diğer sorun kamu hizmetlerinde %70-30 oranıydı. Kamuya personel alımlarını gerçekleştirmek için Kamu Hizmetleri Komisyonu'nda Rum üyeler her atamayı liyakat esasına göre değil konunun hangi toplumun çıkarına olduğuna göre değerlendirmekteydi. Örneğin bir Türk ve bir Rum için ayrılan kadın doğum doktoru ilanına başvuran bir Türk hekim alınmamış, mülakata bile çağrılmadan daha deneyimsiz bir Rum doktor ise direkt atanmıştı. Komisyondaki Türk üyelerin ifadesine göre Rumlar, Türk doktorun atanmasının şu an mümkün olmadığını isterlerse mahkemeye başvurabileceklerini söylemişler ve varolan iki kadrodan birinin boş kalmasını sağlamışlardır (Nacak, 24.05.1963: 1). Bu şekilde Anayasayı ve ilgili kanunlar arkadan dolaşılarak etkisiz kılınmakta ve pek çok atama, terfi Rumlara ayrılmaktaydı. Ayrıca oran, bazen yeterince kalifiye Türk olmadığı gerekçesiyle delinmekte, söz konusu Rum olduğunda ise kişinin kalifiye olduğu değerlendirilmekteydi. Hatta bazı pozisyonlara sadece Türk bir memur aday olduğu için bu pozisyon iptal edilebilmekteydi. Bu süre zarfında hükümetin yaptığı altyapı yatırımlarında çalıştırılmak üzere çok sayıda Rum işçi alınırken Türkler işçi olarak çok az veya hiç alınmamaktaydı. Benzer problemler yüzünden ve işten çıkarılan, terfileri yapılmayan, uygun olduğu halde işe

alınmayan Türkler Anayasa Mahkemesi'ne çok sayıda başvuru yapmıştır. Bu başvurular üzerine Rumlar Anayasa Mahkemesi'nin karar alma sürecini beklediklerini iddia ederek ilgili her konuyu ertelemeye ve reddetmeye başladılar (Nacak, 22.02.1963: 1). Rumların bu girişimleri etkili oldu ve Anayasa'da açıkça belirtilen %70-30 oranı Makarios'un atadığı Rum karar alıcılar yüzünden hiç uygulanamadı.

Esas sorun ise ayrı belediyeler konusunda çıkacaktı. 1958 yılında İngiliz yönetimi altında kurulan ayrı belediyeler zaten o tarihten itibaren hizmet üretmekte ve kendi toplumundan vergi toplamaktaydı. 1960 Anayasası, ayrı belediyeleri tanımakta fakat dört yıl içinde ayrı belediyeler konusunun tekrar görüşülmesini söylemekteydi. 1960 yılında, 1958 yılındaki İngiliz yönetiminin çıkardığı kanunun süresini uzatan Temsilciler Meclisi, 1962 yılına gelindiğinde konuyu tekrar açmıştı. Bu süreçte Makarios, tıpkı meclisin yapısı gibi hizmet verdiği bölgenin nüfusundaki Rum-Türk oranına göre belediye meclisinde temsil edildiği birleşik belediyeler önerisinde bulunmuştur. Türk tarafı kendilerini belediyelerde azınlık durumuna düşürecek bu öneriyi reddetmiştir. Bunun üzerine 1958 düzenlemesinin tekrar uzatılmasını engelleyen Rumlar, Anayasa'daki ilgili maddeyi yetkisiz kıldılar. Bu dönemde Anayasa, ayrı belediyelerin varlığını kabul etmekteydi fakat belediyelerin işleyişiyle ilgili bir kanun olmaması sebebiyle ayrı belediyelerin dayandığı yasal zemin ortadan kalkmaktaydı. Rumlar bu düzenlemeyi yapmaktansa belediyeler yerine kalkınma bölgeleri ilanına dayanan ve belediyeler üstü kurumların kurulmasını sağlayan bir yasayı geçirmişlerdir. Bu yasa, Türk belediyelerinin yetkilerinin üstünde daha geniş ve büyük bölgeler oluşturmak dolayısıyla belediyeleri yetkisiz kılmaktaydı. Türk temsilcilerine göre bu düzenleme Türk belediyelerinin varlıklarına el koymak anlamına gelmekteydi ve açıkça Anayasa'ya aykırıydı (Nacak, 08.02.1963: 1). Sorun her iki toplum temsilcileri tarafından Anayasa Mahkemesi'ne taşındı. Tartışma devam ederken Makarios, İngiliz basınına yaptığı açıklamada mahkemenin aleyhlerine karar vermesi halinde kararı tanımayacağını açıkladı. Aynı açıklamada Makarios, devletin işleyişini engelleyen Anayasa hükümlerinin değiştirileceğini ilan etmekteydi. Türk tarafı ise bu tutumun Anayasa'ya aykırı olduğunu söylemekte ve Anayasa'da açıkça yazan 'bir devlet yetkilisinin anayasaya aykırı beyan veremeyeceği' hükmüyle çeliştiğine işaret etmekteydi (Nacak, 15.02.1963: 1). Anayasa Mahkemesi, her iki toplumun çıkardığı yasaları Anayasa'ya aykırı olduğu gerekçesiyle iptal etmiştir. Fakat bu iptale rağmen belediyelerle ilgili yeni yasa benzer çekişmelerden ötürü çıkamamıştır. Bunun üzerine Rumlar belediyelerini doğrudan merkezi idare tarafından

atanan kaymakamlıkların yönetimine sokarken Türk belediyeleri geçmişte olduğu gibi varlığını sürdürmüştür. Böylece Kıbrıs'ta ayrı belediyeler hiçbir zaman Anayasa'da tanımlandığı haliyle yasal statüye kavuşturulamamıştır (Mayes, 2019:178). Üstelik Yüksek Anayasa Mahkemesi'nin belediyelerle ilgili çıkan yasaları iptal kararı üzerine mahkeme başkanı tarafsız yargıç Ernst Forsthoff ve yardımcısı Heinze çeşitli şekillerde tehdit edildi. Türkler yararına çalışmakla suçlanan yargıç Forsthoff ve yardımcısı 21 Mayıs 1963 günü istifa etti (Serter, 2014: 100). Böylece ordu, belediyeler ve Anayasa'yı korumakla görevli önemli bir denetleyici kurum olan Yüksek Anayasa Mahkemesi de işlevsiz hale gelmiş oldu.

Belediyeler ve dolayısıyla Anayasa tartışmalarının devam ettiği 1 Nisan 1963'ta EOKA günü Rumlar tarafından gene büyük bir katılımla kutlanmıştır. Fakat diğer senelerden farklı olarak bu yıl törenlerdeki konuşmaların şiddet dozu çok artmıştır. Makarios yaptığı konuşmada Londra ve Zürih'i kastederek, "anlaşmalar yenilgi değil, tam olmasa bile gene de zaferdir. Bunlar bizim için bir sıçrama tahtası, ileri adımlarımızın başlangıcıdır. Geleceği fethedeceğimiz burçlardır. Bu geleceğin ne olduğu ise bugün kutladığımız şanlı yıldönümünün anlam ve içeriğinde gizlidir" demekteydi. Açıklamaya yanıtı Türkiye Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin vermiştir. Türkiye'nin Kıbrıs Anayasası'nın tamamıyla uygulanmasından taraf olduğunu, Kıbrıs Rumlarının Enosis hedefini gündeme getirmesi halinde Kıbrıs'ta yaşanan geçmişteki acıların daha şiddetli olarak tekrarlanacağını vurgulamıştır. Ek olarak hiçbir Türk hükümetinin Kıbrıs Türklerini Rumların insafına bırakmayacağını söylemiştir (Nacak, 05.04.1963: 1). Türk Cemaat Meclisi (TCM) Başkanı Denktaş ise Makarios'un Anayasa'ya aykırı bir konuşma yaptığını ve esas emellerini ifşa ettiğini söyleyerek Makarios'un anayasasına inanmadığı bir devletin başkanı olamayacağını söyleyerek istifaya davet etmiştir. Kıbrıs Rum vatandaşlara da seslenen Denktaş, fanatikliğin hiçbir şey kazandırmayacağını belirterek anayasal düzenine saygı gösterilmesi çağrısında bulunmuştur (Nacak, 05.04.1963: 4).

1963 Ağustos'una gelindiğinde Rumların tahrikleri devam etmekteydi. İçişleri Bakanı Yorgacis Larnaka'da yaptığı konuşmada EOKA'nın başladığı işi bitireceklerini söylemekteydi (Nacak, 30.08.1963: 1). Makarios, 18 Ağustos'ta verdiği demeçte Anayasa'yı değiştirmenin hakları olduğunu, hiçbir devletin buna karışma hakkı olmadığını söylemiştir. Buna yanıt veren Dr. Küçük "Enosis'in Londra ve Zürih ile gömüldüğünü ve anlaşmaları inkar edenlere itimat edemeyeceklerini" söylemiştir. Küçük ayrıca, Anayasa'yı değiştirmek

amaçlı olası bir girişimde halihazırdaki hükümeti tanımayacaklarını açıklamıştır. Bu sert açıklama Rumların tek taraflı girişimlerine yönelik çok ciddi bir ikaz olup aynı zamanda bir yol haritasıydı (Serter, 2014: 332). Artan gerilimle beraber Eylül ayında adanın çeşitli yerlerinde Türkler ve Rumlar arasında gerginlikler yaşanmaya başlamıştır. Örneğin Denya köyünde polisinde göz yummasıyla Türk evleri taşlanmış ve Türklere yönelik fiziki saldırılarda bulunulmuştur (Halkın Sesi, 04.04.1963: 1). Gerginlik 10 Eylül'de 'Asya-Afrika Dayanışma Hareketi' konferansına da yansıdı. AKEL'in anayasa aleyhine protestolarıyla başlayan konferansın karar metninde Rumların eklediği ve Enosis'i destekleyen ifadeler geçmekteydi (Serter, 2014: 336). Bu konferans Enosis için Kıbrıs Rum liderliğinin uluslararası çabalarını arttırdığını göstermekteydi. Kıbrıslı Türkler ise konferansa yönelik yayınlar yapmış, Türklerin Kıbrıs'ta söz hakkı olduğunu savunmuş ve sesini uluslararası camiaya duyurmaya çalışmıştır (Nacak, 06.09.1963: 1).

Anayasa'yı değiştirme amacıyla dış destek aramayı sürdüren Makarios, Türkiye'nin herhangi bir değişikliğe sert tepki göstereceğinin farkındaydı. Bununla beraber Yunanistan'ın da bu plana ihtiyatla yaklaştığı bilinmekteydi. Yunanistan'a göre değişiklikler Kıbrıs Türkleri ile pazarlık ederek yapılmalıydı. Anayasayı değiştirmek için İngiltere ile yapılan görüşmelerde ise Rum tarafı istediğini alamamıştı. İngiltere, olası bir değişiklik girişiminde çatışmanın kaçınılmaz olduğunu düşünmekteydi. İngilizlere göre Türkiye, bu dönemde çıkabilecek bir çatışmada Yunanistan göndermediği takdirde doğrudan asker göndermeyecek fakat çok sayıda silah ve gönüllü gönderecekti. İngilizler ayrıca Türklerin ilk ateş açan taraf olmayacağını ve savunma pozisyonunda kalacağını beklemektedirler. Fakat savunma pozisyonunda olsa bile anayasanın değiştirilmek istenmesi halinde Türkler Taksim ilan edeceklerdi.

İngiliz Dışişleri'ne göre Makarios Türklere Taksim ilanı için fırsat vermekte, Enosis ve Taksim'i ikisinin de gerçekleşeceği bir senaryoyu zorlamaktaydı. İngilizler bu gerilimde bağımsız arabulucu rolü üstlenmenin kendi açılarından doğru olacağına karar vermiş ve Makarios'a doğrudan karşı çıkmak ve girişimleri engellemek yerine tepkisiz kalmayı tercih etmişlerdir (Druşotis, 2008:65-68). İngilizlerin tepkisiz kalacağını gören Makarios cesaretlenmiş ve Akritas Planı'na uygun hareket etmeye devam etmiştir. Uluslararası toplumun hareketsiz kalacağı bir dönemde hızlı bir oldu bitti yaratılacak ve Enosis'in ilk adımı olan anayasa ve garanti anlaşmasından kurtulma aşaması tamamlanacaktı. Aranan

fırsat 1963 Kasım ayında gelmiştir. 1963 yazında istifa eden Karamanlis hükümeti yerine seçilen Papandreu hükümeti çok az bir farkla seçimi kazanmıştı. Böylece Londra-Zürih anlaşmalarına imza atan Türkiye'de Menderes 27 Mayıs 1960 darbesiyle, Yunanistan'da Karamanlis hükümetleri seçimle değişmiş oluyordu. Fakat Papandreu'nun çok az farkla kurduğu hükümet uzun ömürlü olmamış ve düşmüştü. Bu hükümet krizi içerisinde bir zafere ihtiyacı olan Papandreu, Yunanistan'ın ihtiyatlı tavrını değiştirerek Makarios'a destek sözü vermiştir (Mayes, 2019: 187-188). Türkiye'de de benzer bir kriz mevcuttu. Yapılan yerel seçimlerde partisi oy kaybına uğrayan İnönü hükümeti devam eden hükümet krizi sonrasında 2 Kasım'da düştü (Cumhuriyet, 30.11.1963:1). Makarios, hükümet yokluğunda Türkiye'nin yavaş tepki vermesini ummaktaydı. Böylece Makarios, İngilizlerin tarafsız kalacağına kanaat getirmiş, Yunanistan'ın desteğini almış ve Türkiye'nin yavaş hareket edeceğini düşünmekteydi. Akritas Planı'nın hayata geçirilmesi doğru zamandı.

1.3.1 1963 Kanlı Noel ve Anayasanın Askıya Alınması

Yukarıda değindiğimiz üzere Rum tarafı devletin kuruluşundan itibaren iki toplumlu yapıyı ortadan kaldırmaya çalışmaktaydı. Kıbrıs Cumhuriyeti'nde Erenköy Muharebeleri'ni doğuracak olan toplumlararası ayrışmayı derinleştiren süreç, Makarios'un 30 Kasım 1963 tarihinde "Devletin Düzgün İşleyişini Kolaylaştırmak ve Topluluklararası Belirli Sürtüşme Nedenlerini Ortadan Kaldırmak İçin Öneriler" başlıklı ültimatomla anayasaya değişikliği önermesiyle başlamıştır. Öneriler on üç maddeden oluşuyordu (Volkan, 2008: 30). İlk iki madde Başkan ve Başkan Yardımcısı'nın yetkileri ile ilgiliydi. Veto hakkının kaldırılması gerektiğini söyleyen ültimatom, Anayasa'nın başka maddelerinde geçen meclise geri gönderme yetkisinin veto yerine sayılması gerektiğini söylüyordu. Ayrıca Türklerin lehine olarak gözüken bir öneri daha eklenmişti. Başkan'ın görevini ifa edememesi durumunda yerine vekalet yetkisi Temsilciler Meclisi Başkanı'ndan alınıp Başkan Yardımcısı'na veriliyordu. Bu öneri, Türklerin lehine gözükse de Başkan Yardımcısı'nı vekaleten bir göreve konumlandırmaktaydı. Diğer üç madde Temsilciler Meclisi ile ilgiliydi. Öneride Temsilciler Meclisi'nin Rum ve Türk Başkanları ayrı ayrı seçilirken artık ortak olarak seçilmesi talep edilmekteydi. Ayrıca Başkan Yardımcısı da aynı şekilde seçilebilmeli ve Başkan'ın yokluğunda ona vekalet edebilmeliydi. Halihazırda Meclis'in yasa çıkarabilmesi için Anayasa'da her iki toplum temsilcilerinin ayrı ayrı çoğunluğunun sağlanması gerekiyordu. Makarios, önerilerinde vergi yasası anlaşmazlığını gerekçe göstererek sadece

ortak çoğunluğun aranmasını istemekteydi. Söz konusu öneriler açıkça mecliste çoğunluk olan Rumların lehineydi. Diğer iki madde, belediyelerin ve mahkemelerin birleştirilmesine yönelikti. Makarios'a göre coğrafi ayrım belediyeler için geçersiz olup Kıbrıs vatandaşlarını hizmet yönünden mağdur etmekteydi. Zürih Anlaşması'nın belediyelerin durumunu dört yıl içerisinde tekrar değerlendirilmesi gerektiğini söyleyen maddelerini hatırlatan Makarios, belediyelerin birleşmesini, belediye meclisinin Rum ve Türklerin nüfus oranına göre seçilmesini önermekteydi. Mahkemelerin ise iki toplumlu yapısı kaldırılmalı ve bir Rum bir Türk'ün davasına bakabilmeliydi. Özellikle belediyeler konusunda yaşanan krizin Rumlar lehine çözülmesi öngörülüyordu. Sonrasında ki üç madde ise ordu ve güvenlik kuvvetleri ile ilişkiliydi. Makarios'un önerilerine göre jandarma ve polis birleştiriliyor ve tek bir karargaha bağlanmaktaydı. Böylece idari işler kolaylaşmakta ve güvenlik harcamaları azalmaktaydı. Ayrıca Anayasa'nın güvenlik kuvvetlerini sınırlayan hükümleri kaldırılacak ve sayıları Anayasa ile değil Temsilciler Meclisi'nin çıkaracağı yasalarla belirlenecekti. Ültimatom da fiili olarak uygulanmayan kamu hizmetleri ve ordudaki Türk-Rum oranının kaldırılması da öneriliyordu. Makarios bu oranların nüfus farkına uygun olmaması nedeniyle Türkler lehine ayrımcılık yarattığını iddia etmekteydi. Ayrıca sistem verimsizdi. Daha önce iddia edildiği gibi yeteri kadar kalifiye Türk bulunamamakta, lisan sorunu aşılamamaktaydı. Benzer şekilde diğer iki öneri de kamu hizmetleri komisyonuyla ilgiliydi. Öneride kamu hizmetleri komisyonundaki üye sayısı beşe indirilmekte fakat Türk-Rum dağılımıyla ilgili bir şey söylenmemekteydi. Ayrıca komisyon salt çoğunluk esasına göre karar vermeliydi. Bunlar dışında son madde ise Rum Cemaat Meclisi ile ilgiliydi. Makarios'a göre her iki Cemaat Meclisi dağıtılmalıydı fakat Türkler isterlerse kendi meclislerini sürdürebilirdi. Anlaşılacağı üzere önerilen yeni sistem, Türklerin eşit kurucu tanımından çıkıp azınlık pozisyonuna düşmeleri demekti. Rumlar, Temsilciler Meclisi dışında herhangi bir ayrı meclise gerek duymamakta fakat azınlık olan Türklere ayrı bir azınlık meclisi hakkı vermemekteydi (Serter, 2014: 356-376). Makarios ve Rum tarafı bu önerilerle bugüne kadar işletmedikleri anayasa maddelerinden tamamen kurtulmak istemekteydi.

Bu önerilerin hemen ardından 3 Aralık'ta EOKA üyesi Markos Drakos'un heykelinde bir patlama olmuş ve bu patlamadan dolayı Rumlar Türkleri suçlamıştır. Bu sebeple büyük eylemler yapılırken Türk mahallelerine yönelikte baskılar başlamıştır. Oysa

yıllar sonra bombanın Yorgacis'in emriyle konulduğu itiraf edilecektir (Kıbrıs Postası, 2015).

6 Aralık'ta Türk bakanlar yukarıda değinmeye çalıştığımız Makarios'un önerilerini reddetmiştir. Hemen ardından Türkiye, önerilerin Kıbrıs Türk'ünün tamamen Rumların insafına terkedileceği gerekçesiyle reddetmiştir. Artan gerilimle beraber silahlanmış Rum milisler Türk bölgelerinde devriye gezmeye ve kontrol noktaları kurmaya başlamışlardır. 21 Aralık gecesi, Lefkoşa'nın Türk kesiminde on kişilik bir Türk grubu durduran Rum polisler, silahlarını doğrultarak grubu aramak istemiş ve buna direnen gruba otomatik silahlarla ateş açmışlardır (Cumhuriyet, 22.12.1963: 1). Üç Türk'ün öldüğü olay, Rumlar arasında infiale sebep olmuştur. Aynı gece, Türk mahallelerine, Atatürk heykeline ve Rauf Denktaş'ın bürosuna ateş açılmış, sivillerde dahil olmak üzere Rum kalabalıklar sabaha kadar gösterilerde bulunmuşlardır. Saldırılar Akritas Planı'na uygun olarak yapılmakta ve doğrudan İçişleri Bakanı Yorgacis tarafından yönlendirilmekteydi (Gibbons, 2003:66).

21 Aralık gecesi çıkan olaylardan hemen sonra Türklerin girişimiyle Makarios ve Yorgacis'le yapılan görüşmede Makarios, anayasa değişikliklerini savunmuş ve Garanti Anlaşması'nı tek taraflı feshettiğini ifade etmiştir. Böylece 21 Aralık gecesi başlayan gerilim adanın tamamına yayılmış ve geniş anlamda Rum-Türk çatışmasına evrilmiştir. Kıbrıslı Türkler, daha güvenli yerlere göç ederken aynı zamanda halihazırdaki kuvvetlerini birleştirmeye çalışmakta, Rumlar ise Türk polisleri silahsızlandırmak ve devletin silahlarını Rum militanlara dağıtmaya başlamıştı. 22 Aralık gecesi Lefkoşa'daki Türk mahallelerine sürekli ateş açılmış ve mahallenin telefon bağlantıları kesilmiştir. Olayları Anayasa değişikliği önerilerine karşı silahlı isyan olarak değerlendiren Rum basını, Rumların hareketlerini ise anayasayı korumak amacıyla yapıldığını savunmakta, bu bakış açısı da gerilimi arttırmaktaydı (Alan, 2024: 64-66).

23 Aralık günü, Makarios, Dr. Küçük'le görüşerek beraber ateşkes çağrısında bulunmuştur. Görüşmede çatışma bölgelerinde Rum-Türk ortak polis güçlerinin görev alması kararlaştırılırken bu karar Türklere silah verilmemesi nedeniyle gerçekleştirilememiştir (Plümer, 2023: 30). Aynı gün Lefkoşa Hastanesi'nde tedavi gören yaralı 21 Türk ise Rumlar tarafından kaçırılmıştır.

24 Aralık günü Rumların sivillere yönelik saldırıları katliama dönüşmüştür. Kumsal bölgesinde TMT'nin olmadığını öğrenen Rumlar, bölgeye gelerek sivillere saldırmışlar ve Kıbrıs Türk Alayı'nda görevli doktor Bnb. Nihat İlhan'ın ailesini katletmişlerdir. Bu katliam aynı zamanda 21-25 Aralık günlerine verilen isimle "Kanlı Noel"in simgesi haline gelmiştir (Keser, 2011: 491). Adanın genelinde Türk köylerine yönelik saldırıların dışında, çatışmaların başlangıcından beri kuşatma ve ateş altında olan ve Türklerin yoğun olarak yaşadığı Küçük Kaymaklı'da saldırıların hedefi olmuştur. TMT'nin savunduğu Küçük Kaymaklı cephanenin bitmesi nedeniyle savunmasız kalınca Nikos Sampson önderliğindeki Rum saldırganlar kasabaya girerek 550 kişiyi esir almış, evleri yağmalamış, kasaba yakılmıştır. Saldırganlığın sınır tanımamasına karşın Rumlar, Akritas Planı'nda belirtilen şekilde hızlı bir müdahaleyle Türkleri saf dışı bırakıp, devleti ele geçirerek Enosis için son aşamaya ulaşmayı başaramamışlardır. Kısıtlı imkanlara sahip Türk direnişi Rumları yavaşlatmış ve Türkiye'nin yardıma yetişmesini sağlamıştır (Oberling, 1987: 77-78).

Nitekim 25 Aralık günü öğle saatlerinde Türk Hava Kuvvetleri'ne ait 4 jet uçağı Lefkoşa üzerinde alçak uçuş yapmış ve Kıbrıs'ta bulunan Türk Alayı karargahından çıkarak. Lefkoşa'nın Türk mahallelerine girmiş ve mevzi almıştır. Bölgede Rumlar tarafından kurulan kontrol noktalarını temizleyen ve Türk elçiliğini emniyete alan Türk Alayı maneviyatı yükseltmek amacıyla alay sancağı açmış, alçaktan uçan Türk jetleri ise büyük tezahürata neden olmuştur. Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin, Türkiye'nin Zürih Anlaşmaları'na uygun olarak diğer devletlerle ortak hareket etmek üzere görüştüğünü fakat diğer devletlerin cevap vermemesi nedeniyle Türkiye'nin uyarı amaçlı harekete geçtiğini ifade etmiştir. Kıbrıs'ta bir katliam yapıldığını söyleyen Erkin, Türkiye'nin garantör ülke olarak müdahale etmeyi düşündüğünü açıklamaktadır. TCM Başkanı Denktaş ise Lefkoşa Türk Büyükelçiliği'nde verdiği demeçte "Türk cemaatinin haklarının elinden alınması için uğramış olduğu gayri insani hücuma elinden gelen bütün imkanlarla Türk'e yaraşır bir şekilde canını ve kanını vererek mukabele etmektedir. Mücadale had safhasına gelmiştir. Anavatanın fiili müdahalesi derhal yapılmalıdır. Bunun geciktirilmesi Türk cemaatini tamamen Rumların insafına terketmek olacak ve Kıbrıs'ta Türk davası diye bir dava kalmayacaktır. Durum vahimdir, fiili müdahale şarttır" diyerek yaşanan durumun ciddiyetine dikkat çekmektedir (Cumhuriyet, 26.12.1963: 7).

Uçan jetlerin yanında İskenderun'dan açılan Türk donanmasına ait 5 gemi Kıbrıs karasularına girmiş ve bu gemiler Larnaka ve Girne'den görülebilmiştir (Cumhuriyet, 27.12.1963: 7).

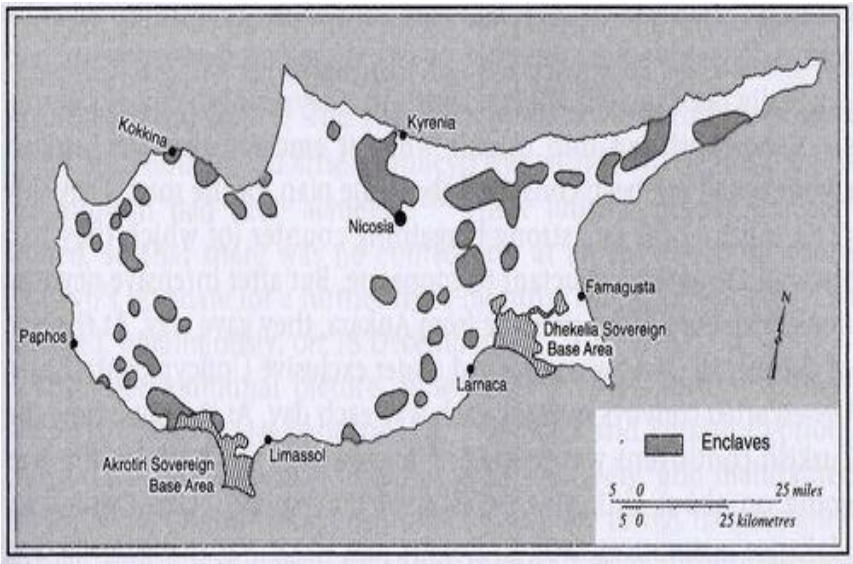

Şekil-2: Lefkoşa'da Türklere ateş açan Rumlar *(Military Histories, Erişim Tarihi: 05.06.2025)*

Türk müdahalesinin başlaması ile beraber Makarios, garantör devletlerin müdahil olma teklifini kabul etmiştir. Alınan ortak karara göre halihazırda adada bulunan Türk, Yunan, İngiliz kuvvetlerinin İngiliz komutan Young komutasında bir barış gücü oluşturmalarına karar verilmiştir. 27 Aralık'ta bu gücün parçası olarak İngiliz birlikleri Lefkoşa'ya girmiş ve Türk-Rum mahallelerini ayırarak "Yeşil Hat"tı oluşturmuştur (Oberling, 1987: 78). İngiliz birliklerinin müdahalesi çatışmaları önemli ölçüde azaltsa dahi Rum saldırıları daha küçük ölçeklerde devam etmiştir. Aralık ayında Rum saldırıları sonucunda Ada genelinde iki bin evin ağır hasar gördüğü tahmin edilmekteydi. Böylece Türk nüfusunun %20'si yaşadığı bölgeleri terk ederek, kentlerin Türk kesimleri veya sadece Türklerin yaşadığı bölgelere toplanmıştır. Ayrıca TMT mensupları da Beşparmak dağları ve Lefkoşa kuzeyinde gibi stratejik veya Türklerin yoğun yaşadığı yerleşim birimlerinden oluşan çok sayıda noktayı denetime almışlardır.

Kanlı Noel'in en büyük sonucu da bu alanların fiili Türk yönetimine girmesidir. TMT'de bu dönemde bir yeraltı örgütü olmaktan çıkıp Türklerin yoğun yaşadığı, Lefkoşa kuzeyinden St. Hilarion'a kadar olan ve stratejik önemi yüksek olan kesimi, Lefke, Türkiye'ye bakan bir sahili olan Erenköy bölgesini, diğer kentlerin Türk kesimlerinde

hakimiyet kurmuştu. Bu bölgelerde idari yönetim, Temsilciler Meclisi'nden istifa edenlerin de katıldığı Türk Cemaat Meclisi'ndeydi (Druşotis, 2008: 120-122). 28 Aralık'ta basına açıklama yapan Dr. Küçük adada hükümetin çöktüğünü ilan etmekteydi. Kıbrıslı Türkler hızlıca kendi idari yapılanmalarını güçlendirmeye başladılar. Ayrı posta teşkilatı, Bayrak radyosu olarak isimlendirilen ayrı radyo, ayrı polis ve jandarma teşkilatı kuruldu (Plümer, 2023: 38).

Şekil 3: 1964 yılında Kıbrıs'ta Türklerin kontrolündeki bölgeler *(Military Histories, Erişim Tarihi: 05.06.2025)*

Karşılık olarak Rum yönetimi, Türk bölgelerine ekonomik abluka uygulamaya başladı. Türk memurların işine son verilmiş ve maaşları ödenmemeye başlamıştır. Memurların işine son verilmesi bir anda 4 bin kişinin işsiz kalması anlamına gelmekteydi. Ayrıca Türk bölgelerine giren ürünleri denetleyen Rumlar, Türklerin silah yapımında kullanacağı bahanesiyle temel yaşamsal ürünlere erişimini kısıtlamaya başlamıştır (Druşotis, 2008: 123). Türkiye ise desteğiyle bu ekonomik ablukanın sonuçlarını hafifletmeye çalışmıştır. Çatışmaların başladığı tarihten itibaren adadaki yaralıların Türkiye'ye sevk edilip tedavisinin yapılmasını sağlayan adaya kan ürünleri ve tıbbi ilaç, sarf malzemesi gönderen Türkiye, ekonomik ablukanın başlamasıyla da özellikle evini terk edenlere yönelik yardım malzemeleri göndermeye devam etmiştir (Keser, 2012).

1.3.2 Kıbrıs'ta Fiili Bölünme: 1964 yılı

Makarios Kanlı Noel'in hemen sonrasında Türkiye'nin fiili müdahale tehdidi altında dış destek aramaya yönelmiştir. Makarios, 2 Ocak 1964'te tüm BM üyelerine Zürih Antlaşmaları'nı kınayan bir mektup gönderdi ve destek istedi. Sovyetler Birliği, Makarios'a gönderdiği yanıtta BM'de Kıbrıs Rumları'ndan yana tutum alacağını açıklamaktaydı. Aldığı yanıtla Makarios, Türkiye'ye karşı ciddi bir destek noktası sağlamaktaydı. Batılı devletler de Makarios'un Sovyetlerle ilişkilerini geliştirmesini istemiyorlar ve dolayısıyla ona karşı daha ılımlı davranmak zorunda kalıyorlardı. Makarios'un bu girişimi İngilizleri oldukça telaşlandırmış ve Kıbrıs sorununu Sovyetler Birliği'ni dışarda bırakarak NATO içerisinde çözmek amacıyla Londra'da konferans düzenlemeye itmiştir. 15 Ocak'ta başlayan konferansa İngiltere adına Sömürgeler Bakanı Duncan Sandys, Türkiye ve Yunanistan Dışişleri Bakanları, Kıbrıs Türk toplumu adına Rauf Denktaş ve Osman Örek, Kıbrıs Rumları adına da Glafkos Klerides ve Tassos Papadopulos katılmıştır (Druşotis, 2008: 125-127).

Konferansta Kıbrıs Rumları, anayasa değişikliklerinde öngörüldüğü şekliyle Türklere azınlık hakları önerirken Türkler, adanın kuzeyini kendilerine bırakacak bir federasyondan yana tutum sergilemiştir (Plümer, 2023:39-41). İngiltere ise doğrudan bir federasyondan yana olmasa bile ülkenin kantonlara ayrılıp bu şekilde yönetilmesi gerektiğini savunmuşlardır. Kantonlara ayrılma teklifi her iki tarafça da reddedilince İngilizler yeni çatışmaların çıkmasını engellemek için adaya konuşlanacak bir NATO Barış Gücü önermişlerdir. Adaya yerleşecek NATO gücü, toplumlararası çatışmaları engelleyecek, Kıbrıs'ta bulunan Türk ve Yunan alayları arasında oluşabilecek muharebeyi önleyecek ve en önemlisi Sovyetler Birliği'nin Kıbrıs sorununa karışması ihtimalini engelleyecekti. Düşünülen plana göre NATO gücü üç ay süreyle sınırlı olacak ve garantör ülkeler bu üç ay boyunca müdahale hakkını kullanmamayı taaddüt edecekti. Ayrıca tarafsız bir NATO ülkesi arabulucu atanacak ve Kıbrıs'la ilgili görüşmeler devam edecekti. Barış Gücü on bin NATO askerinden oluşacak, bu kuvvette adada bulunan Türk, Yunan ve İngiliz birliği de katılacaktı. Bu kuvvet adadaki İngiliz birliğinin komutanının emrinde olacaktı (Uslu, 2000: 65). 31 Ocak'ta ilan edilen öneriyi Türk ve Yunan temsilcileri kabul ederken Makarios, öneriyi bağımsızlığa aykırı olduğu gerekçesiyle 4 Şubat'ta reddetti (Druşotis, 2008: 128-130).

Konferanstan hemen sonra 6 Şubat'ta Rumlar Arpalık köyüne saldırarak 6 Türk'ü katletmiştir. Katliama İngiliz askerlerinin müdahalesi ölü sayısındaki artışı engellemiştir (Plümer, 2023: 45-46). 12 Şubat'ta ise Rumlar Limasol'da Türk mevzilerine zırhlı araçlar eşliğinde saldırmış, sivil mahallelere havan topu kullanarak katliama girişmişlerdir. Çıkan çatışmada 40 Türk ölmüş, 100'ün üstünde Türk yaralanmıştır. İngiliz birliklerinin komutanı olayları engelleyemediklerini kabul ederek çatışmaların devam etmesi halinde İngiliz güçlerinin Limasol'e girerek kilit noktaları işgal edeceğini açıklamıştır. 14 Şubat'ta ise Türklere Baf ve Poli'de saldırılar devam etmiştir. (Cumhuriyet, 14.02.1964: 7).

Artan Rum saldırıları üzerine 14 Şubat'ı 15 Şubat'a bağlayan gece İskenderun'da bulunan Türk donanması çıkarma birliklerini de bünyesine alarak limandan demir almış ve Kıbrıs yönüne açılmıştır. Ayrıca Türkiye, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'ne (BMGK) başvurarak Limasol olaylarını protesto etmiştir (Cumhuriyet, 15.02.1964: 1). Çatışmalar esnasında Kıbrıs'ta Makarios'la görüşmek için bulunan ABD Dışişleri Bakan Yardımcısı George Ball, çıkarma gemilerinin yolda olduğu haberi üzerine derhal Türkiye'ye gelerek İsmet İnönü ile görüşmüş ve onu müdahale etmemeye ikna etmiştir. Ball'a göre Türkiye bu dönemde ciddi olarak müdahale etme seçeneğini düşünmekteydi ve Türk çıkarmasına sadece bir süreliğine engel olunabilirdi. (Uslu, 2000: 68-69).

Şekil 4: Limasol'da sokak çatışmaları *(Druşotis, 2008:148)*

Şekil 5: Limasol'da TMT mensupları *(Druşotis, 2008:149)*

Limasol olaylarını takiben BM Genel Sekreteri U Thant taraflara ateşkes çağrısında bulunmuş ve Makarios'un NATO planını reddetmesiyle beraber İngiltere'de konuyu BMGK'ya taşımıştı. 18 Şubat günü başlayan BMGK'da başlayan görüşmelerde İngilizler Kıbrıs Anayasası'nın değişmezliğine vurgu yaparak, Rum saldırılarından rahatsızlığını dile getirmiştir. Rum tarafını temsilen katılan Kipriyanu, NATO önerisini ve Garanti Anlaşmaları'nı kınayarak Kıbrıs'a gönderilecek bir uluslararası gücün BMGK kararıyla olursa kabul edebileceklerini bildirmiştir. Yunanistan temsilcileri de bu teze destek vermiştir. Benzer şekilde Sovyet temsilci de Rumların tezlerini savunmuş ve garantör ülkelerin müdahale hakkını kınamıştır. ABD temsilcisi, 1960 Anayasası'nın uluslararası anlaşmalarla korunduğuna vurgu yapmış ve değiştirilmesinin veya bazı hükümlerinin kaldırılmasının ancak taraflar arasında tam bir görüş birliği halinde mümkün olabileceğini söylemiştir. Temsilci, adada gerilimin sürekli arttığını vurgulayarak adaya bir barış gücü gönderilmesi gerektiğini savunmuştur. Türkiye'yi temsil eden Turgut Menemencioğlu, yaşanan katliamları vurgulamış ve sorumluların cezalandırılmasını istemiştir. Ayrıca anayasa ve uluslararası anlaşmaların Kıbrıs Türklerini korumakta yetersiz kaldığını belirterek barış gücü çözümüne yeşil ışık yakmıştır. Türkiye ayrıca Türklerin hükümetten çekilmesi nedeniyle Kipriyanu'nun Kıbrıs Cumhuriyeti'ni değil Kıbrıs Rumlarını temsil ettiğini, bu nedenle Kıbrıs Türk temsilcisi olarak Denktaş'ın da görüşlerinin dinlenmesini istemiştir. Buna karşı çıkan Sovyetler Birliği, bunun Kıbrıs'ın bölünmesi anlamına

geleceğini savunmuştur. İtirazlara rağmen Rauf Denktaş görüşmelere katılmış ve konuşmasında Rumların hedefinin bağımsızlık değil Enosis olduğunu belirtmiştir. Denktaş, şiddet olaylarını Rumların başlattığını ve amaçlarının Kıbrıs Türklerini ortadan kaldırmak olduğunu söylemiştir. Bu nedenlerle Kıbrıs'ta 1960 Anayasası'nın uygulanmasının mümkün olmadığını ve fiilen ortadan kalktığını ve Rum temsilcinin Kıbrıs Cumhuriyeti'ni temsil edemeyeceğini vurgulamıştır. Kipriyanu cevabında BMGK'nın iç barışı sağlamak ve Kıbrıs Cumhuriyeti'ni dış müdahalelerden korumak için BM Güçlerini adaya davet etmiştir (Plümer, 2023: 55-59).

4 Mart 1964'te yapılan toplantıda, BM Antlaşması'nın "bütün Üye Devletler, uluslararası ilişkilerinde herhangi bir devletin toprak bütünlüğüne veya siyasi bağımsızlığına karşı güç kullanma tehdidinden veya güç kullanımından kaçınacaklardır, ya da Birleşmiş Milletler'in amaçları ile tutarsız bir şekilde davranmaktan kaçınacaklardır" şeklindeki 2.maddesinin 4.fıkrası hatırlatılarak diğer devletlerin Kıbrıs'ta durumu kötüleştirecek ve barışı tehlikeye atacak eylemlerden kaçınılmasını istenmiştir. İlgili toplantı da Kıbrıs Cumhuriyeti Hükümeti'nden şiddeti durdurmak için gerekli adımları atması gerektiği ifade edilmiştir. Ayrıca benzer biçimde Kıbrıs'taki toplum temsilcilerine de temkinlilik tavsiye edilmiştir. Kıbrıs sorununun çözümü için tarafların mutabık kalacağı ve doğrudan Genel Sekretere bağlı olarak bir arabulucu atanması kararlaştırılmıştır. Toplantının en önemli sonucu Birleşmiş Milletler Kıbrıs Barış Gücü'nün (UNFICYP) kurulmasıdır. Uluslararası barış ve güvenliğin korunması, çatışmaların önlenmesi ve düzenin korunması amacıyla gücü Genel Sekreter tarafından belirlenecek bir birliğin adada görev almasına karar verilmiştir (United Nations Security Council [UNSC], 1964a :102). BM, bu kararla Türklerin çekildiği hükümeti resmi olarak Kıbrıs Hükümeti olarak tanımakta ve Barış Gücü ile bu hükümeti dış müdahalelerden korumaktaydı.

BM'nin doğrudan müdahil olması da Makarios'un işine gelmekteydi. Beklentiye göre BM gücü, Rumlardan oluşan hükümete yardımcı olmak amacıyla gelecek, Türk mevzilerini kaldıracak ve silahları toplayacaktı. Böylece Makarios, Türk müdahale tehdidine karşı BM Güçleri'nin varlığını kullanacak, Sovyetler Birliği ve Doğu Bloku ülkelerinin desteğiyle de BM'de istediklerini onaylatabilecekti. Makarios, arabulucu olarak atanan Finlandiya Dışişleri Bakanı Sakari Tuomioja'yı da SSCB yardımıyla bertaraf

edebileceğini düşünmekteydi. Türklerin beklentisine göre de kendi yönettikleri yerleşim birimlerini korumak amacıyla barış gücü etkin olacaktı (Mayes, 2019: 194-195).

Bu kararın hemen ardından Baf'ta Rumlar Türk mahallesine saldırmış ve ablukaya almışlardır. Saldırıya karşılık Türkiye nota vermiş ve aynı zamanda Akdeniz'de donanma hareketliliğini başlamıştı. Makarios bunun üzerine yıllar sonra tekrar Grivas'la görüşerek alınabilecek önlemleri konuştu. Grivas'a göre durum ancak silahlı bir şekilde çözülebilirdi. Hemen seferberlik ilan ederek ciddi bir ordu kurulmasını önerdi (Druşotis 2008:176). Artan gerilim nedeniyle BMGK 4 Mart tarihinde verdiği kararı tekrarladı (UNSC, 1964a: 142-143).

Kararda belirtilen Barış Gücü Hint General Gyani'nin komutasında 27 Mart 1964'te göreve başladı. Barış Gücü'nün, Haziran başına kadar gelen parça parça birliklerle toplam mevcudu 6.411 olmuştu. Birlikteki askerlerin 173'ü polis olarak görev almaktaydı. Birliğin 1792 askeri İngiliz olup gücün en kalabalık grubunu oluşturmaktaydı. Bunun yanında 1000 Fin, 1122 Kanada, 639 İrlanda, 954 İsveç, 676 Danimarka, 55 Avusturya, 20 Yeni Zelanda askeri adaya gelmiştir. BM Barış Gücü, karargahı Lefkoşa'da olmak üzere, tüm adayı kapsayacak şekilde 5 ayrı bölgede organize edildi. Lefkoşa'da, UNFICYP genel karargahı, Lefkoşa bölge karargahı, Avusturya sahra hastanesi, Kanada, Danimarka, Fin askeri birimleri ve bir tabur piyade, bir topçu bataryası ve iki zırhlı araç takımından oluşan İngiliz birliği bulunmaktaydı. Baf bölgesinde İsveç birliği ve polisi, Mağusa bölgesinde İrlanda birliği ve Avusturya polisi, Larnaka bölgesinde bir İngiliz taburu ve zırhlı araç takımı, Limasol bölgesinde bir İngiliz zırhlı araç takımı ve bataryasına ek olarak Yeni Zelanda polisi görev almaktaydı. BM Barış Gücü, anayollarda devriye atmakta, kuşatılmış Türk bölgelerine ulaşımı sağlamaktaydı. Ayrıca 1963'ten kalan ekinlerin hasat edilmesi için çaba harcamakta ve bu hasat ürünlerinin pazara ulaşmasına destek olmaktaydı. Ekonomik hayatın devamlılığını sağlamak ve temel yaşam malzemelerine ulaşımı sağlamak dışında dışında çok sayıda şiddet olayını da takip etmekteydi (UNSC, 1964b. 2-16).

Bu süreçte UNFICYP'nin varlığını kendisine bir destek olarak gören Makarios, Yunanistan'la da anlaşarak askeri varlığını arttırma yolunu tercih etti. Yunanistan'daki Papandreu hükümeti ise, Grivas'ın da bulunduğu bir özel yetkili komite kurarak Kıbrıs'la doğrudan ilgilenmeye karar vermiştir. Papandreu ve Makarios arasındaki mutabakata göre

BM zemininde bir çözüm aranacak, Türkiye ile çatışmaktan kaçınılacaktı. Ayrıca nihai hedefin Enosis olduğu vurgulanmaktaydı. Bu işbirliğinden güç alan Rumlar, Nisan ayında UNFICYP varlığına rağmen ada genelinde saldırılarına devam ettiler. Yerleşim birimlerine ateş açma, insan kaçırma olayları artmaktaydı. Özellikle Lefkoşa kuzeyindeki TMT bölgesine çeşitli saldırılar bu dönemde yapıldı (Plümer, 2023: 84-86). Bu bölgenin Girne-Lefkoşa arasındaki karayolu denetime almak için elverişli olduğundan stratejik önemi büyüktü. 25 Nisan günü St. Hilarion'a hücum eden Rumlar 2 gün boyunca saldırılarına devam etmelerine rağmen bölgeyi düşüremediler (Oberling, 1987: 91).

Papandreu'nun kurduğu dışişleri ve savunma bakanlarını da içeren komite, 'Kıbrıs'ta örgütlenme, eğitim, silah, mühimmat, planlama, operasyonlar' vb. konularda tam yetkiliydi. Böylece Makarios ile Yunanistan arasında tam bir işbirliği kurulmuştu. Grivas, Türkiye'nin tepkisinden çekinildiği için henüz adaya dönmeye bile Türkiye'nin müdahalesi gerçekleşirse hemen adaya gidip komutayı eline alacaktı. Bu sürece kadar ise özellikle ordunun hazırlanması için Yunan ordusundan emekli General Karayiannis Kıbrıs Rum birliklerinin komutanı olarak atanmış ve adaya Yunanistan'dan silah akışı başlamıştır (Druşotis,2008: 182-183). Bu dönemde BM'ye göre Rum gücü, doğrudan Kıbrıs Rum liderliğine bağlı beş bin polis, onbeş bin kişilik askeri güçten oluşmaktaydı. Hafif silahlarla donatılmış olan bu birlik, Yunan subaylarca da desteklenmekteydi. Bu güce ek olarak olası bir seferberlik çağrışı ile çok kısa sürede ciddi miktarda asker toplanması da beklenmekteydi. Buna karşılık olarak Kıbrıslı Türklerin sayıca çok daha az fakat ağır makineli tüfekler, havan topu, roketatarlarla donanmış ciddi bir gücü vardı. BM'ye göre TMT tarafından kontrol edilen bu gücün doğrudan Ankara'ya bağlı olduğu tahmin edilmekteydi (UNSC, 1964b: 8-11).

11 Mayıs'ta Mağosa'nın Türk kesimine giren bir otomobil dur ihtarlarına uymayarak ateş açmaya başlamış, çıkan çatışmada araç içerisinde bulunan iki Yunan subay ve bir Kıbrıslı Rum polis ölmüştür. Rum basınının provokasyonlarıyla bu olay ada genelinde büyük şiddet eylemlerine dönüşmüştür. Bu provokasyonla iki gün içerisinde Ada genelinde 32 Türk öldürülmüştür. Olayları soruşturmakta görevli BM subayı da şiddetten nasibini aldı ve hem kendisi hem de şöförü Rumlar tarafından öldürüldü. Artan gerginlikle beraber Makarios, General Karayiannis'in de isteğiyle 1 Haziran günü Rumlar Rum Milli Muhafız Ordusu (RMMO)'nu kurarak seferberlik ilan etmiş ve 18-50 yaş arası tüm erkekleri silah başına çağırmıştır (Oberling, 1987: 92). Bu silahlanma çabası ve Grivas'ın adaya dönüşü ile Enosis

ilanı beklentisi tekrar güçlenmiştir (Kızılyürek, 2021: 98). Grivas adaya gelişindeki karşılama töreninde "herkes ve herşey Kıbrıs için" diyerek Rumlara birlik çağrısı yapmakta ve Kıbrıs sorununun tek çözümünün self-determinasyondan geçtiğini ifade etmekteydi (Cyprus Mail, 29.06.1964: 4)

Bu gelişmeler üzerine Türkiye, diplomatik yolların tıkanması, durmayan Rum saldırıları ve UNFICYP'nin etkisizliği, artan Rum silahlı gücü, Yunanistan'ın adaya doğrudan müdahil olmaya başlaması gerekçesiyle müdahale kararı almıştır. ABD'ye bildirilen müdahale kararı büyük yankı uyandırmış ve diplomasi tarihine Johnson Mektubu olarak geçen diplomatik krize neden olmuştur. Müdahale kararının bildirilmesinden sonra acilen İnönü ile görüşmek isteyen ABD Türkiye Büyükelçisi Hare, İnönü'den 24 saat süre istemiştir. Bu süre zarfında ABD 6. Filosuna bağlı bir donanma grubu Kıbrıs kuzeyine yerleşmiş, 5 Haziran 1964'te ABD Başkanı Johnson tarafından İnönü'ye ağır bir dille yazılmış ve diplomatik nota niteliği taşıyan mektup gönderilmiştir (Savrun, 2019: 17-18). Mektupta, 1960 Garanti Antlaşması'nın Türkiye'nin müdahalesini olanaklı ve meşru kılan maddelerinin öncelikle diğer garantör devletlere danışılması halinde geçerli olduğu belirtilmiş ve henüz bu yolun tükenmediği vurgulanmıştır. Olası bir müdahalenin Türk-Yunan savaşı başlatacağı ve bu savaşın NATO içerisinde bulunan devletlerin birbiriyle savaşmayacağı ilkesine aykırı olduğu, bu savaşın Sovyetler Birliği'nin müdahalesine yol açma ihtimali bulunduğu yazılmaktadır. Böyle bir durum olursa NATO'nun Sovyet müdahalesine karşı Türkiye'yi savunmak zorunda olmadığı tehdidinde bulunulmuştur. Johnson'a göre BM güçlerinin adada bulunması nedeniyle konunun BM'ye taşınacağı ve BM'nin böyle bir müdahaleyi meşru bulmayacağı kesindir. Mektupta vurgulanan bir diğer yön ise, ABD ve Türkiye arasındaki askeri yardımlardır. Johnson bu yardım kapsamında gönderilen askeri malzemelerin ABD'nin izni olmadan kullanılmasına rıza göstermeyeceklerini açıklamaktadır. Mektup, olası bir müdahale de BM kuvvetlerinin adada olacak katliamı engelleyemeyeceği ve müdahalenin on binlerce Kıbrıslı Türk'ün ölümüne neden olacağı tespiti yapılmakta ve İnönü yüzyüze görüşmek üzere Amerika'ya davet edilmekteydi (Johnson, 1966).

Johnson mektubunda geçen Sovyetler Birliği'nin müdahil olması halinde NATO'nun yanıt vermeyeceğinin bildirilmesi Türkiye'de şok etkisi yaratmıştır. Türkiye'nin tüm güvenliğini ve dış politikasını dayandırdığı NATO'nun, kritik bir anda eğer çıkarları bunu

gerektirmiyorsa Türkiye'yi yalnız bırakabileceği ortaya çıkmıştır. Kıbrıs meselesinde de ABD'nin esas önceliği NATO'nun iki ülkesi arasında bir çatışmanın çıkmaması olunca Türkiye'nin çıkarları ve Kıbrıs Türklerine yönelik saldırılar önemsizleşmekteydi. ABD tarafından Türkiye'ye sağlanan askeri malzemeye de ipotek konulması Türk ordusunun harekat kabiliyetini önemli ölçüde zayıflatabilirdi. Yedek parçanın ve halihazırdaki malzemelerin bakımının sağlanmaması operasyonlara ciddi darbe vurabilirdi. Bunun yanında kamuoyunun tepkisi de artmıştı. ABD'nin Türkiye ile kurduğu bu tek taraflı çıkara dayanan ilişki özellikle üniversite gençliği ve sol çevrelerde büyük bir tepki doğurdu. Türkiye'nin NATO'yla kurduğu ilişkinin bir bağımlılık olduğu tezini işleyen bu çevreler siyasi hayatı önemli ölçüde etkileyecekti. 13 Haziran'da İnönü Johnson'un mektubunu cevapladı. Cevapta Türkiye'nin uğradığı hayal kırıklığından bahsedilmekte, Türkiye'nin her adımda NATO müttefiklerine ve garantör devletlere bilgi verdiğinden dem vurulmaktaydı. İnönü'ye göre müdahale kararının diğer garantör devletlerle istişare edilerek yapılmadığı iddiası yanlıştı. 1963'ten beri Türkiye her attığı adımı ilgili devletlere bildirmiş, diplomatik yolları sonuna kadar zorlamış fakat her adım Makarios'un saldırganlığını arttırmıştı. NATO'ya dahil olan iki devletin yani Türkiye ve Yunanistan'ın savaşması konusunda ise İnönü, Yunanistan'ı suçluyordu. Yunanistan sorunun her aşamasında Makarios'u desteklemiş ve onun şiddet eylemlerini cesaretlendirmişti. Dolayısıyla olası bir çatışmadan Türkiye değil Yunanistan sorumluydu ve ancak Yunanistan Türkiye'ye saldırırsa askeri cevap verilecekti. Sovyet müdahalesi ihtimaline karşı ise Türkiye NATO üyesi olmasından doğan hakları sabitti. NATO Antlaşması bunu bütün üye devletlere koşulsuz olarak garanti etmekteydi. Eğer bu güvence duruma, koşullara göre tartışılmaya başlarsa NATO ülkelerinin ittifaka olan güveni sarsılabilirdi. Johnson'un yüzyüze görüşme teklifi kabul eden İnönü, Kıbrıs meselesinin mevcut anlaşmaların uygulanması ile çözülebileceğini düşünmekte ve bu konuda ABD'nin desteğini istemekteydi (Uslu, 2000: 101-114). 21 Haziran'da ABD'ye giden İnönü, Başkan Johnson ve U Thant ile görüşmüştür. Görüşmelerde başka bir Ege adasının Türkiye'ye verilmesi halinde Kıbrıs'ın Yunanistan'a bağlanması görüşü tartışılmıştır. Düşünülen adalar Midilli, 12 Adalar veya başka bir Ege adasıdır. İnönü yaptığı açıklamalarda Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarındaki Türk-Sovyet ilişkilerine değinerek, Sovyetlerin güven kırıcı hareketleri nedeniyle ilişkilerinin bozulduğunu söylemiş ve bu durumu Johnson mektubunun yarattığı hayal kırıklığına benzetmiştir. Sorunun çözümü için önerilen Yunanistan-Türkiye görüşmelerini kabul eden İnönü, Kıbrıs Rumlarının referandum isteklerini kesin bir dille reddetmiştir. Ardından Londra'ya giden İnönü, İngiliz

Başbakanı ile bir ortak bildiri yayınlamış ve bildiride 1960 Anayasası'nın uygulanması gerektiği vurgulanmıştır. Yapılan görüşmeler sonunda Amerika, Türkiye, Yunanistan, Kıbrıs temsilcilerinin Cenevre'de bir görüşmeler silsilesi yapılması kararlaştırılmıştır (Erim, 1975: 324-342).

Bu karar üzerine 9 Temmuz'da ABD Özel Temsilcisi Dean Acheson taraflarla görüşmeye başlamıştır. Acheson ilk olarak ABD çözümünün esas hatlarını açıklamış ve karşı tezleri incelemiştir. Tarihe Acheson Planı olarak geçen bu öneriler, esas olarak Enosis'i gerçekleştirmeyi temel almaktaydı. Enosis gerçekleşirken Türkiye ve Kıbrıslı Türklerin kaygılarına da çeşitli çözüm önerileri sunmaktaydı. Acheson Planı, askeri üs olarak Karpaz bölgesini Türkiye'ye bırakmakta ve Kıbrıs'ın geri kalanı Yunanistan'la birleşmekteydi. Bu plana karşı olarak Türkiye Güzelyurt-Lefkoşa-Mağosa'dan geçen bir hattın kuzeyini üs olarak almayı teklif etmiştir. Bu alanın Yunanistan tarafından büyük bulunması üzerine Girne-Mağosa hattı Türk tarafınca önerilmiştir. Yunanistan ise Meis adasını Türkiye'ye vermeyi kabul etmiş ve Kıbrıs'taki askeri üssün halihazırdaki İngiliz üslerinden birisi olması halinde kabul edeceğini bildirmiştir (Aslım, 2024: 168-170). Türkiye, verilecek üssün asker konuşlandırmaya ve savunmaya elverişsiz olacağı gerekçesiyle daha büyük olması gerektiğini belirtmekteydi. Acheson daha sonra verilecek üssün 50 yıllık kiralanması önerisinde bulunmuştur. Türkiye ve Yunanistan Acheson planını ilkesel olarak kabul ediyor fakat her iki tarafta pazarlıkları sürdürüyordu. Pazarlıklar sırasında görüşmeleri doğrudan karşısına alan Makarios, Acheson planının özünün taksim anlamına geldiğini açıklamıştır (Erim:1975: 361-375). Makarios bu süreçte uzlaşmaz tavrını sürdürmüş ve her zamanki gerginliği arttırma politikasını uygulamaya devam etmiştir. Söz konusu görüşmeler süreci devam ettiği esnada Rum Milli Muhafızları Erenköy bölgesine saldıracak ve Türk Hava Kuvvetlerinin yaptığı müdahale ile Kıbrıs sorunu başka bir evreye taşınacaktı.

Çalışmamızın ana konusunu oluşturan Erenköy Muharebeleri, böyle bir atmosferde; görüşmelerin çıkmaza girdiği ve de yaşanan şiddet olaylarının arttığı bir döneme denk gelmektedir. Takip eden bölümde Erenköy bölgesinin kısa tarihinden, coğrafi-beşeri özelliklerinden bahsedildikten sonra Erenköy Muharebeleri detaylıca incelenecektir.

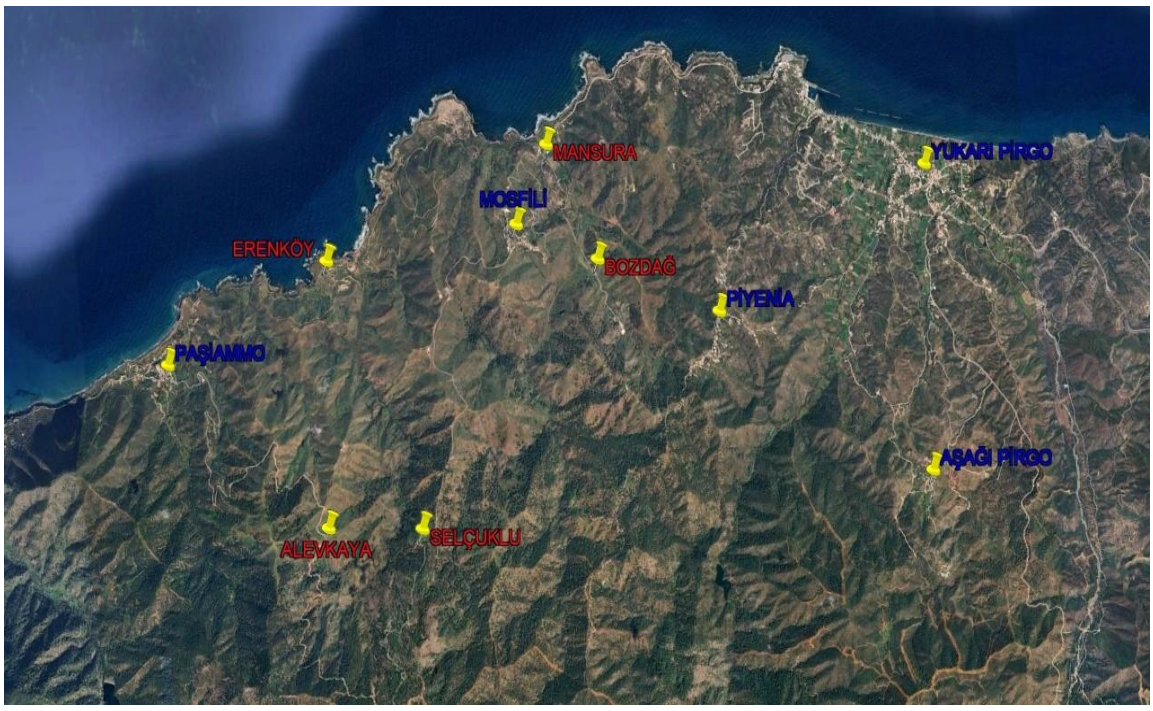
İKİNCİ BÖLÜM
ERENKÖY MUHAREBELERİ

Çalışmamızın ilk bölümünde izah etmeye çalıştığımız üzere 1960 yılında kurulan Kıbrıs Cumhuriyeti, kısa sürede işlevsiz hale gelen anayasal yapısı nedeniyle, adada Türk ve Rum toplumları arasındaki siyasal ve güvenlik temelli gerilimlerin silahlı çatışmalara dönüşmesine zemin hazırlamıştı. 1963 Aralık'ta başlayan bu süreç, 1964 yılı boyunca bellli bölgelerde yoğunlaşan askeri ve paramiliter çatışmalarla devam etmiştir. Bu açıdan Erenköy Muharebeleri sadece yerel bir silahlı çatışma olarak değil;Kıbrıs meselesinin uluslararası boyutunun arttığı kritik bir dönem olarak değerlendirilmelidir. Muharebeleri incelemeden önce muharebelerin seyrini ve saldırı-savunma düzeninin belirlenmesinde belirleyici olan Erenköy'ün coğrafi özelliklerinin değerlendirilmesi önemlidir. Aynı zamanda muharebeleri daha detaylı ortaya koymak için bölgenin tarihi incelenecektir.

2.1. Dillirga Bölgesi'nin Tarihi ve Coğrafi-Beşeri Özellikleri

Dillirga (*Tillyria*), Kıbrıs adasının kuzeybatısında yer alan, yaklaşık 20 km^2 alandan oluşan bölgenin ismidir. Vurana (2011: 10)'ya göre Dillirga ismi Tilos adasından gelen sürgünlerin, madencilik amacıyla bölgeye getirilmesi ile zaman içerisinde Tilos isminden 'Dilliro' ve 'Dillirga' olarak türemişti. Oydaş (2016a: 45-46)'a göre adaya ilk göçler M.S 327'de Aziz Helena'nın teşvikiyle başlamış sonrasında ise Tilos göçmenlerine ek olarak Bizans döneminde İllirya bölgesinden Arnavutlar bölgeye göç etmişlerdir. Dillirga ismi bu iki topluluğun geldiği yerlerden yani Tilos – İllirya kelimelerinden 'Tillyria' olarak türemiştir. Bölge aslında 11 Türk, 7 Rum köyünden oluşsa da bugün çoğunlukla Erenköy Muharebelerinin geçtiği alan olarak bilinmektedir. Bölge, Türk köyleri Kurutepe, Günebakan, Süleymaniye, Yağmuralan, Yeşilırmak, Mansurağa, Bozdağ, Erenköy, Selçuklu, Alevkaya, Yörükköy'den ve Rum köyleri olan Galini, Ludro, Varisha, Pirgo, Piyenia, Mosfili, Paşiammo'dan oluşur (Köycü, 2005:34). Muharebelerin geçtiği Dillirga bölgesi, Türk köyleri olan Erenköy (*Kokkina*), Selçuklu (*Sellain T'api*), Bozdağ (*Agios Theodoros*), Mansura (*Mansoura*), Alevkaya (*Alevga*) ve Rum köyü olan Mosfili'den oluşmaktadır. Bu bölgenin doğusunda Piyenia, Pirgos batısında ise Paşiammo köyleri vardır. Rum köyü olan Mosfili ilk göçlerle beraber değil, İngiliz idaresi zamanında bölgedeki madencilik faaliyeti nedeniyle sonradan kurulmuştur (Vurana, 2011: 1).

Geri kalmış yapısı nedeniyle bölge hakkında bilgiler çok sınırlıdır. Dillirga bölgesinin TMT'ye kadar önemli bir bölge olmadığı ifade edilebilir. Mücahit Dahlameroğlu (2005: 211)'nun dediği gibi Erenköy tarihi esasen TMT ve Kıbrıs Türk mücadelesi ile yazılmıştır. Özellikle 1964-1965 yılı arasında gönüllü öğrenci mücahitlerin bölgede bulunması ve 1964 Erenköy Direnişi bölgenin esas tarihini oluşturmaktadır.

Şekil-6: Erenköy Muharebeleri alanı (Kırmızı Türk köylerini, Mavi Rum köylerini göstermektedir)

Şekil-7: Muharebe alanlarının Kıbrıs üzerindeki konumu

Bölgenin Türk köylerinden biri olan Erenköy, nüfus olarak bölgenin büyük yerleşimlerinden olsa bile esas önemini TMT ile kazanmıştır. Erenköy'ün Türkiye'nin en yakın yerleşim birimi olan Anamur'a uzaklığı kuş uçuşu 97 km, 60 deniz milidir. Ayrıca başkent Lefkoşa'ya kuş uçuşu yaklaşık 70, Baf'a yaklaşık 50, Lefke'ye 25 kilometredir. Erenköy'ün bir diğer önemi ise Türkiye'ye bakan bir sahili olmasıdır. Günümüzdeki Erenköy'ün konumu 1936 yılında kurulan yeni köydür. Eski Erenköy, Alevkaya yakınlarında bulunan Karga tepesinde bulunmaktaydı. Bu bölgenin ekonomik faaliyet bakımından kısıtlı olması, sık sık heyelan yaşanması nedeniyle Evkaf Müdürlüğü aracılığıyla İngiliz idaresine başvurulmuş, idare denize bakan sahilde araziyi satın almış ve Eski Erenköy'lülere 63 ev için ödenek ve kişi başı ödeme yaparak köylüleri buraya iskan ettirmişti. Bu tarihten itibaren bölgede hayvancılık, tarım gibi ekonomik faaliyetlerin yanında balıkçılık faaliyeti de başlamıştı (Oydaş, 2016a:79). Vurana (2011:11)'ya göre bölgedeki köyler ilk olarak korsan yağmalarından kaçınmak için sahile değil dağlara kurulmuştu, korsan tehlikesinin geçmesi ve denizin nimetlerinden faydalanma arayışı köyün taşınmasında etkili olmuştur.

Şekil-8: Rum basınında Dillirga bölgesi krokisi *(Elefteria, 08.08.1964: 1)*

Erenköy'ün eski ismi Kokkina'nın (Koççina'da denmektedir) nereden geldiği konusunda iki ihtimal bulunmaktadır. Kokkina kelimesi Rumların 'alıç' meyvesine verdikleri isimdir ve özellikle Eski Erenköy olarak bilinen Alevkaya'daki Karga tepesinin olduğu bölge alıç meyvesi açısından zengin bir bitki örtüsüne sahiptir[4]. İlk ihtimale göre Kokkina ismi buradan gelmiştir. Diğer yoruma göre Kokkina isminin Yunanca kırmızı anlamında gelen "Kokkinos (*κόκκινος*)"tan gelmektedir (PRIO,2011). Kokkina'lılar kıyafetlerinde ve günlük hayatlarında kırmızıyı çok kullandığından bu isim köye verilmiştir (Mengüç,2005: 33). Oydaş (2016a: 72)'a göre her iki yorumda doğrudur. Kokkina Girit lehçesinde 'alıç', Kıbrıs Rum lehçesinde ise kırmızı renk demektir. Bölgede Türk nüfusu Osmanlı iskan politikasıyla beraber başlamış ve ilk gelenler Karamanlılar olmuştur. Bölgede Osmanlı'dan gelen Müslüman nüfus olmasına rağmen Cikko manastırına bağlı olan rahipler bölgeye sık sık ziyaretler yaparak köylüleri Hristiyan olmaya ikna etmekteydi. Bölgedeki Rum köylerinin bu şekilde oluştuğu düşünülebilir. 1921 yılında misyonerlik faaliyetlerini haber alan iki Müslüman din adamı bölgeye gelerek Bozdağ'a bir okul yapmışlar, Erenköy'e gelen papazları kovmuşlardır. Bu olayın ardından bir din adamı Erenköy'de ikamet etmeye başlamıştır. Aynı dönemde bölgeye bir Türk okulu yapılmıştır. 1936 yılında yeni yerine taşınan Erenköy'e yerleşim esnasında bir cami ve okul inşa edilmiştir (Oydaş 2016a:76-77). 1958 yılında Kıbrıs Türk Kurumları Federasyonu'nun Türk köylerinin adlarını Türkçeleştirme kampanyasında Kokkina ismi Celal Hordon'un önerisiyle Erenköy ismi ile değiştirilmiştir. Bölgedeki diğer köylerden Alevga aynı anlama gelmek üzere Alevkaya,

[4] PRIO (2011)'nın kastettiği 'alıç meyvesi', Kokina çiçeği (Ruscus Aculeatus) olabilir.

Sellain T'api muhtemelen fonetik benzerlikten dolayı Selçuklu ismiyle değiştirilmiştir (Mahmutoğlu, 2005: 36-37).

Şekil-9: 1964 yılında Erenköy'ün havadan görünümü *(Ortega, 2011:294)*

1958'de Kıbrıs Türk Kurumları Federasyonu adına bölgeyi gezen Kutlu Adalı, bölgenin sosyo-kültürel ve ekonomik bilgiler edinmemizi sağlayan dikkat çekici özelliklerinden bahsetmektedir. Bozdağ köylülerinin sorunlarını dinledikten sonra Selçuklu köyüne (o zaman Sellain T'api kullanılmakta) gitmek isteyen Adalı'ya köylüler *"20 kişi ya varlar ya yoklar! Onlar da çoban, davarların ardında. Sonra yol bozuk, üstelik hep dağ tırmanacaksınız, sağ sol uçurum*" sözleri ile Selçuklu'yu betimlemişlerdir. Dönemin yeni atanan öğretmenlerin dağ köyü olduğu için *'Sellain T'api'ye atandın'* şeklinde şakalar yaptığını aktaran Adalı, köyde kayalık çok fazla olduğundan ölüleri gömecek kadar bile toprak alan bulunmadığını söyler. Köyün o dönemde kahvesi, bakkalı, suyu, imamı yoktur. Yolu bozuktur ve Adalı'nın deyimiyle 'ilk yapıldığından beri onarılmamıştır'. Köyden karşı yamaçta Alevkaya köyü gözükmektedir ve arası çok kısa mesafe olmasına rağmen yamaçlar çok dik olduğundan iki köy arası yol yoktur. Adalı'nın aktardığına göre köylüler 300 yıl önce bir Türk çobanın bölgeyi mera olarak kullanılması ile bölgede yerleşimin başladığını söylemişlerdir. Köylülere göre çobanlar, korsanların yağmasından korktukları için bu dağlık

bölgede yerleşmişlerdir. Köyün durumu hakkında da bilgi veren Adalı, Türk Bayrağı ve Atatürk resimlerinin evlerde mevcut olduğu fakat bazı köylülerin Türk olmasına rağmen hiç Türkçe bilmediklerini ve Rumca konuştuklarını anlatır. Ek olarak köy oldukça fakirdir, sürülecek toprak yoktur ve evlerin çoğu taş-çamur karışımından yapılmış olup damları tamamen çamurdandır. Adalı daha sonra okuduğu bir Kıbrıs Tarihi kitabında *"*M.Ö 5800-2600 yılları arasında cilalı taş devrin değin kalıntılardan ele geçen buluntulara dayanarak tarihçiler, bu devrin insanlarının daire şeklinde, temelleri taştan, üzerleri çamur ile ağaçlarla kaplı evlerde yaşadıklarını yazarlar'' cümlesini okuduğunu ve aklına 1958'deki Selçuklu'nun geldiğini yazar. Selçuklu, dönemin hükümeti tarafından Mansur ve Erenköy'e göç ettirilmek istenmiş ve göç etmeleri halinde kendileri ev yapılacağı söylendiği halde toprak verilmediği için köylüler istememiştir (Adalı, 1963: 39-48). Adalı'nın köylülerden duyarak aktardığı korsanlardan saklanmak için dağ köylerinin kurulması meselesi Erenköy için de geçerlidir (Vurana, 2011: 11). Adalı'nın tespitleri BM raporlarında da doğrulanmaktadır. Erenköy ve Mansura'da sınırlı sayıda ev dışında bölgedeki evlerin tamamı kerpiçten yapılmıştır. 1964 yılında hazırlanan Ortega raporuna göre bölgedeki Türk köylerinin tamamında su, elektrik ve kanalizasyon yoktur (Ortega, 2011: 290-300).

Şekil-10: 1964 yılında Selçuklu'nun havadan görünümü *(Ortega, 2011:299)*

Şekil-11: 1964 yılında Alevkaya'nın havadan görünümü *(Ortega, 2011:290)*

Dillirgalılara, küçümseyici bir anlamı da olan taşıyan bir ifade olarak 'Dilliro' denmekteydi. Dağlı, cahil vb. anlamları bulunan bu söz aynı zamanda dilencilik yapanlar için şehirlilerin kullandığı bir deyimdir. Dillirgalıların bir kısmı yoksulluklarından ötürü şehirlerde dilencilik yaptıklarından dolayı bu deyim oluşmuştur. Kutlu Adalı'nın Selçuklu köyünde görüştüğü bir korucudan aktardığı pasaj şöyledir: "adam dilenmesin de ne yapsın? İş yok işlesin, toprak yok eksin, beleş yok yesin, ona buna el açıyorlar yaşayıp gidiyorlar. Şimdi dilenen kalmadı. Fakat adımız artık çıktı ona inmez dokuza. Korkarım biz aya adam çıktığı halde "dilliro" olarak kalacağız" (Adalı, 1963: 45). Vurana (2011: 12)'ya göre Dillirgalılar, sert mizaçlı, geleneklerine sıkıca bağlı, cesur, taviz vermeyen insanlardı.

Bölgedeki ekonomik hayat hakkında izlenim oluşturabilecek dikkat çekici olay Kıbrıs Maden Şirketi (CMC)'nin kurulmasıdır.1913'te adada faaliyete başlayan şirket Mağusa-Güzelyurt arası bir demiryolu inşa etti ve bu demiryolu 1916'da Dillirga bölgesine komşu olan Gemikonağı (Xeros)'na kadar uzatılmış ve burada 1926 yılında bir liman inşa edilmiştir. Aynı dönemde Lefke'ye yakın olan Fugasa ve Karadağ madenleri işletmeye alınmıştır. Madenler yanında Gemikonağı'nı ihracat noktası olarak kullanan CMC bölgeye işçi köyleri, işleme tesisleri, hastaneler, okullar kurmaya başladı. Bu dönemde bölgeye yakın konumu nedeniyle Dillirga'dan da çok sayıda işçi CMC'ye ait işletmelerde çalışmaya başlamıştır. Bu dönemde pek çok işçi yaya, bisikletlerle veya anlaşmalı otobüslerle bölgeden işletmelere gidiyordu (Oydaş, 2016:b: 47-67). Dillirgalılar sadece bu bölgedeki CMC işletmelerinde değil, Lefke güneyinde bulunan Mitsero madenlerinde çalışıyor ve bu bölgeye yakın Rum köyü Peristerona'da geçici olarak yerleşiyorlardı. Öyle ki Peristerona'da sadece Dilllirga'lardan oluşan bir mahalle kurulmuştu. Bu dönemde Dillirgalılar sadece CMC'ye ait işletmelerde değil, mevsimlik işçi olarak adanın çeşitli yerlerinde çalışıyor, iş bittikten sonra köylerine dönüyorlardı Elmasoğlu, 2014: 28-29).

Bölgedeki Türk köylerinin yıllara göre toplam nüfusları ve Yunan-Türk dağılımı aşağıdaki gibidir.

Tablo 1

Dillirga Bölgesi Türk nüfusunun yıllara göre dağılımı

	Türk	**Yunan**	**Toplam**
Erenköy (PRIO,2011a)			
1881	154	1	**155**
1901	171	0	**171**
1911	213	0	**213**
1921	170	1	**171**
1931	154	1	**155**
1946	211	1	**212**
1960	299	0	**299**
Selçuklu (PRIO,2011b)			
1881	60	0	**60**
	Türk	**Yunan**	**Toplam**
1901	42	2	**44**
1911	57	0	**57**
1921	48	0	**48**
1931	48	0	**48**
1946	46	0	**46**
1960	66	0	**66**
Bozdağ (PRIO, 2011c)			
1881	160	2	**162**
1901	212	0	**212**
1911	198	0	**198**
1921	209	0	**209**
1931	193	0	**193**
1946	205	0	**205**
1960	232	0	**232**
Alevkaya (PRIO, 2011d)			

1881	60	0	**60**
1901	68	0	**68**
1911	86	0	**86**
1921	58	0	**58**
1931	61	0	**61**
1946	100	0	**100**
1960	123	0	**123**
Mansura (PRIO,2011e)			
1881	41	0	**41**
1901	58	0	**58**
1911	79	8	**87**
1921	64	12	**76**
1931	99	24	**123**
1946	126	28	**154**
1960	127	20	**147**

Tabloda da görüldüğü üzere, bölgedeki köylerin nüfusu tedrici olarak artmıştır. Bunun nedeni olarak Dillirga bölgesine dışardan nüfus çekecek bir ekonomik faaliyetin olmaması ve sürekli göç vermesi olarak değerlendirilebilir. Bir diğer önemli olan nokta ise bölgedeki nüfusun ağırlıkla deniz kenarı olan Erenköy ve Mansur'da toplanmasıdır. Nüfus açısından en az olduğu yerler ise dağlık olan Alevkaya ve Selçuklu'dur. Bölgedeki her dönemde en kalabalık köyler Erenköy ve Bozdağ köyleri olmuştur.

2.2. Bölgede TMT'nin Kuruluşu ve İlk Faaliyetleri

Bilindiği üzere Kıbrıs'ta EOKA terörünün başlamasıyla Kıbrıslı Türkler ilk savunma örgütlerini kurmuşlardır. Kasım 1957'de TMT'nin kurulmasıyla daha etkin bir mücadele başlamıştır. TMT, doğrudan Türkiye'ye bağlıdır. Özellikle Kore Savaşı'na katılmış Türk subaylarının görevlendirildiği "Kıbrıs İstirdat Projesi (KİP)" kapsamında adaya doğrudan gizli kimliklerle subaylar gönderilmiş, Ankara'da 'Zir Kampı' olarak bilinen tesislerde TMT

mensuplarına eğitimle verilmiş ve adaya gizli olarak silahlar gönderilmiştir (Yiğit Yüksel, 2018: 327-330).

TMT, Lefkoşa'da bulunan ve Türkiye tarafından atanan "bayraktar" tarafından yönetilmektedir. Bayraktar, adaya yayılmış "sancaktarlıklar" aracılığıyla örgütü yönetmektedir. Sancaktar olarak belirlenen kişi de Türkiye'den gönderilmiş bir subaydır. Sancaklar, kendilerine bağlı ve bölgelere dağılmış "kovanları" kontrol etmektedir. Kovanlar "oğul" ismi verilen ve genellikle 5 kişiden oluşan hücrelerden oluşmaktadır. Kovan ile oğul arasında gerek görüldüğünde kurulan "petek" isimli bir yapı daha vardır. Oğulda verilen görevleri yapan TMT mensubuna ise "arı" ismiyle anılır (Tamçelik, 2024: 94-95). "Arı" tabirinin dışında TMT mensubuna geleneksel olarak "mücahit" denilmiştir. TMT'nin idari yapısında Lefkoşa, Mağusa, Limasol, Baf, Larnaka, Lefke olmak üzere 6 sancaktarlık bulunmaktadır. Erenköy bölgesi de Lefke Sancağı'na bağlanmış olup Lefke'nin beşinci kovanının sorumluluğundaydı. Kovan merkezi Mansura olup görev alanında Selçuklu, Alevkaya, Erenköy, Bozdağ, Mansura köyleri bulunmaktadır (Fedai, 2005: 62). 1959'a gelindiğinde Erenköy'de 40 personelden oluşan 8 oğul, Bozdağ'da da aynı şekilde 40 personelden oluşan 8 oğul bulunmaktaydı. Bölgenin diğer köyleri olan Alevkaya'da 15 personel, Selçuklu'da 5 personel görev yapmaktaydı. Bölgedeki TMT mensupları, eğitim amacıyla Yağmuralan köyünde bir eğitim kampı da kurmuştu. Tüm adadan gelen TMT mensuplarının eğitiminde kullanılan kampta bu bölgeden de 30 TMT mensubu eğitim almıştır. Daha sonrasında kampın İngilizler tarafından keşfedilmesi üzerine eğitim faaliyetleri Türkiye'ye kaydırılmıştır (Vurana, 2011: 91-93).

Yukarıda 27 Ocak 1958'de Lefkoşa'da düzenlenen "Taksim" mitinginde olaylar çıktığı ve İngilizlerin Lefkoşa'da ve duruma tepki olarak gösterilerin yayıldığı Mağusa'da Türklere ateş açtığı, açılan ateş sonucu 7 Türk'ün hayatını kaybettiğini söylemiştik. Bu olaya tepki olarak Erenköy'lü gençler CMC madenlerinden kaçırdıkları ve genelde balık avlamak için kullanılan dinamitlerle bir eylem yapmaya karar verirler. Bölgede devriye atan İngiliz zırhlılarına yönelik planlanan eylemde önce dinamitler atılacak, sonrada askerlere silahsız olarak hücum edilerek ellerindeki silahlara el konulacaktı. Fakat atılan dinamitin fitilinin kısa kalmasıyla dinamitler hedefe varmadan havada patlamış bu nedenle saldırı başarısızlıkla

sonuçlanmıştır. Fakat bahsedilen girişim bölgedeki Türklerin ilk silahlı girişimi olarak tarihte yerini almıştır (Elmasoğlu, 2014: 46).

1958 yılında Türklere yönelik EOKA'nın terör eylemleri devam etmiştir. 12 Temmuz'da Sinde (İnönü) köyünden Mağusa limanına işe giden Türk işçileri taşıyan bir otobüs ve bir otomobil EOKA tarafından saldırıya uğramıştır. Yolu devrilmiş bir ağaçla kapatan EOKA militanları, otobüs durunca ateş etmeye başlamış ve 5 Türk'ü öldürmüşlerdir (Bozkurt, 13.07.1958: 1). Benzer bir saldırı aynı ay içerisinde Dillirga'da da gerçekleşir. 30 Temmuz 1958'de adada artan gerilime paralel olarak Lefke'de madende çalışan Dillirgalı işçileri taşıyan bir işçi servisi saldırıya uğramıştır. Pirgo-Gemikonağı (Xeros) yolunda en az 5 kişiden oluşan EOKA grubu tarafından çapraz ateşe alınan serviste bulunan Mehmet Mustafa isimli işçi ölmüş 7 kişi yaralanmıştır. EOKA'cılar açtıkları ateş yanında 3 adet el bombası da atmışlardır. Bu bombalardan biri bombayı atmaya çalışan EOKA militanının elinde patlamış, panikleyen saldırganlar saldırıyı sonlandırmışlardır. Yaralı militanın daha sonradan yakalanması nedeniyle saldırganların EOKA üyesi oldukları kesinleşmiştir (Bozkurt, 31.07.1958: 1). Söz konusu saldırı bölgede infiale neden olmuş, Türklerin EOKA terörüne karşı tamamen savunmasız olduğunu göstermiştir. Bu durum sonucunda bir grup genç, Türkiye'ye balıkçı teknesiyle giderek kendilerini savunmak üzere silah getirme kararı almıştır[5] (Vurana, 2011: 72-74). Karar üzerine Lefkoşa'da polis olarak çalışan akrabaları Celal Mahmutoğlu'na ulaşan Erenköylü gençler, kararlarını o dönem KTKF Başkanı Rauf Denktaş'a iletmiş, Denktaş'ın "nasıl biliyorlarsa öyle yapsınlar" demesi üzerine bunu örtülü bir onay olarak algılamış ve yolculuğa karar vermişlerdi (Mahmutoğlu C., 2005: 52-53). Yolculuk için küçük bir tekne alıp çevrelerinden para toplayan Vehbi Mahmutoğlu, Cevdet Remzi, Asaf Elmas isimli üç genç denize açılmışlardır. 7-8 saatlik bir yolculuk sonunda Anamur sahiline varan tekne, sahile bağlanırken bir kadına çarpınca sahildeki insanların ilgisini çekmiş ve jandarma tarafından gözaltına alındıktan sonra Mersin'e götürülmüşlerdir. Jandarmalara Kıbrıs'tan Rumların baskısından dolayı kaçtıklarını söyleyen gençler esas niyetlerini kendileriyle görüşen Mersin Vali Yardımcısı'na açmışlardır (Keser, 2020: 97-104). Elmasoğlu (2014:52)'ye göre ilk sefer tarihi 14 Temmuz 1958 gecesidir. Vurana (2011: 85)'ya göre bu ilk seferin tarihi 16 Ağustos 1958'dir. Gözaltındaki gençlerin

[5] Elmasoğlu (2014:52)'na göre bu karar 30 Temmuz'da yaşanan olayla değil, 12 Temmuz'da Mağusa'da yaşanan olay üzerine alınmıştı.

görüştükleri bir bürokratın haber vermesiyle durum Milli Emniyet tarafından Ankara'ya iletilmiş, Ankara'da KİP kapsamında Seferberlik Tetkik Kurulu'nda Kıbrıs konusunda çalışan İsmail Tansu ve TMT kurucusu Kıbrıslı Doktor Burhan Nalbantoğlu derhal Adana'ya gitmiş ve Adana'ya getirilen gençlerle burada görüşmüştür. Nalbantoğlu'nun referansı ile adada TMT tarafından teslim alınmak üzere kendilerine silah verilmiş ve Kıbrıs'a gönderilmiştir (Tansu, 2005:56-57). İsmail Tansu gençlere:

Kıbrıs'ta Rumlara karşı silahlı bir örgüt kuruyoruz. Sizi şu andan itibaren bu örgütün üyeleri olarak kabul ediyoruz. Size şimdilik bir miktar silah vererek Kıbrıs'a yollayacağız. Başarılı olur ve söylediklerimizi aynen uygularsanız bundan sonra da size emir verildikçe Anamur'a veya bildireceğimiz başka bir yere gelip silahları örgüte taşıyacaksınız. Köyünüze ulaşınca silahları saklayacaksınız. Bunlardan kimseye söz etmeyeceksiniz. Size vereceğimiz parola ile yaklaşan olursa silahları ona teslim edeceksiniz. O günden itibaren artık Kıbrıs'taki örgütümüzün lideri emrinde olacaksınız" ifadeleri ile Erenköy üzerinden silah transferi yapılmasının yolunu açmıştır (Keser, 2020: 148).

Yukarıda anlatılan ilk seferle başlatılan ve adına "bereketçilik'' denilen Türkiye'den Kıbrıs'a deniz yolu kullanarak silah kaçırma işi Erenköy Muharebelerine kadar devam edecektir. Kaçırılan silahlar, Erenköy'e getirildikten sonra halkın da desteğiyle TMT tarafından dağıtıldıktan sonra zimmetlenerek saklanmaktaydı. Bu saklama işlemine "çanak'' ismi verilmiştir. Bu çanaklar, kolayca ulaşılabilecek ve uzun süreli saklanacak olarak ayrılır ve sırasıyla "sır çanak", "dip çanak" ismi verilirdi. Dip çanaklar da silahlar sudan ve tozdan etkilenmemesi için metal kutulara konulur, birleşim yerleri balmumu ve gres kullanılarak mühürlenir, böylece uzun süre dayanacağı düşünülürdü (Keser, 2020: 59). Dip çanaklar, ilk kez Kanlı Noel esnasında açılmış fakat çoğu silahın nemden etkilendiği ve dolayısıyla tutukluk yaptığı görülmüştür (Uzunoğlu, 2005: 86).

Silah sevkiyatının başladığı yıl, bir bereketçilik faaliyeti esnasında ilk seferde de bulunan Asaf Elmas ve arkadaşı Hikmet Rıdvan, fırtına nedeniyle kaybolmuşlar ve şehit olmuşlardır (Cemal, 2005:72-73). Bu şehitler TMT'nin bölgedeki ilk şehitleridir. Daha sonra taşıma kapasitesini arttırmak amacıyla daha büyük bir balıkçı teknesi alınmış ve ismine Asaf

Elmas'a atıfla ''Elmas'' ismi verilmiştir (Aslım ve Keser, 2017: 399). 1958'den 1960'a kadar 28 sefer yapılmış, silahlar bir kısmı Erenköy'de kalmak üzere Lefkoşa ve Baf'a götürülerek tüm adaya dağıtılmıştır (Elmasoğlu, 2014:51). Böylece iki yılda yaklaşık beş bin kişilik bir kuvveti donatacak kadar silah adaya sevk edilmiştir (Mutlu, 2007: 63).

2.3. Kanlı Noel Sonrası Süreç: Erenköy Bölgesinin Önem Kazanması

1960-1963 Kıbrıs Cumhuriyeti döneminde görece sakin bir dönem geçiren Kıbrıs, 21 Aralık 1963'te Kanlı Noel olaylarının başlamasıyla tekrar şiddetin arttığı bir döneme girmişti. 21 Aralık'ta Türklere karşı saldırıları bertaraf etmek amacıyla yer altından açığa çıkan TMT, savunma pozisyonu almış ve sivil halkla bütünleşmişti. Bu tarihten itibaren artık teşkilatın gizli yapısı ortadan kalkmakta, bütün erkek siviller göreve çağrılmaktaydı (Mutlu, 2007:80). "X" günü adı verilen 21 Aralık günü TMT, Kıbrıs'ın belirli bölgelerinde hakimiyet kurmuştu. Bu bölgelerin birisi de Erenköy bölgesi idi. Olayları Lefkoşa'dan gelen otobüsten duyan Erenköylüler, aynı gece Rum saldırısı ihtimaline karşı nöbet tutmaya başlamış, ertesi gün ise mevzi kazmaya girişmişlerdir (Kabaran, 2005: 92-93). Vurana'nın ifadelerine göre tüm bölgede TMT'nin yığınağı olarak beş çanak bulunmaktaydı (Vurana, 2011: 110). Bu çanaklarda ise bir Bren makineli tüfek, ondört piyade tüfeği, sekiz Sten otomatik tabanca bulunmaktaydı. Ayrıca çeşitli patlayıcılarda stoktaydı. Rum yerleşimleriyle çevrili bölgede silah yığınağı kısıtlı olsa bile vardı fakat yiyecek stoğu hiç yapılmamıştı. Bu esnada Lefke'den yiyecek ve silah getirmek üzere yola çıkan iki TMT mensubu Rum köyü Pirgos'da durdurulmuş, iki kişide oracıkta öldürülmüştü (Baybora, 2005: 97). Bahsedilen iki kişinin durumundan haberi olmayan Erenköylüler, Paşiammo yolunu kesip bir otobüsü durdurarak onüç Rum'u esir almışlardı. TCM üyesi Cengiz Ratip'in araya girmesiyle bu esirler serbest bırakılmıştır (Sabit, 2017: 6).

26 Ocak 1964 günü, Paşiammo'dan gelen on kişilik bir Rum birliği makineli tüfeklerle Erenköy'e ateş açmıştır. Bu birlik Erenköy'den karşı ateş gelmesi sonucu çekilmiştir. Bu karşı ateş Erenköy'de TMT'nin açtığı ilk ateştir. 5 Şubat'ta Rumların taciz ateşini tekrar etmesi üzerine Mansura'da ufak bir İngiliz birliği bölgede barış gücü faaliyeti için konuşlandırılmış ve BM askerleri gelene kadar kalmışlardır (Vurana, 2011: 115-116).

Aynı dönemde büyük bir balıkçı gemisi olan Sakarya isimli gemi, 14 Ocak'ta Anamur'dan silah yükleyerek Mansura'ya vardı ve yükünü boşalttı. Başka bir gemiyle gelen "Kasırga'' kod adlı Salih Sertel, bölgedeki ikmal işlerinin sorumluluğunu aldı. Bölgeyi değerlendiren TMT yöneticileri, Erenköy'ü bir köprübaşı olarak değerlendirmek istediler. Fakat geniş alanlara sahip bölgenin çok az sayıdaki personelle savunulması mümkün olmadığı anlaşılmıştır. Bu yüzden Lefke'den 20 adet savaşçı bölgeye görevlendirilmiştir (Sabit, 2017:10). Erenköy'ün Kıbrıs geneline silah dağıtmak rolüyle stratejik önemini farkeden Türkiye, bölgeye daha fazla TMT mensubu sevketme kararı aldı. Bu kişiler Türkiye ve İngiltere'de okuyan ve gönüllü olan Kıbrıslı öğrencilerden seçilecekti.

1963 Aralık'ta yaşanan Kanlı Noel, yurtdışında okuyan Kıbrıslı öğrenciler arasında da infiale neden olmuştu. Türkiye ve İngiltere'de okuyan öğrenciler, adadaki şiddet olaylarını basından takip etmiş, uzun süre ailelerinden haber alamamış ve paniğe kapılmışlardır. Rumların saldırılarının dehşet seviyesi ortaya çıkınca da doğan nefret bu öğrencilerde bir şeyler yapma isteği doğurmuştur. İngiltere'de okuyan öğrenciler, Londra'da bulunan Kıbrıs Türk Cemiyeti'ne başvurarak Kıbrıs'a gitmek istediklerini ifade etmişlerdir. Bu sırada Londra'da bulunan Ahmet Gazioğlu'nun da çabalarıyla öğrenciler Kıbrıs'a gitmek üzere Türkiye'ye gönderilmiştir (Tarcan, 2005: 115).

Türkiye'de ise 21 Aralık 1963 itibariyle İstanbul ve Ankara'da başta olmak üzere çok sayıda miting yapılmıştır. Çok sayıda Kıbrıslı öğrenci bu mitinge katılmış, Makarios ve EOKA'yı kınamışlardır. (Cumhuriyet, 23.12.1963: 7). Kıbrıs'a yönelik kamuoyu oluşturmak adına Taksim Meydanı ve İstanbul Üniversitesi bahçesinde açlık grevine de başlayan öğrencilerden üç kişilik bir heyet, Ankara'ya giderek İsmet İnönü ile görüşmüş, İnönü "Çanakkale'de milletin kaymak tabakasını yok ettik. Bir daha aynı hatayı yapmayız. Siz merak etmeyin, gerekirse bu memleketin Kıbrıs'a gönderecek askeri vardır" demiş ve Kıbrıs'a müdahale edileceğini söyleyerek 25 Aralık'ta Kıbrıs üzerinde uçan Türk jetlerinin haberini bir gün önceden öğrencilere vermiştir (Vehbi, 2005: 104-105). Türk jetlerinin uyarı uçuşunu yeterli bulmayan öğrenciler otobüslerle Antalya'ya giderek orada bir silah dükkanındaki silah ve mermilere el koymuş, ardından limanda bekleyen bir tekneye binerek Kıbrıs'a açılmak istemişlerdir. Sahil güvenlik ve polisin engellemesiyle bu girişim başarısız

olmuş, öğrenciler geri dönmüştür (Laptalı, 2003a: 39-40). Antalya olayından sonra öğrenciler Kıbrıs Cumhuriyeti Türkiye Büyükelçisi Mehmet Ertuğruloğlu aracılığıyla Genelkurmay ile iletişime geçmiş ve Kıbrıs'a gitmek isteyen öğrenciler TMT'nin eğitildiği Zir kampında eğitime alınmıştır (Samioğlu, 2005:139). Zir kampına ek olarak İstanbul'da Rami bölgesinde de gönüllü öğrencilere eğitim verilmiştir (Güner, 2005:148-149). Erkeklere yönelik olan bu askeri eğitim dışında gönüllü kadın öğrencilere de ilkyardım, hemşirelik eğitimleri verilmiştir (Sanver, 2005: 164-165).

30-31 Mart 1964'te, Zir kampında eğitilen ilk 40 kişilik öğrenci grubu ve bölgeye komutan olarak atanan Jandarma Yarbay Sadi Erinanç ,TMT kurucularından Dr. Burhan Nalbantoğlu beraberlerinde çok sayıda askeri malzeme ve gıdayla beraber Erenköy'e gelmişlerdir (Vurana, 2011: 120). Erenköy'e öğrenci grubunun gelmesiyle beraber diğer köylerdeki mücahitlere destek olması amacıyla köylere personel gönderilmiş ve Erenköy'de telsiz sistemi kurularak Lefkoşa ve Ankara ile bağlantı kurulmuştur (Sabit, 2017: 13-14). Öğrencilerin karaya çıkışı aynı zamanda 1 Nisan EOKA gününe denk gelmekteydi. 1 Nisan günü Paşiammo yönünden gelen bir Rum grup Erenköy'e ateş açmış, mücahitlerin yoğun karşılığı nedeniyle çekilmek zorunda kalmıştır. Bu çatışma bölgeye gelen öğrencilerin ilk çatışmasıdır. İlk çatışmadan sonra 4 Nisan günü Bozdağ yönünden ve Paşiammo yönünden Rumlar saldırıya geçmişlerdir. Rumların zırhlı araçla saldırı ihtimaline karşın Paşiammo-Erenköy arasındaki bir köprü havaya uçurulmuş, Rumlar bunun üzerine Alevkaya'ya saldırarak Erenköy'e yandan sarkmak istemişlerdir. Fakat bu girişim bölgedeki mücahitlerin havan kullanmasıyla engellenmiştir (Nami, 2005: 182-183). Mansura-Bozdağ bölgesinde ise Rumlar, Mansura doğusunda ve bölgeye hakim durumda olan Mali Tepesi'ne saldırmış ve bölgede bulunan az sayıdaki mücahidin direnişine rağmen tepeyi ele geçirmişlerdir. Tepenin düşmesi aynı zamanda Mansura'nın tehdit altına girmesi demekti. 5 Nisan günü Mali'den Mansura'ya atışlar yapılsa bile bölgede bulunan İngiliz Barış Gücü müdahale ederek Rumlara ateş açmış ve Mali Tepesi'ni terketmeye zorlamıştır. Böylece Mansura savunması için kritik olan Mali tepesi Türklerce tekrar ele geçirilmiştir (Sabit, 2017: 16-18). 8 Nisan'da BM Barış Gücü komutanı General Gyani, Erenköy'e gelmiş Türk komutanlarla görüşmüş ve ileri mevzilere Barış Gücü noktalarının kurulmasını emretmiştir. Bu çatışmalar sonucunda bölgedeki Türk savunmasının havan ve makineli tüfeklerle donatıldığını gören Rumlar, 8 Nisan'a kadar taarruzlarına devam etmiş, fakat bir sonuç alamayacaklarını

anlayınca bölgeden çekilmek zorunda kalmıştır. BM'nin arabuluculuğuyla yapılan ateşkes anlaşmasına göre Paşiammo köyündeki Türklere ait tarlalardan hasat yapılmasına izin verilecek, Türkler Paşiammo yönündeki Galifudez tepelerinden çekilecek fakat Rumlar buraya konuşlanmayacak, Rumlar Poli'den geçen Türk arabalarına, Türkler ise Erenköy yolunu Rumlara açacaklardı (Yorgancıoğlu, 1989: 36). Fakat bu ateşkes uzun sürmeyecek Nisan ayı içerisinde tekrar yol barikatları kurulacaktı (Sabit, 2017: 24-25). Camgöz'e göre bu ilk çatışmalarda Rum birliklerinin mevcudu 700 civarı olup Türk mücahitlerin mevcudu 150 idi (Camgöz, 2009:26). Yapılan taarruz Rumlar açısından bölgenin bir direnek noktası olduğunu ve Türklerin bölgeye yığınak yaptığını anlamalarıyla sonuçlanmış, Türkler açısından ise çok geniş olan bir bölgenin çok az sayıda personelle savunulmasının zorluğu bir kez daha ortaya çıkmıştı. (Vurana, 2011: 125). 1 Nisan'da başlayan çatışmalar adaya çıkan öğrenciler açısından bir ilk sınav niteliği taşmaktaydı. Erenköy'de piyade silahlarının kullanımında büyük başarı gösteren mücahitler aynı zamanda özellikle Mali Tepesi'nin düşmesi sonucu Mansura'nın tehlikeye girmesiyle, bölgeye hakim mevzilerin tutulmasının önemini görmüşlerdir. 1-8 Nisan arası çatışmalardan sonra mücahitler Bayraktepe (*Lorovouno*), Yüksektepe, Selçuklu ve Bozdağ'a ayrı ayrı mangalar göndermişler, savunma planlarını bu tepelere hakim olmak üzerine kurmuşlardır (Besim, 2005: 230-231). Bu amaçlarla Türkiye, Erenköy bölgesine gönüllü öğrencileri göndermeye devam etmiş, bölgeye silah yığınağını arttırmıştır. Artan mücahit sayısı ve yeni ihtiyaçlar nedeniyle komutanlık, bölgede TMT'nin kovan sistemini değiştirerek Erenköy Grup Komutanlığı'nı kurmuş ve mangalar oluşturmuştur. Muharebe mangaları "yıldırım", "vurucu", "pasif koruma" olarak ayrılmıştı. Bu yeni sisteme göre ilk aşamada 13 manga oluşturulmuş, bu savaşçı mangalara ek olarak iaşe ve ilk yardım gibi ayrıca destek birlikleri kurulmuştu (Elmasoğlu, 2014:153-158).

Nisan ayının sonlarında Rumlar, Dillirga bölgesinin bir parçası olan fakat Erenköy-Mansura bölgesinden Pirgos Rum köyü ile ayrılan Yeşilırmak (Limnidi) Türk köyüne saldırı düzenlemişlerdir. Bu saldırı üzerine Erenköy bölgesinden iki manganın bölgeye sevkedilmesi kararı alınmıştır. Bölgeyle Erenköy arasındaki kara ulaşımı Rumların denetimindeydi bu nedenle ulaşım için sandallar kullanıldı (Sabit, 2017: 26). Deniz yoluyla ulaşımın yanında BM devriyeleri de ulaşım için kullanılmıştır (Dinçer, 2005: 248-249). Vurana'ya göre Erenköy'den Yeşilırmak'a gönderilen kişi sayısı 39'dur (Vurana, 2011:

127). Birliğin sevkinden sonra Erenköy komutanı Yarbay Sadi Erinanç'ta bölgeye deniz yoluyla gelerek denetlemelerde bulunmuştur (Nami, 2005: 254). Yeşilırmak köyü, çevredeki Türk köylerinin de Rumların baskıları nedeniyle göçmesi sonucu tüm bölge halkını barındırıyordu. Ayrıca köy tarım, meyve ve sebze üretimi açısından zengindi. Bu nedenle Yeşilırmak bölgedeki Türkler için önemli bir köydü (Mengüç, 2005: 235). Yeşilırmak'la beraber Erenköy'e gelen gönüllüler için yeni bir cephe açılmış oluyordu.

Erenköy ve Yeşilırmak'ın savunmasında görev almak aslında Türk öğrenciler için ciddi bir problemdi. Çünkü bölgeye gelen öğrenciler kendi köyleri için veya tüm Kıbrıs Türk'ü için adaya gelmişti. Beklentileri bölgedeki Rum birliklerini ezerek Lefke'yle birleşmek ve böylece Lefkoşa'ya girmekti (Aziz, 2005: 174-176). Oysa bu beklentiler sahadaki durumla uyumsuzdu. Erenköy bölgesi hala tam bir kuşatma altındaydı ve bölgenin tek kıyı başı olması nedeniyle elde tutulması gerekiyordu. Ayrıca Türkiye'nin düzenli silah yardımı ve gönüllülerin gelmesine rağmen sayı hala çok azdı.

Mayıs ayında adaya gelen silahları Lefkoşa'ya götüren İngiliz Binbaşı Marley, üzerindeki cephanelerle birlikte Rumlar tarafından yakalanmıştı. Marley aynı zamanda Yarbay Sadi Erinanç tarafından TMT Bayraktarlığı'na yazılmış bir mektubu da taşımaktaydı. Mektupta Yarbay, bölgedeki Türk gücünü abartmakta ve üç gün içerisinde Lefke'ye girebileceklerini söylemekteydi. Bu mektubun ele geçmesiyle beraber Rum kamuoyunun dikkatleri Erenköy bölgesine çevrilmişti (Sabit, 2017: 28-29). Rumlara göre Erenköy'deki Türk varlığı büyük bir çıkarma veya küçük ilerlemelerle önce Yeşilırmak ardından TMT'nin kalesi sayılan Lefke ile birleşecek, buradan Lefkoşa kuzeyine ulaşacak ve böylece Lefkoşa Türk kesimi ile büyük bir kanton oluşturacaktı. Böylece Girne tamamen kuşatılacak ve adanın taksimi gerçekleşecekti (Papa Demetris, t.y.b). Marley'in üzerinde yakalanan mektupta yazan Lefke'yle birleşip bir kanton yaratma ve Lefkoşa'yla birleşme fikri tam da bu endişeyi tetiklemişti. Marley mektubu daha sonra Yorgacis tarafından bölgeye saldırının bir gerekçesi sayılacaktı (Elefteria, 13.08.1964: 6).

Ayrıca bölgedeki tansiyon da yükselmekteydi. Mevziler arası çatışmalar, taciz ateşleri, sivillere yönelik saldırılar artmaktaydı. 18 Haziran'da Piyeniya-Bozdağ mevzileri

arasında çatışmalar çıktı. Bren makineli tüfeklerinin de kullanıldığı taciz atışı şeklindeki çatışmalar bölgede sıradanlaşmaya başlamıştı (Cyprus Mail, 18.06.1964: 1).

Bu süreçte Türklerin 9 Temmuz'da Bayraktepe'de mevziler oluşturması da Rumların ilgisini çekmekteydi. Bölgenin en yüksek tepesi olan Bayraktepe'nin boşaltılması için Rumlar BM ile defalarca görüşmüşlerdir. 16 Temmuz'da Makarios, Grivas ve BM Barış Gücü komutanının katıldığı toplantıda Rumlar, 25 Temmuz'a kadar tepenin boşaltılması ültimatomunu verdiler. Ayrıca Türk köylerindeki silahlı kişilerin köylerden çıkmamasını ve tüm barikatlar kaldırılmasını istediler. Erenköy'deki Türk komutanlığı bu ültimatomu BM aracılığıyla reddetti (Sabit, 2017: 38). Aynı dönemde BM, Bayraktepe'yi önemsiz bir mevzi olarak görmekteydi. Bayraktepe'deki Türk varlığı Rum köylerine yönelik bir taciz oluşturmuyor ve Rum köyleri arasındaki ulaşımı engellemek amacını gütmüyordu. BM'nin konuyu önemsiz görmesi ve Rum ültimatomunun reddedilmesi üzerine Grivas, Rum liderliğine bölgenin ele geçirilmesini önermiştir. Böyle bir saldırı için erken olduğunu düşünen Rum liderliği, bölgenin askeri kuvvetlerce çevrilmesi ve tamamen izole edilmesi gibi askeri tedbirleri almaya başladı (Papageorgiou, 2000:141).

Bu dönemde yaşanan taciz ateşleri ve karşılıklı pusularda en büyük sorun Rum köyü olan Mosfili'ydi. Mosfili, Türk köylerinin tam ortasında bulunmakta ve Türk savunması için zaafiyet oluşturmaktaydı. Rumlarda bu özelliğinden dolayı bölgeyi kontrol etmek için Mosfili'yi önemsemekteydi. Buradaki Rum birlikleri Bozdağ ve Mansura'ya arkadan saldırmakta, yolları tehdit ederek ulaşımı güçleştirmekteydi. Ayrıca buradaki mevzilerden Bozdağ-Mansura ve Erenköy-Mansura yolunu kontrol edebilmekteydi (Vurana, 2011:128-129). 17 Haziran günü Rumlar Bozdağ'a taciz ateşi açtılar. Bu taciz ateşi aslında bir pusu için tasarlanmıştı. Rumlar Bozdağ'ı takviye etmek üzere Mansura'dan gelen Türk takviyelerini taşıyan araca Mosfili'den ateş açtılar. Söz konusu saldırı üzerine uzun süredir Mosfili'ye yönelik var olan tepki sonucu Yarbay Sadi Erinanç taarruz emri verdi (Köken, 2005:292-293). Saldırı emri, önceden planlanmış, çalışılmış ve hazırlanılmış bir saldırının yapılması için değil hesapsızca verilmiş bir karardı. Komutanlıkça hazırlanan bir saldırı planının olmaması nedeniyle mücahitlerin manga lideri sahada bir plan yaparak sızma emrini vermiştir. Ağır makineli tüfek ve havan desteğiyle hücuma geçen mücahitlerden bir kısım,

sürünerek yaklaşacak ve bu esnada destek atışı kesilecek, sızan mücahitler Mosfili'ye girecekti. Açılan destek ateşiyle beraber sızmaya çalışan mücahitler yoğun Rum ateşi altında kalmış ve BM Barış Gücü zırhlı araçlarla Mosfili'ye girerek Türk saldırısına karşı savunma pozisyonu almıştır. Rumların Mosfili mevzilerini tamamen BM'ye devretmesi ve köyün içlerine çekilmesi sonucu mücahitler taarruzu durdurmak ve geri çekilmek zorunda kalmıştır (Yorgancıoğlu, 1989:45). Çatışmalar esnasında Mustafa Akdeniz isimli Türk şehit düşmüştür. Akdeniz, Bozdağ'a götürülerek burada İsveçli BM askerlerinin askeri törenin nasıl yapılacağını göstermesinden sonra buraya törenle gömülmüş ve Bozdağ güneyindeki Mazero tepesine "Akdeniz'' ismi verilmiştir (İncirli, 2005:297). O esnada yanında bulunan Köken'e göre Mustafa Akdeniz, iyi planlanmamış saldırıda, mücahitlerin ateş kesmesi gereken noktada devam eden disiplinsiz atışları sonucu dost ateşi nedeniyle ölmüştü (Köken, 2004:98-99).

Mosfili taarruzundan sonra Makarios ve Yorgacis helikopterle Mosfili'ye gittiler. Burada bir konuşma yapan Makarios, "bütün Kıbrıs Rumları ve hükümeti sizinle beraberdir. Şimdiye kadar göstermiş bulunduğunuz ve muhafızların göstermiş olduğu sabır bütün Rumlar tarafından takdir edilmektedir. Hükümet Tillyria bölgesini terketmeyeceğini size kesinlikle bildirir, mücadelemizin rüyalarımıza uygun olarak halledilmesini elde edeceğimizden emin olmanızı isterim" sözleri ile motive edici ifadeler kullanmıştır (Bozkurt, 27.06.1964:4). Mosfili'ye bu moral ziyareti esnasında Akdeniz tepesinde nöbet tutan Derviş Çobanoğlu isimli mücahite göre, Çobanoğlu Makarios'u kurulan kürsüde konuşma yaparken görmüş ve aralarındaki uzaklığı 800 metre olarak ölçmüştü. Karargaha ateş izni almak için ulaşan mücahitler karargahın olumsuz cevabı üzerine Makarios'a ateş açmaktan vazgeçmişlerdir (Çobanoğlu, 2005:310-311). Mosfili ziyaretinden sonra Makarios ve beraberindeki heyet 4 Temmuz'da Piyeniya'yı da ziyaret etti. Piyeniya'da bir konuşma yapan Makarios tüm adada Türk direnişini bastırma gücüne sahip olduklarını iddia etmiş ve Yunanistan'ın silah yardımlarından açıkça söz etmiştir. Söz konusu yardımları örnek gösteren Makarios, bölge sakinlerine yalnız olmadıklarını ve tüm Helen dünyasının yanlarında olduğunu söylemiştir (Elefteria, 04.07.1964:1). Bölgeye yapılan ziyaretlere ek olarak 24 Temmuz'da Paşiammo'ya giden Makarios, kasabayı "Yunan erdeminin ve yiğitliğinin kalesi'' ilan etti ve Türklerin her yerden ateş ettiklerini fakat bu kalenin düşmeyeceğini söyledi (Papa Demetris, t.y.c).

Şekil-12: Makarios Piyeniya'da *(Papa Demetris, t.y.e)*

Mustafa Akdeniz'in şehadeti ve Mosfili taarruzunun başarısız olması nedeniyle zaten var olan moral bozukluğunun üzerine Bozdağ mücahitlerinin bubi tuzağına yakalanması moralleri daha çok bozmuştur. Bozdağ'a yaya olarak giden iki mücahit Mosfili doğusunda yol üzerinde buldukları bir paketi yanlarında getirmiş, paketin tuzak olabilme ihtimali söylendiği halde kaldıkları evde paketi incelerken büyük bir patlama meydana gelmiştir. Patlama sonucu Salahi Ahmet ve Süleyman Ali isimli iki mücahit şehit düşmüştür. Ağır yaralanan Hüseyin Celal ise BM askerleri tarafından helikopterle Lefkoşa'daki hastaneye götürülmüştür (Bozkurt, 22.07.1964:1). Aynı günlerde Mansura köyünde nöbet tutan Altan Kamil isimli mücahitte düşman sanılarak dost ateşiyle öldürülmüştür (Yorgancıoğlu, 1986: 51).

Başarısız Mosfili taarruzu ve üst üste gelen şehit haberleri nedeniyle motivasyon oldukça düşüktü. Adaya geldiği ilk andan itibaren öğrenciler ve köylülerle iyi anlaşamayan Yb. Sadi Erinanç'a yönelik tepkiler de dolayısıyla büyüdü. Artan tepkiler nedeniyle 54 mücahidin imzasıyla 16 Temmuz'da bir rapor yazılmış ve Yb. Sadi İnanç mücahitlerce görevden alınmıştı. Raporda komutanın ihmalkar, iktidarsız ve riyakar olduğu, mücahitlere

gayri insanı muamelelerde bulunduğu, ahlak dışı sosyal ilişkiler kurduğundan şikayet edilmekteydi. Bu nedenlerle geçen süre zarfında Yarbay'ın bölgeye komutanlık yapamayacak nitelikte olduğunun anlaşıldığı söylenmekteydi (Mengüç, 2005: 302-303). Kararın kendisine bildirilmesinden sonra Yarbay Sadi Erinanç, bir tekneye bindirilerek Türkiye'ye gönderilmiştir (Özerk, 2005: 300-301). Rauf Denktaş'a göre bu olay yaşanmadan önce Celal Mahmutoğlu Ankara'ya gelerek Denktaş ile görüşmüş, komutan hakkındaki şikayetleri iletmişti. İsyan çıkma tehlikesinden bahseden Mahmutoğlu'nu dinleyen Denktaş durumu Genelkurmay'a iletmiş ve bölgeyi denetlemek için Albay Rıza Vuruşkan'la beraber Erenköy'e gitmesi bu haber üzerine kararlaştırılmıştır (Denktaş, 2008: 229). Rauf Denktaş'a göre sadece Vuruşkan'ın gitmesine izin verilmişti fakat son anda kendisi de kafileye katılmıştı. Denktaş giderken İsmet İnönü'ye hitaben bir mektup bırakmış ve mektubunda "Mansura-Koççina bölgesinde vuku bulacak herhangi bir hücum Yunan komandoları tarafından yapılacaktır. Bu bölgede Kıbrıs Türkü'nün yüksek tahsilli gençliği nöbettedir. Bunları takviyesiz bırakmayacağınıza eminim. Lütfen ve merhameten bu bölgeye komando birlikleri göndermenizi rica ederim'' demiştir. Bu desteğin mutlaka geleceğinden emin olduğunu söyleyen Denktaş, bu inançla adaya gittiğini söylemektedir (Denktaş, 1996:437) Denktaş'ın ifadelerinden adaya giderken Türkiye'den açık destek beklediğini görmek mümkündür.

2.4. Muharebelerin Başlaması

1964 Temmuz'unda adadaki gerginliğe rağmen Cenevre'de Dean Acheson tarafından yapılan görüşmeler ve tarafların pazarlık yapmaya başlaması Kıbrıs Rum liderliğini oldukça endişelendirmişti. Çünkü Yunanistan, Cenevre görüşmelerinin esasını oluşturan Türkiye'ye taviz vererek Enosis ilan etme amacını benimsemişti. Mesele bu tavizlerin ne olacağına dair yapılacak pazarlıktı. Türkiye'de adadaki üs bölgesi ve Kıbrıslı Türklerin hakları üzerine pazarlık etmekteydi. Bu pazarlık, Makarios'un şartsız koşulsuz Enosis anlamına gelen 'sadece Enosis' politikasına tersti (Kızılyürek, 2021: 119).

Rumlar, 1960 Anayasası gibi ara formüllerin amaca hizmet etmeyeceğini ve Kıbrıs sorununun devamınına neden olacağını düşünmekteydi. Rumlara göre Yunanistan, 1958'de Türkiye'ye taviz vererek 1960 Anayasası'ndaki Türklere geniş haklar tanınmasıyla sonuçlanan süreçteki hatalarını tekrar etmekteydi. 1960 Anayasası, Rumlara göre Kıbrıs

sorununun çözümüne hizmet etmemiş tam aksine Türkleri eşit bir unsur olarak tanımlayarak Enosis'in önünde bir engel teşkil etmişti. Acheson planıyla öngörülen Türkiye'ye bir toprak parçasının verilmesi de benzer sonuç doğuracaktı (Elefteria, 04.08.1964: 2) Adadaki Rumlar arasında diğer bir önemli politik güç olan AKEL'de Makarios'un bu politikasına koşulsuz destek vermekteydi (Kızılyürek, 2021: 121). Bu açıdan Cenevre'de yapılan görüşmelerine dair Yunanistan ve Kıbrıs Rum liderliği arasında bakış açısı farklılığı mevcuttu. Bu görüş farklılığını gidermek üzere Atina'ya giden Makarios, konunun Enosis talebiyle Cenevre görüşmelerini devre dışı bırakacak şekilde Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'na taşınmasını istedi fakat Yunanistan konunun BM arabulucuğu içerisinde halledilmesinden yanaydı (Cumhuriyet, 29.07.1964: 1). Kıbrıs Rum Meclis Başkanı Glafkos Klerides'te, Kıbrıs sorununun Türkiye ve Yunanistan arasındaki görüşmelerle çözülemeyeceğini, tek muhatabın Makarios hükümeti olduğunu vurgulamakta, Enosis için Türk üssüne razı olmanın kabul edilemeyecek kadar pahalı bir bedel olduğunu söylemekteydi (Cyprus Mail, 29.09.1964: 1).

Değinilen diplomatik arkaplanda Erenköy bölgesine yapılacak bir saldırı tekrar gündeme geldi. Erenköy'e yönelik bir saldırı, Türkiye'nin adaya soktuğu silahları engelleyecek ve olası bir çıkarma tehdidinde önemli bir güvenlik zafiyetini giderecekti. Rumlara göre Türkiye'nin olası bir çıkarması için en uygun yer Erenköy'dü (Elefteria, 04.08.1964: 1). Rum liderliğince Erenköy'e saldırı planının uygulanması için koşullar hazırdı. Acheson planını durdurmak ve adada Enosis dışında bir diplomatik çözüm yolunu tıkamak amacıyla bir silahlı çatışmaya ihtiyaç vardı. Makarios'un Acheson planına karşı olduğunu açıklamasıyla gerginlik arttı (Druşotis, 2008:239-241). Ardından Rum Meclisi, ada genelinde Enosis referandumu yapılması için bir kanun teklifini kabul etti (Cumhuriyet, 31.07.1964: 1).

Artan gerilimle Rumların silah kullanacağını öngören Türkiye, hem Cenevre görüşmelerinde pazarlık payını yükseltmek hem de olası provakasyonları önlemek amacıyla askeri hazırlıklara girişmiştir. Bu amaçla Türk donanması İskenderun'da geniş tatbikatlara başladı (Cumhuriyet, 31.07.1964: 1).

31 Haziran 1964'te Lefkoşa'ya dönen Makarios'un uçağının kule ile arasındaki iletişimi sabote edilerek öldürülmek istendiği açıklanmıştır. Havalimanında konuşan Makarios suikast iddialarını kabul ederek "istemediğimiz bir hal çaresinin kabulü için artan bir baskı ile karşılaştık. Herhangi bir ara yolu kabul etmeyeceğiz" ifadelerini kullanmıştır. Suikast girişimi açıklaması adada tansiyon yükselten bir rol oynamıştır. Makarios ayrıca varılan anlaşma gereği eğer Türkiye adaya çıkarma yaparsa Yunanistan'ın da Kıbrıs yanında savaşa gireceğini açıklamaktaydı (Milliyet, 01.08.1964: 1). Gerçekten de aynı tarihlerde Yunanistan askerlik için sıra bekleyenleri erkenden askere çağırmaya başlamış ve orduda alarm ilan etmiştir. Basına yansıyan haberlerde Türk birlikleri Mansura'ya çıkarma yaparsa Yunanistan'ın bunu kendi topraklarına yapılmış kabul edeceği ve savaşa gireceği söylenmekteydi. Buna ek olarak Lefkoşa'da Rum sivillerinde desteğiyle siperler kazılmakta ve sağlık sistemi olası çatışmalara hazırlanmaktaydı (Elefteria, 01.08.1964: 1-2). Bunun üzerine 1 Ağustos'ta Türkiye, Yunanistan'a nota vermiş, Trakya'ya yapılan askeri yığınağın nedenini öğrenmek istemiştir. Bu notayla Türkiye'nin Yunanistan'a yönelik herhangi bir hazırlığı olmadığı, Türk donanmasının İskenderun'daki hazırlığının Yunanistan'la ilgisinin olmadığını iletilmiştir (Milliyet, 02.08.1964: 7). 3 Ağustos'ta Türkiye'nin notasını reddeden Yunanistan yığınağın olağan askeri faaliyetler kapsamında olduğunu iddia etmiştir. Basına yansıyan bilgilere göre Yunanistan sınıra 4 tank taburu göndermiş, Türkiye ise karşılık olarak Edirne'ye 3 piyade tümeni konuşlandırmıştı (Mahi, 04.08.1963: 1). Yunanistan askeri yığınağa devam ederken Rumlar, İskenderun'daki Türk donanmasının amacının sadece caydırıcılık yaratmak olduğunu iddia etmişlerdir. Rumlara göre Türk donanması Kıbrıs'a çıkarma yapmak amacıyla değil gerektiğinde belirli kentlere yaklaşarak ateş edebilmek için hazırlanmaktaydı. Ayrıca ABD 6.Filosuna bağlı gemiler tıpkı Haziran ayında olduğu gibi bölgedeydi ve olası bir Türk çıkarmasını engelleyecekti (Elefteria, 05.08.1964: 1). ABD gemilerinin Türk çıkarmasına karşı Akdeniz'de konuşlandığı iddiası Amerika'nın Türkiye Büyükelçisi Raymond Hare'ye sorulmuş ve Hare tarafından bu iddia kesin olarak yalanlanmıştır (Bozkurt, 06.08.1964: 2).

1 Ağustos 1964'te Lefkoşa'da TMT mensupları Rum mevzilerine sızarak 4 Rum'u yaralamış (Elefteria. 02.08.1964: 1) ve aynı gece Girne'de Karmi, Zeytinlik ve St. Hilairon'da çatışmalar çıkmış, çatışmalar 2 Ağustos günü de sürmüş, 4 binin üzerinde mermi atılmış ve olayları izlemek üzere gelen BM helikopterine Rum mevzilerinden ateş açılmıştır.

Çıkan çatışmada bir Türk mücahit hayatını kaybetmiştir (Milliyet, 03.08.1964: 1). Çatışmalar Rum basınında bölgenin fotoğraflarıyla beraber verilmiş ve Denktaş'a ait olduğu iddia edilen bir ev TMT karargahı olarak gösterilmiştir (Gökçe ve Şahin, 2025: 155).

1 Ağustos günü Erenköy'e 58 Türk mücahitle beraber Rauf Denktaş, Alb. Rıza Vuruşkan (Kod adı Akıncı), Asteğmen Necati Savalaş ve gazeteci Ömer Sami Coşar gelmiştir. Rıza Vuruşkan Sadi Erinanç'ın ardından komutayı devralmış ve hemen bölgeyi gezmeye başlamıştır (Sabit, 2017: 39). Vuruşkan ilk olarak Erenköy'deki karargah binasını denizden gelen saldırılara açık olduğu gerekçesiyle değiştirmişti. 2 Ağustos'ta cepheyi gezen Vuruşkan, esas mevzilerden çekinilmesi halinde ikinci savunma hattı oluşturacak mevzilerin olmadığını tespit etmiştir (Özerk, 2005: 324-325). İdari kimi değişiklikler de yapan Vuruşkan, mangaları takım olarak düzenlemeye başlamıştır. Ayrıca karargahta çalışmak üzere personel(S1), istihbarat (S2), harekat (S3), levazım (lv) daireleri oluşturmuş ve mevzilerle iletişim için telefon hatları çektirmişti (Sabit, 2017: 40). Ayrıca Vuruşkan bu kadar büyük bir cephenin eldeki kuvvetlerle savunulamayacağını düşünerek cepheyi daraltma fikrindeydi ve muharebe hazırlığı için Rum taarruzunun en az 10-15 gecikmesini ümit etmekteydi (Denktaş, 1996:442).

3 Ağustos'ta Lefkoşa üzerinde uçan bir Rum helikopterine de Türk mevzilerinden 25 el ateş edilmiş, aynı gün Rumlar Erenköy bölgesine yığınak yapmaya başlamışlardı (Mahi, 04.08.1964: 1).

Bu dönemde ayrıca Kıbrıs Rum basınında Erenköy bölgesindeki Türk faaliyetlerini hedef gösteren çok sayıda haber çıkmıştır. Haberlere göre Türkiye, Erenköy'e yığınak yapmakta ve bu yığınak sayesinde adanın her tarafına silah gönderilmekteydi. Bu kıyıbaşının yok edilmesinin şart olduğu şeklindeki değerlendirmeler Erenköy ve çevresinin fotoğraflarıyla verilmekte, bölgeye yönelik bir harekat için kamuoyu oluşturulmaktaydı (Gökçe ve Şahin, 2025: 155).

Geçmişte bölgedeki Rum askeri varlığı 2 bölükten ibaretken Piyeniya ve Kato Pirgos'a 900 RMMO askeri sevk edilmiştir. 4 Ağustos'ta bölgedeki Rum asker sayısı 1500'e çıktı. Bu çatışmalar başladıktan sonra Paşiammo'ya 216. Piyade Taburu'nun da gelmesiyle 2000'e çıkacaktı. Ayrıca Rumlar bölgede istihkam çalışmaları yapmaya başlamış, köprüler ve yollar güçlendirilirken bölgede topçu mevzileri yapılmıştır. Buna karşılık ilgili tarihte bazuka, havan silahlarına sahip 500 civarı Türk mücahidi mevcuttu. Buna ek olarak gerektiğinde müdahale etmek amacıyla Kato Pirgos'ta karargahı bulunan bir bölük Barış Gücü askeri bölgede mevcuttu (UN Secretary General,1964a :21). Bu sayıları o sırada bölgede bulunan Denktaş'ta doğrulamaktadır fakat BM'nin kendilerine 4 bin civarı RMMO askerinin çevrede olduğunu ilettiğini belirtmektedir (Denktaş, 1996: 446) Başka Türk kaynaklarına göre Rumların bölgeye yığdığı asker sayısı çok daha fazlaydı. Rumlar bölgeye saldırmak için 15 bin kişilik bir kuvvet toplamıştı. Ayrıca yerel ve gönüllü olarak gelen Türk mücahitlerinin sayısı 713'tü (Laptalı, 2003b:17). Mengüç'e göre 31 Mart gününden 1 Ağustos'a kadar Erenköy'e gelen gönüllü sayısı 499'dur (Mengüç, 2005:780-788).

Tablo 2

Erenköy'e gelen Türk gönüllüler (Mengüç, 2005:780-788)

Geliş Tarihi	**Kişi Sayısı**
31.03.1964	42[6]
01.04.1964	22
14.04.1964	39
29.04.1964	65
23.05.1964	80
27.06.1964	72
28.06.1964	77

[6] Komutan Yrb. Sadi Erinanç dahildir.

30.06.1964	40
01.08.1964	62[7]
09.08.1964	41

Bölgeye yığılan Rum birliklerinden Piyeniya- Kato Pirgos konuşlanan 900 RMMO askeri 206. Piyade Taburu'ndandı ve bu bölgeye sınır hattı boyunca yayılmıştı. Ayrıca bu birliğe bağlı bir grup kapalı kasa araçlar yardımıyla gizlice Mansura yolunu kullanarak Mosfili'ye geçmişti. Bu birlikten bir bölük aynı zamanda Yeşilırmak'taki Türk varlığına karşı da uygun şartlar oluşursa taarruz etmek üzere mevzilenmişti. Daha önce çok az sayıda birlikle savunulan Kato Pirgos- Piyeniya hattına bu kadar fazla RMMO unsurunun gelmesi gerginliği arttırmış ve bir Rum saldırısı beklentisini güçlendirmişti (Papa Demetris, t.y.c).

Rumlar bölgedeki TMT varlığını, dört bölüğe ayrılmış 200'ü yerel halktan, 200-300 kadarı ise Türkiye'den gönderilen toplam gönüllüler ve bu gücü yönetmek üzere 8-10 kişilik bir subay grubu olarak tahmin etmekteydi. Yapılan istihbarat çalışmaları sonucunda bu güç detaylı olarak incelenmişti. Rumlara göre bölgede görev yapan TMT mensuplarının disiplinleri düşüktü ve Türk mevzileri genellikle 8-10 kişilik mangalar tarafından savunulmaktaydı. Bu mevziler iyi hazırlanmamış olup atış menzilleri çok kısaydı ayrıca bu ilk mevzilerin düşmesi halinde geri çekilecek ikincil mevziler hiç hazırlanmamıştı. Sadece Alevkaya'da olası bir saldırı halinde ihtiyat olarak bulundurulan tek bir bölük vardı. Buna karşılık bölgedeki TMT mensupları iyi silahlanmıştı ve bölgeye 500-1000 metre aralıklarla yayılan çok sayıda gözetleme noktasına sahipti (Karayiannis, 1965a:6).

[7] Alb. Ali Rıza Vuruşkan, Rauf Denktaş, gazeteci Ömer Sami Coşar, Asteğmen Ahmet Necati Savalaş dahildir.

Tablo 3

Muharebelerin başlangıcında Türk güçlerinin yerleşimi (Sabit, 2017:43-48)

Mevkii	Savaşçı Sayısı	Cephane
Erenköy	80	3 adet bazuka, 2 adet geri tepmesiz top[8],7 adet havan topu, 1 adet A4 makineli tüfek
Alevkaya	98	63 piyade tüfeği, 21 bren makineli tüfek, 16 sten, 2 adet bazuka, 7 adet havan
Selçuklu	81	47 piyade tüfeği, 14 bren, 17 sten, 6 adet bazuka, iki adet havan
Bozdağ	100	63 piyade tüfeği, 18 bren, 21 sten, 7 adet havan, 5 adet havan
Mansura	118	76 piyade tüfeği, 28 sten, 19 bren, 8 adet bazuka, 4 adet havan

5 Ağustos gecesi Lefkoşa'da, Rum basınının iddiasına göre BM üniforması giyen TMT mensupları saat 22.00 civarı Rum devriyelere saldırdı ve 1 RMMO mensubunu öldürürken 3'ünü yaraladı. Bu saldırı sonrası Lefkoşa'nın her yerinden silahlar ateşlenmiş ve tüm gece sürecek olan büyük bir çatışma çıkmıştır. Silahlar sustuğunda Türk direnişçiler Pantzaro civarında bir barikat oluşturmuş, Lihdra ve Ermu caddesinin kesişim noktasına doğru mevzilerini genişletmişlerdir. BM Barış Güçleri çatışmalar üzerine bölgedeki personelini arttırırken Rumlar bölgeye zırhlı araçlar konuşlandırmışlardır (Mahi, 06.08.1964: 1) Türk basınına göre 5 Ağustos gecesi Rumlar, Yeşil Hat üzerindeki Baf caddesinde yeni mevziler hazırlamaya başlamış ve Türkler tarafından bu durum BM'ye şikayet edilmiştir. Bu şikayet üzerine Rumlar hiçbir neden olmaksızın saat 20:00 civarı Türk bölgelerine ateş açmaya başlamış, 21:00 civarı BM birliklerinin araya girmesiyle çatışma sonlanmıştır. Çatışmanın sonlanmasına rağmen Rum radyosu "22:00'da çatışmalar devam etmektedir" şeklinde anons yapınca Rum mevzilerinden yeniden ateş başlamış ve bu ateş

[8] Camgöz'e göre bu toplardan biri 6 Ağustos gecesi Bozdağ'a sevkedilmiş ve orada bırakılmıştı (Camgöz, 2005: 305-351).

bütün gece devam etmiştir. Çatışmalarda Türk mahallesine yönelik gelişigüzel atılan havan mermileri de kullanılmış ve böylece sivil halkta hedef alınmıştır (Bozkurt, 06.08.1964: 1).

Tablo 4

1964 yılında Kıbrıs'ta Erenköy harici TMT gücü (Cooper, vd., 2023: 58)

Bölge	**Kişi Sayısı**
Lefkoşa	6850
Mağusa	3200
Larnaka	1850
Limasol	1400
Lefke	1450
Baf	1800

Lefkoşa ve ada genelindeki irili ufaklı çatışmalar devam ederken Erenköy bölgesinde de çatışmalar çıkmaya başlamıştır. 5 Ağustos'ta Rumların bereketçilik faaliyetlerini engellemek için bölgeye konuşlandırdığı iki hücumbot, Erenköy'de Türk teknelerine ateş açmıştır. Aynı gün Bozdağ'daki Türk ve Rum mevzileri arasında makineli tüfek ve havan toplarının kullanıldığı bir çatışma yaşanmıştı (Elefteria, 06.08.1964: 1). Rum kaynaklarına göre bu çatışmada Piyeniya'daki RMMO karargahı havan topuyla vurulmuştur (Papa Demetris, t.y.d).

Bu çatışmada Rumlar Bozdağ mevzilerine yönelik top atışında bulunmuş, Mali Tepesi ise havanlarla vurulmuştur. Çatışmalar BM Barış Gücü'nün müdahalesiyle sonlanmıştır (Elmasoğlu, 2014: 211). Ayrıca Rumların iddiasına göre aynı gün Erenköy civarından Larnaka'ya doğru yola çıkan bir İsveç BM Barış Gücü aracına da ateş açılmıştır (Mahi, 06.08.1964: 1).

2.4.1. 6 Ağustos 1964

5 Ağustos gecesi İsveç Barış Gücü personeli bir gün önceki çatışma nedeniyle Yüksektepe karşısındaki stratejik öneme sahip olan Akoni tepesindeki mevzilerini

terketmiştir. Bunun ardından Rumlar tepeye sızmaya başlamış, 6 Ağustos sabahı Yüksektepe'ye gitmekte olan mücahit grubuna tepeden ateş açılmıştır. Durumu farkeden mücahitler Akoni'ye saldırıp Rumları püskürterek tepeyi geri almak istemişlerdir. Fakat hakim tepenin Rumlar tarafından tutulması nedeniyle bu başarı sağlanamamıştır (Sabit, 2017: 49-50). Aynı zamanda bu çatışmalardan dolayı bölgede büyük bir orman yangını çıkmıştır (Sever, 2005: 338-339).

Yüksektepe'deki çatışmaların dışında 6 Ağustos günü Mosfili ve Piyenia köyünden de Türk mevzilerine ateş açılmıştı (Bozkurt 07.08.1964: 1-2). 6 Ağustos gecesi Rumlara yanıt vermek amacıyla Bozdağ mevkisine Erenköy'den geri tepmesiz top getirilmiş ve Rum mevzileri yoğun ateş altına alınmıştır (Camgöz, 2005: 350-351). Elmasoğlu (2014: 216)'na göre bu top, 81mm havan topuydu ve mücahitlerin bu tip havanı kullanmayı bilmemesi nedeniyle kullanılamamıştır.

Bir diğer saldırı ise Alevkaya mevzilerinde olmuştur. Doğrudan köye saldıran Rumlara karşı Bayraktepe'den makineli tüfek, havan ve geri tepmesiz top ile atışlar yapılmış, atışların çok etkili olması nedeniyle Rum saldırısı durmak zorunda kalmıştır. Bu esnada bölgeye yeni gelen komutan Rıza Vuruşkan Bayraktepe'ye çıkarak çatışmaları izlemiştir. Tüm mücahitlerin Bayraktepe'de mevzi almasını emreden komutan daha sonra Erenköy'e dönmüştür (Elmasoğlu, 2014: 216).

Aynı gün Rumlar 4 Türk'ü tutuklama bahanesiyle Baf kentinin Türk bölgesine giden suyu kesmiş ve bölgeyi tam kuşatmaya almıştı. Bölgeye su taşımak isteyen BM Barış Gücü askerlerine de ateş açılmıştı (Bozkurt, 07.08.1964: 4).

6 Ağustos günü Akoni'yi ele geçiren Rumlar bölgenin diğer hakim tepeleri olan Yüksektepe ve Bayraktepe'ye saldırmak üzere hazırlanmaya başlamıştır. Lefkoşa'da Grivas, BM Kıbrıs Temsilcisi Rossides ve Makarios'un bakanlarla beraber katıldığı toplantıda saldırıya geçilmesi kararı alındı. Druşotis'e (2008: 245) göre bu karar sadece Bayraktepe'nin ele geçirilmesiyle sınırlıydı. Grivas'ın emriyle 6 Ağustos gecesi mevcut mevziler

savunulacak 7 Ağustos sabahı taarruz edilerek Bayraktepe düşürülecekti. Fakat sonradan bu saldırı kararı genişletilecekti Harekata Yrb. Huhulis'in komuta etmesi kararlaştırılmış, 206.Piyade Taburu, 31.Komando Bölüğü, 8.ve 12. Taktik komutanlık birlikleri, bir topçu bataryası, bir havan bölüğü Huhulis'in emrine verilmiştir (Karayannis, 2005: 506-507). Rumlar daha önce yaptığı istihbarat çalışmaları sonucunda iki kol halinde saldırıya karar vermişti. Plana göre gece, küçük ve iyi eğitim almış Rum birlikleri hakim tepelerdeki önceden belirlenmiş Türk mevzilerine herhangi bir ateş açmadan mevzilerin arkasına sızacak, şafakla beraber arkadan saldırıya geçecekti. Böylece yapılan bir baskınla bölgedeki tüm stratejik tepeler 2-4 saat içerisinde Rumların kontrolüne geçecekti. Sahil kesiminde ise RMMO, Kato Pirgos ve Mosfili'den hücuma geçerek Mansura'yı düşürecek, ardından Erenköy'e yönelecekti. Bu kuvvetlere ek olarak Paşiammo'daki RMMO unsurları ise Erenköy'e saldırarak kuşatmayı tamamlayacaktı. Bu planda da Erenköy'ün düşürülmesi için 4-6 saat öngörülmekteydi. (Karayiannis, 1965b: 6)

Şekil-13: Erenköy Muharebelerinde Önemli Bölgeler: 1-Galifudez Sırtları,2-Gordontepe ,3-Bayraktepe,4-Sarıtepe,5-Yüksektepe,6-Pilakatepe,7-Asaftepe, 8-Kartaltepe, 9-Akdeniztepe, 10-Malitepe,11-Matsango,12-Dikilitaş *(Elmasoğlu, 2014: 212)*

2.4.2 7 Ağustos 1964

Tepelerde baskın, sahilde cephe hücumu planlanmışken 7 Ağustos sabahı, tüm cephelerde Rumların yoğun atışlarıyla başlamıştır. General Karayiannis'e göre Grivas, daha önceden hazırlanan Rum saldırı planının aksine çeşitli birliklere saldırı emri vermiş ve bu emirler nedeniyle büyük bir koordinasyonsuzluk oluşmuş ve ilk saldırı düzensiz olarak başlamıştır (Karayiannis, 1965b: 6). Özellikle tepelerde sızma ve şafakla beraber baskın planı tamamen rafa kaldırılmıştır.

Sabah saatlerinde ilk olarak, 5 Ağustos'ta sivil teknelere saldırmış olan iki hücumbot önce Erenköy'e 40mm topla 50 el ateş etmiş sonra da Mansura'ya giderek buraya da 20 civarı mermi atmıştır (Bozkurt, 08.08.1964: 1). Bu iki hücumbotun Erenköy ve Mansura'dan önce Paşiammo yönüne doğru ateş ettiğine dair BM Barış Gücü'nün tanıklığı mevcuttur. BM yetkilileri Paşiammo'ya açılan ateşin ya yanlışlıkla ya da provokasyon amacıyla yapıldığını düşünmüştür. Ayrıca bu hücumbotlar Türkiye'nin bölgeye yardım göndermesini engellemek amacıyla gece boyunca Erenköy açıklarında beklemiştir (Lindh, 2021: 56).

Denizden yapılan saldırıyla beraber Pomos'da konuşlanan Rum topçusu da 25 librelik sahra toplarıyla Bayraktepe'ye atışlara başlamıştır. Öğle saatlerinde ise Piyeniya'daki Rum birlikleri topçu desteğiyle Bozdağ yönüne yoğun ateş açmaya başlamıştır (UN Secretary General, 1964a: 2-3). Öğleden sonra ise Mansura yakınlarındaki Mali Tepesi'ne taarruz edilmiştir (Değgin, 2005: 354). Saat 15:30'da ise Bayraktepe ve Yüksektepe'ye yönelik Rum taarruzu başlamıştır.

Bayraktepe'deki RMMO 31. Komando Bölüğü'nün saldırısına karşılık 70-80 civarı mücahit tepeyi savunmaktaydı. Yoğun atış desteği altında Rumlar tepeyi düşürme hedefiyle saldırsalar da başarılı olamamış fakat ağır silahların yardımıyla pek çok mevziyi etkisiz hale getirmeyi başarmıştır. Sayıca çok üstün ve topçu desteği alan Rum kuvvetlerine karşı Türk mücahitlerde hava kararınca komutanlığın Bayraktepe kuzeyindeki Alevkaya köyünün de boşaltılması kararı üzerine Bayraktepe'deki birlikler Erenköy yönündeki Asaf Tepe'ye çekilmiştir (Sabit, 2017: 57-58). BM kaynaklarına göre bu çekilişin bir nedeni, Bayraktepe'de Rumların kullandığı ağır silahlara karşı Türk havanları hem daha kısa

menzilli hem de daha etkisiz kalması olarak değerlendirilmiştir. Ayrıca bu havanların ateş kontrolü telsiz yardımıyla değil sahra telefonları ile yapılmaktaydı. Çatışmanın daha başlarında bu telefon iletişimi kopmuş ve böylece havanlara aşırtmalı atışlar için hedef yönlendirmesi yapı. Bu nedenle Rumların uzaktan topçu atışları çok etkili olurken Türk havanları istenen etkiyi gösterememişti (Lindh, 2021: 52). Rum kaynaklarına göre RMMO'nun Yüzbaşı komutasındaki 31.Komando Bölüğü'nün yaptığı saldırının esası, topçu atışı eşliğinde Rum komandoların tepeye sızması ve el bombalarıyla saldırmasına dayanmaktaydı. Fakat saldırı başlar başlamaz Yüzbaşı vurulup birlik komutasız kalınca askerler hareket edememiş ve Türklerin yoğun ateşiyle hava kararana kadar olduğu yerde çakılıp kalmış hava kararınca da saldırı öncesi mevzilerine çekilmiştir (Papa Demetris, t.y.f).

Türk kaynaklarına göre 15:00'da başlayan Rum taarruzu etkisiz kalınca 16:00'da Rumlar bir kez daha taarruza geçmeyi denemiş fakat mücahitlerin açtığı yoğun makineli tüfek ateşi sayesinde tepe elde kalmıştı (Elmasoğlu, 2014: 218-219). Hava kararmadan tepenin düşürülememesi zaten eksik başlayan Rum saldırı planının aksaması anlamına gelmekteydi. Birliklerin saldırı düzenini alması uzun sürdüğünden Rumlar geç taarruza geçmiş ve bölgedeki mücahitlerin beklenmeyen direnişiyle çatışmalar hava kararana kadar sürmüştür. Grivas'a göre Rum saldırısının gecikmesinin nedeni General Karayiannis idi. Saldırıyı öngörerek taarruz için gerekli mühitmmatı bölgeye getirilmesi emrini önceden vermemiş, 7 Ağustos sabahı bu mühimmat Yeşilırmak ve Lefke'nin TMT kontrolünde olması nedeniyle Lefkoşa'dan Cikko Manastırı çevresindeki dağ yollarından getirilmiş ve böylece gecikme yaşanmıştı (Papa Demetris, t.y.g). Bu gecikmeye ek olarak Bayraktepe'deki Türk mevzilerinin direnişi üzerine RMMO'ya operasyonlarını durdurma, Bayraktepe'nin bir sonraki sabah ele geçirilmek üzere taaruz emri verilmiş ve gece mevzilerin korunması kararı alınmıştır. Bu başarı aynı zamanda Grivas ve Rum liderliğinin paniklemesine ve sonraki günlerde aceleci davranmalarına sebep olmuştur (Druşotis, 2008: 246).

Bayraktepe'yle eş zamanlı olarak Yüksektepe'ye de taarruz başlamıştır. RMMO 206. Piyade Taburu'na bağlı birlikler Akoni tepesinden doğrudan Yüksektepe'ye saldırmıştır. Bayraktepe'yi yoğun ateş altına alan RMMO topçusu aynı zamanda Yüksektepe'yi de vurmuştur. Bayraktepe'yle benzer olarak Türk havanlarının etkisiz olmasına rağmen makineli tüfek mevzilerinin atış gücü sayesinde Rum taarruzu burada da başarısız olmuştur.

Yoğun topçu atışı nedeniyle telefon iletişimi kesilince Alevkaya'ya bir haberci gönderilmiş ve çekilme haberi alınınca Yüksektepe'nin boşaltılması kararı alınmıştır (Elmasoğlu, 2014: 219-220).

7 Ağustos günü Mansura bölgesindeki Mali Tepesi'nde daha olumsuz bir manzara vardı. Üç mangadan oluşan Türk mücahitleri kendilerinden sayıca üstün Rum kuvvetlerine karşı tepeyi savunmaya çalışmış, yoğun ateş altında tepeyi tutan mangalar arasındaki iletişim kopmuş ve dağınık bir şekilde Mansura'ya çekilinmişti (Gürler, 2005: 356-357). Bu saldırıda RMMO 206. Piyade Taburu'na bağlı birlikler Mali Tepesi'nin sağ yanını yoğun ateş altına almış fakat esas taarruz sol taraftan yapılmıştır. Bu şaşırtma taktiği sonucunda taarruz başarılı olmuştu (Elmasoğlu, 2014: 221). Mali Tepesi'nin düşmesiyle Mansura tehlikeye girmiş ve bunun üzerine Barış Gücü araya girerek hem Rum taarruzunu yavaşlatmış hem de 200 kadın ve çocuğu köyden tahliye etmeye başlamıştır Bu tahliye önce Kato Pirgos'daki BM kampına yapılmış, bölgenin Rum bölgesi olması nedeniyle daha sonra siviller Lefke'ye götürülmüştür (UN Secretary General, 1964a: 3). Bölgede bulunan Barış Gücü aynı zamanda Mali Tepesi'nde kurtulan birileri olabileceğini düşünen Türk mücahitlerle birleşerek BM ve Kızılhaç bayrağı açarak tepeye tırmanmış, bir Türk mücahidinin cenazesini bulmuşlardır. Bu cenazenin Erenköy'e gönderilmesini sağlayan birlik, tepedeki Rum cenazelerinin Rum köylülerce Kato Pirgos'a götürüldüğüne şahit olmuştur (Lindh, 2021: 62). Rum kaynaklarına göre Mali Tepesi'nde çıkan çatışmalarda 3 RMMO mensubu ölmüş ve bu kişilerin cenazeleri Rum köylüler tarafından değil Kızılhaç tarafından Kato Pirgos'a götürülmüştür (Papa Demetris, t.y.e). Buradan çekilen mücahitler sivil halkın tahliyesini beklemişler ardından Bozdağ'dan çekilen mücahitlerle birleşerek Erenköy'e çekilmişlerdir (Elmasoğlu, 2014: 222).

Erenköy batısında da Rumlar asfalt sahil yolunu kullanarak saldırıya geçmiştir. Paşiammo'dan gelen ve bir zırhlı araç takımıyla desteklenen RMMO birlikleri doğrudan Türk mevzilerine saldırmaya başlamıştır (UN Secretary General, 1964a: 2-3). Saldırı kolundaki zırhlı aracın bazuka ile vurulması üzerine saldırı ilerlememiş ve Rumlar Paşiammo'ya geri dönmüştür (Sabit, 2017: 62).

Rumlar 7 Ağustos'daki çatışmalardaki Türk şehit sayısını 20 olarak duyurmakta ve Türk mevzilerinin tamamen imha edildiğini iddia etmekteydi (Elefteria, 08.08.1964: 1).

Ayrıca bölgede yüzlerce Türk ve Rum yaralı vardı (Cyprus Mail, 08.08.1964: 1). Yaralılar nedeniyle Lefkoşa'daki Birleşmiş Milletler'e ait Avusturya sahra hastanesi tamamen dolmuş, yaralılar Lefkoşa'daki diğer hastanelere veya Lefke'deki Türk hastanesine götürülmeye başlanmıştı (Lindh, 2021: 64). Bu hastanelere ek olarak Erenköy'de Dr. Burhan Nalbantoğlu idaresinde sadece tek odalı, 4 yataklı bir revir vardı ve adım atılmaz hale gelmişti (Coşar, 1964: 7)

Aynı gece Rum liderliği tarafından bölgenin tamamen ele geçirilmesi kararı alındığını görmekteyiz (Karayiannis, 2005: 508). Karayiannis'in böyle bir kararın Yunanistan'ın dahli olmadan alınmasının mümkün olmadığını belirtmesi üzerine Grivas, kendisinin tek yetkili olduğunu söylemiş, Makarios'ta Grivas'a destek olmuş, saldırıların devam ettirilerek bölgenin tamamen temizlenmesi gerektiği tezini desteklemiştir. Aynı toplantıda Yunan Alayı'nın Türk Alayı'na saldırı hazırlığı yapması gerektiğini söyleyen Grivas'la bu hazırlığın ancak Yunanistan'dan gelecek emirle mümkün olacağını söyleyen Yunan Alayı komutanı arasında anlaşmazlık çıkmıştır (Druşotis, 2008: 248).

Bölgedeki Rum kuvvetlerine takviye olarak 7 Ağustos günü Pomos'a büyük bir Rum askeri konvoyu gelmiştir. Bu konvoyla beraber bölgedeki RMMO varlığı 2000'e çıkmıştır. Buna ek olarak çok sayıda havan topu, çok sayıda zırhlı araç, 6 adet 25 librelik sahra topu ve 4 adet Oerlikon uçaksavar gelmişti. 20 adet 25 librelik top ve 10 adet Oerlikon uçaksavar Baf Ormanı'na gönderilmişti (UNSC, 1964b: 21-22). Bu kuvvetlere ek olarak Larnaka'da bulunan 216.Piyade Taburu'nun da bölgeye sevk edilmesi emri verilmiştir (Karayiannis, 2005: 508).

Bölgede çıkan çatışmalar üzerine Ankara'da İsmet İnönü ve Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay, Dışişleri Bakanı ve kuvvet komutanları ile toplantılar yapmış, bu toplantılar hakkında Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'e de bilgi verilmiştir. Toplantıda Kıbrıs'a çıkarma hazırlıkları yapıldığı ve bu çıkarmanın yapılması halinde Yunanistan'ın da adım atacağı düşünülerek sınırda ve Ege Denizi'nde tedbirler alınmasına karar verildiği söylenmektedir (Cumhuriyet, 08.08.1964: 7). Aynı gün Cenevre görüşmelerinde Türkiye'yi temsil eden Nihat Erim Ankara'ya dönmüştür. Nihat Erim yaptığı açıklamada "Kıbrıs Türklerinin güvenliği sağlanmalıdır. Mevcut anlaşmalar hareket noktası olmak üzere müzakereye razıyız. Acheson ve Tuomioja ile bazı hususlarda görüş birliğine varmış bulunuyoruz"

derken Kıbrıs temsilcisi Rossides, "plan Birleşmiş Milletler ilkelerine uygunsa planı kabul ederiz" ifadelerini kullanmaktaydı. Aynı gün açıklama yapan Yunan Dışişleri Bakanı Kostopulos Kıbrıs sorunuyla alakalı Grivas'la hiçbir fikir ayrılıkları olmadığını söylemiştir (Milliyet, 08.08.1964: 1).

Çatışmalar sürerken Türk Hava Kuvvetleri komutanı Orgeneral İrfan Tansel'e acil bir haberci gelmiş ve Org. Tansel bir jet uçağıyla İstanbul'dan Eskişehir'e uçmuştur. Eskişehir'de filoları denetleyen Org. Tansel ardından Ankara'ya uçmuş ve Bakanlar Kurulu toplantısına katılmıştır. Toplantıda bir filonun bölge üzere uçarak keşif yapması kararlaştırılınca Org. Tansel'in emriyle yapılan keşif uçuşunda Rum mevzileri, ağır silahları, köyler fotoğraflanmıştır. Bu keşif uçuşunda uçakların silahlarını kontrol etmek için havaya ateş açtığı iddia edilmiştir (Akis, 14.08.1964: 10). BM'ye göre Türk Hava Kuvvetleri'ne ait 4 jet uçağı uyarı amaçlı Poli üzerinde uçarak denize ateş açmıştır (UN Secretary General, 1964a: 3). Rumların iddiasına göre ise uçaklar yanlışlıkla yabancı bandıralı bir gemiyi hedef almıştır (Elefteria, 08.08.1964: 1) Ayrıca Türk uçaklarının görüldüğü haberinin yayılması üzerine Lefkoşa'da panik başlamış ve sivil halk sığınaklara inmiştir. Bunun üzerine Makarios, Thimayya ve ABD Kıbrıs Büyükelçisi Belcher ile görüşerek uçakları protesto etmiş ve konuyu Güvenlik Konseyi'ne taşıyacağını söylemiştir (Bozkurt, 08.08.1964: 1). ABD, Türk uçaklarının uyarı uçuşundan sonra durumun hızlıca bir savaşa dönüşebileceğinden endişelenerek Rumlara Türk uçaklarına ateş açılmaması yönünde bir uyarı göndermiştir (Gülen, 2016: 310)

Adanın diğer kesimlerinde de şiddet olayları devam etmiştir. Baf'ta Türk mahallesine yönelik kuşatma devam ederken Lefke'ye giden gıda Rumlar tarafından engellenmiştir (Bozkurt, 08.08.1964: 2). Lefkoşa'da ise Türk kesimine sızmak isteyen Rumlarla çatışma çıkmış ve Yunan asıllı bir subay TMT tarafından esir alınmıştır. Gece boyu süren çatışmalar tüm Lefkoşa'ya yayılmıştır. Rumların iddiasına göre çatışmalara adada bulunan Türk askerleri de dahil olmuştur (Elefteria, 08.08.1964: 1).

2.4.3. 8 Ağustos 1964

7 Ağustos'u 8 Ağustos'a bağlayan gece Erenköy'deki TMT komutanlığı durumun hassas olduğunun farkındaydı. Rum taarruzu, ağır silahlarla destekli ve sayıca çok üstün

kuvvetlerce gerçekleştiriliyor ve istenen savunma ortaya konamıyordu. Birlikler arası iletişimsizlik, savunma siperlerinin yeterince hazırlanmaması savunmayı zorlaştırmaktaydı. Mali Tepesi'nin düşerek Piyenia ve Pirgo'nun Mosfili ile birleşmesi sonucu Mansura ve Bozdağ'ın kuşatılma tehlikesinin belirmesi bölgedeki siviller ve mücahitler açısından ciddi tehlike oluşturmaktaydı. Özellikle Bozdağ'daki mücahitlerin ertesi gün tamamen kuşatılma tehlikesi vardı. Alevkaya kesiminde ise Bayraktepe'nin Rumların eline geçme ihtimali köyü tamamen Rum menzilinde bırakacaktı. Selçuklu ise Yüksektepe'nin düşmesiyle zaten ateşe maruz kalmış ve Rum tehlikesiyle burun buruna gelmişti. Bu nedenle komutanlık 7 Ağustos günü Bozdağ, Mansura, Alevkaya, Selçuklu köyünün tamamen boşatılması kararını vermiştir (Sabit, 2017: 61-62). Sahadaki durumun hassaslığı yanında çekilmenin nedenleri Denktaş tarafından; mücahitlerin 1-5 Ağustos arası karşılıklı taciz ateşleri nedeniyle yorgun olması, mevzilerin yetersiz oluşu, mücahitlerin arasında yeteri kadar askeri lider olmaması, uzun süre beklemenin yarattığı moral çöküntü olarak değerlendirilmiştir (Denktaş, 1996: 447)

Alınan geri çekilme kararı nedeniyle Bozdağ köyündeki siviller ve mücahitler BM Barış Gücü'nün de desteğiyle önce Mansura'ya sonrada Erenköy'e çekilmiş, BM araçlarının çekilmesiyle beraber yollar Rumlar tarafından kesilmişti (Arifoğlu, 2005: 368-369). Geri çekiliş sonrasında, Erenköy'de Üsteğmen Ali Fikret Atun, Bozdağ'dan gelen mücahitlere Mosfili-Erenköy arasındaki tepeyi tutmaları emrini vermiştir. Aksi halde Mosfili'den gelişecek bir Rum taarruzu Erenköy'ü tehdit edebilecekti. Tepeye çıkan mücahitlerden olan Ali Fevait, Rumların tepeye tuzakladığı bir bombanın patlaması sonucu şehit düştü ve bu olay sonucu daha önce ismi olmayan bu tepeye ''Fevait Tepe'' ismi verildi (Güner, 2005: 374-375).

Boran'a göre Bayraktepe'de bulunan mücahitler çekiliş kararından habersizlerdi (Boran, 2005: 392). Erenköy ile telefon iletişimi kurulamıyor ve yakınlardaki Alevkaya'dan haber alınamıyordu. Bunun üzerine Alevkaya'yla irtibat kurmak üzere birkaç mücahit tepeden inmiş ve Alevkaya'nın boşaltılmış olduğunu tespit etmişlerdir. Alevkaya'da bulunan telefonla Erenköy'le iletişim kurulmuş ve çekilme emri bu şekilde alınmıştır. Elmasoğlu'na göre mücahitler Bayraktepe'yi çıkan orman yangını nedeniyle terkedip

Gordontepe'ye doğru çekilmiş, buraya Alevkaya'dan gelen bir haberci Erenköy'le telefon iletişimi kurduklarını söyleyerek köyün kuzeyindeki Asaftepeye çekilme emrini iletmiş ve yarın Türk uçaklarının gelerek boşaltılan yerlerin bombalanacağını söylemiştir (Elmasoğlu, 2014: 219). Buradaki güçler gelen emir doğrultusunda önce Erenköy yönündeki Asaftepe'ye çekilmiş ve çekilenlerin bir kısmı daha sonrasında Erenköy'e bir kısmı ise daha doğuda olan Kartaltepe'ye çekilmişlerdir (Teralı, 2005: 398-399) (Ayman, 2005: 402-403).

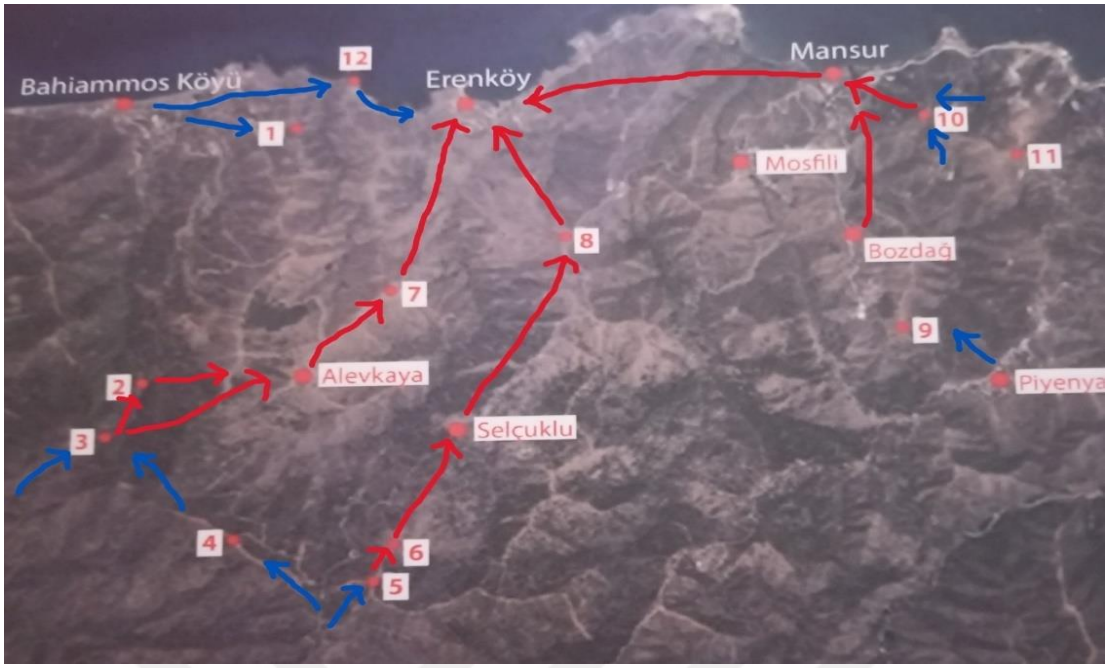
Yüksektepe'nin boşaltılmasından sonra doğrudan hedef olan Selçuklu köyündeki siviller ve Yüksektepe'ye yönelik mevzilerde çatışan mücahitler aynı gece Erenköy'e çekilmişlerdir (Alkan, 2005: 406-407).

8 Ağustos sabahı mücahitlerin çekildiği Bayraktepe'ye yoğun top atışlarının desteğinde hücuma geçen 31.Komanda Bölüğü çok ilerleyince Yüksektepe yönünden saldırıya geçen 206. Piyade Taburu'nun birlikleriyle karşılamış, birliklerin birbirlerini dost ateşi açma ihtimali belirince ilerleyiş yavaşlatılmıştı. Bu yüzden Rumlar ancak 10:30'da Bayraktepe'yi ele geçirebildiler[9] (Elmasoğlu, 2014: 226). Aynı şekilde Yüksektepe Türk mevzileri ve Mansura'da ele geçirilmişti. Rum birlikleri buraları aldıktan sonra ilerlemelerini sürdürmüş ve Alevkaya, Selçuklu yönünden Erenköy'e saldırıya geçmişlerdir. Bu saldırı Asaftepe'deki Türk mücahitlerce havan atışlarıyla yavaşlatılmıştır. Bu çatışmadan sonra Erenköy'e giden yolda son direnek noktası olan Asaftepe ve Kartaltepe'nin savunulamayacağı anlaşılınca buradaki birliklerde Erenköy'e çekilmeye başladılar (Laptalı, 2003a: 304-305). Elmasoğlu'na göre Kartaltepe'deki mücahitler Erenköy'le iletişim kuramadıkları için Asaftepe'de mevzilenenler ise havan mermilerinin bitmesi nedeniyle Erenköy'e çekilme kararı almışlardı (Elmasoğlu, 2014: 226). Aynı gün bahsedilen tepelerde konuşlanan Rum birlikleri doğrudan Erenköy içerisine ateş etmeye başlamışlardı. Bu aşamada atışlarını Bayraktepe ve Yüksektepe'den kuzeye doğru kaydıran Pomos'ta konuşlanan Rum topçu birliği etkili olmaya devam etmekteydi (UNSC, 1964b: 23).

[9] Rum kaynaklarına göre Bayraktepe'nin düşmesi 08:30'dur (Hrysostomu, 2015:50).

Barış Gücü'nün bölgedeki tüm köylerden sivillerin çekildiği Erenköy'den, sivilleri tahliye talebi RMMO tarafından reddedilmiştir (UNSC, 1964b: 23). Bu esnada denizdeki Rum hücumbotları tekrar ateşe başlamışlardır. İki hücumbot denizden Erenköy'e ve Erenköy-Paşiammo arasındaki Türk mevzilerine ateş açmaktaydı. Hücumbotlar özellikle Paşiammo yönündeki mevzilerin sahile çok yakın olması nedeniyle oldukça etkili olmuştur. Makineli tüfek ve geri tepmesiz top menzili dışında kalan hücumbotlara Erenköy'den havanla ateş açılmış ve isabet alması sağlanmıştır. Böylece iki hücumbot menzil dışında çıkmak için daha açığa çekilmişlerdir (Efendi, 2005: 426).

Erenköy'e denizden baskı dışında Paşiammo yönünden de saldırılar gelişmekteydi. Asfalt yoldan gelen 216. Piyade Taburu'na bağlı Rum konvoyu Dikilitaş mevkiinden Erenköy'e ve Havantepe'ye saldırmakta ve Erenköy'ün batı girişini zorlamaktaydı. Tank ve zırhlı araçlarla desteklenen bu saldırı geri tepmesiz top, havanlar kullanılarak engellenmeye çalışılmıştır (Aygen, 2005: 442-443). Üsteğmen Ali Fikret Atun'da farklı cephelerden çekilen mücahitleri organize ederek Erenköy'ün düşmemesi için bu cephede bir direniş oluşturmaya çalışmaktaydı (Emiroğlu, 2005: 438-439). Bu esnada Türk Hava Kuvvetleri'nin desteğe geleceği bildirilmiş ve mücahitler uçaklara yön gösterecek işaret bezlerini açarak Erenköy'ü kurtaracak desteği beklemeye başlamışlardı (Ertunç, 2005: 452).

Şekil- 14: Erenköy'de Rum saldırısı ve Türk mücahitlerin çekilişi[10]

Erenköy'ün düşmesinin an meselesi olduğu bu anlarda Erenköy'deki komutanlık durumu Türkiye'ye haber vermiş ve müdahale edilmezse Erenköy'ün düşeceği bildirilmişti. Yapılan Bakanlar Kurulu toplantısında İsmet İnönü, sivillerin çatışma alanı dışına çıkarılmasına izin verilmediği ve bir katliam ihtimali olduğunu ifade etmiştir. Bunun üzerine olası bir müdahalenin uluslararası yankıları tartışılmıştır. Dışişleri Bakanı Erkin, ABD Büyükelçisi ile yapılan görüşmeyi aktarmış ve olası bir müdahalede uluslararası kamuoyunun tarafsız kalacağını bakanlara iletmiştir. Nihai olarak İsmet İnönü müdahale kararını oylamaya sunmuş ve Kıbrıs'a yönelik bir hava akınının yapılması oybirliğiyle kabul edilmiştir. Bunun üzerine Org. İrfan Tansel Hava Kuvvetleri'ne saldırı emrini vermiştir (Akis, 14.08.1964: 12) (EK-1). Bir iddiaya göre Org. İrfan Tansel hükümetin kararını beklememiş ve kendisi saldırı emrini daha önceden vermiştir (Mengüç, 2005: 447). Bir diğer iddiaya göre 3. Taktik Hava Komutanı Orgeneral Emin Alpkaya, kuruldan çıkacak kararı beklemeden hazırlıkları tamamlamıştı ve ilk saldırı emrini Hava Kuvvetleri Komutanı Org.İrfan Tansel'in emrini beklemeden vermişti. İlk 4 uçaklık keşif grubundan sonra 12 adet F-84 ve F-100 uçağı 4'erli gruplar halinde Poli limanı, Paşiammo ve Pomos üzerinde uçmuş, bomba ve roket atarak Rum mevzilerine saldırmıştır. Bu ilk salvodan sonra 8 adet F-84

[10] Mavi Rum kuvvetleri, Kırmızı Türk kuvvetlerini temsil etmektedir.

Konya'dan kalkarak napalm bombaları ile Erenköy, Pomos, Paşiammo bölgelerindeki hedeflere saldırmıştır. 8 uçağın yanında Malatya Erhaç Hava Üssü'nden kalkan 10 adet F-100 ve 10 adet F-84'te bombardımana katılmıştır. Toplamda 32 uçak harekata katılmış, harekatı yöneten Org. Emin Alpkaya'da saldırıyı bizzat uçak içerisinde Kıbrıs üzerinde uçarak havadan yönetmiştir (Öztuna, 1975: 4-5). BM'ye göre ilk akında bombalanan yerler Erenköy, Poli, Kato Pirgos, Gemikonağı Limanı'dır. İkinci akında ise Pomos, Paşiammo, Limni, Poli, Piyeniya, Kato Pirgos, Alevkaya, Selçuklu, Mansura ve Erenköy çevresidir. Bombardımanda makineli top, roket, bomba ve napalm kullanılmıştır (UNSC, 1964b: 23). İsmet İnönü bu harekata, bombalanan Poli kentine atıfla "Polis Harekatı" ismini vermiştir (Gülen, 2014: 310). Rum kaynaklarına göre toplamda 30 adet F-100 uçağı bombardımana katılmış ve 50 sorti yapılmıştır (Papa Demetris, t.y.h).

Erenköy'e saldıran hücumbotlardan birinin Türk uçaklarınca batırılması bombardıman sürecinin en dikkat çekici olaylarından birisidir. İlk akında Eskişehir'den kalkan 4 adet F-100 uçağına hücumbotun Gemikonağı'nda olduğu istihbaratı verilmiş ve hücumbotun imhası emredilmiştir. Bu hedefe yönelen grubu gören hücumbot, bölgedeki nakliye gemileri arasına saklanmaya çalışmakta ve manevra yapmaktadır. Uçaklar, Gemikonağı limanından açılan yoğun uçaksavar ateşine rağmen roketler ve makineli tüfekle hücumbotu vurmuş ve hücumbottan alevler yükselmiştir (Kurt, 2009: 111-112). O sırada ikinci hücumbot olan "Arion" ise Baf yönüne kaçmıştır (Druşotis, 2008:253). Günlerdir Erenköy ve çevresinde Türk mücahitlere zorlu anlar yaşatan bu iki hücumbotun öyküsü ile ilgili belgeler ve batırılan "Phaethon" hücumbotunun kaptanının ifadeleri Yunanistan'da ancak 2016 yılında yayınlanmıştır. Bu belgelere göre Phaethon ve Arion isimli hücumbotlar Kıbrıslı işadamı George Leventis tarafından 1964 yılında satın alınmış ve Kıbrıs Rum liderliğine bağışlanmıştır. 8 Ağustos günü bombardıman esnasında Gemikonağı Limanı'nda bulunan Phaethon'da 7 mürettebat hayatını kaybetmiş ve hücumbotun kaptanı Teğmen Mitsasos ağır yaralanmıştır (Kathimerini, 2021).

Şekil-15: 8 Ağustos günü Phaethon'un Türk F-100'ü tarafından bombalanması *(Cooper vd., 2023:60)*

Hücumbot batırıldıktan sonra Gemikonağı Limanı'nda karaya silah sevkiyatı yapan bir gemi farkedilmiştir. Bu geminin batırılması emri Eskişehir'de bulunan 112.Filo'ya verilmiştir. Dört uçak saat 18:30 civarı havalanarak hedefe yönelmiştir. F-100 ile uçan Yüzbaşı Cengiz Topel attığı bomba ile hedefi vurmuştur. Bu atıştan sonra uçak isabet eden uçaksavar mermileri nedeniyle yanmaya başlamış ve Cengiz Topel, paraşüt ile atlamıştır (Kurt, 2009: 115-116). Ayrıca aynı gün Yüzbaşı Osman Gürses yönetimindeki uçakta isabet almış, bu isabet sonucu Yüzbaşı yaralanmasına rağmen uçağı üssüne indirmeyi başarmıştır (Cumhuriyet, 10.08.1964: 1) Cengiz Topel, Rumlarca esir alınmış ve BM'nin girişimlerine karşın teslim edilmemiş, günler sonra ağır işkencelere uğramış naaşı BM'ye teslim edilmiştir (Lindh, 2021: 86) (EK-4).

Bombardımanın bir diğer önemli hedefi ise Paşiammo-Erenköy yoludur. Erenköy'e taarruz etmekte olan ve zırhlı araçlarla desteklenen bu RMMO birlikleri uçaklarca ağır ateş altına alınmıştır. Bu bölgede olan iki RMMO bölüğü bombardıman sonucu dağılmış ve kaçmaya başlamıştır. Larnaka'dan getirilen 216.Piyade Taburu'da bombardımana maruz kalmış ve ilerleyememiştir (Karayiannis, 2005: 508-509). Bölgede çok sayıda zırhlı araç ve 3 RMMO tankı yokedilmiştir (Akis, 14.08.1964: 13).

Şekil-16: Paşiammo yakınlarında vurulan RMMO'ya ait Marmon-Herrington tipi zırhlı araç *(Military Histories, Erişim Tarihi: 05.06.2025)*

Bombardımana dair en ilginç bilgi ise uçakların bombardımanının sonucu Grivas ve Yorgacis'in de vurulma tehlikesi atlatmasıdır. Bölgedeki çatışmaları gözlemlemek üzere Lefkoşa'dan gelen Yorgacis ve Grivas cepheyi izlerken Türk uçakları onların bulunduğu yeri ateş altına almıştır. Grivas, bu olayın sonrasında RMMO'nun kendisi Lefkoşa'ya ulaşıp yeni emirler gönderinceye kadar sadece mevzileri korumalarını ve taarruza geçmemelerini emrederek bölgeden ayrılma kararı almıştır (Druşotis, 2008: 253). Elmasoğlu bu olayı Barış Gücü subaylarından duyduğunu, subayların onlara Grivas'ın bombardımandan korunmak için Paşiammo köyünde bulunan bir köprünün altına saklandığını söylediklerini aktarmaktadır (Elmasoğlu, 2014: 230). Bu olaydan sonra Grivas ve Yorgacis, bölgeden ayrılmak üzere helikoptere binmiş ve seyir halinde olan iki Rum lideri taşıyan helikopter, Gemikonağı yakınlarında o esnada limana saldıran Türk uçaklarıyla karşılaşmışlardır. Türk uçakları ateş açmayarak helikopterleri bölgeden uzaklaşmaya zorlamıştır. (Elefteria,

09.08.1964: 1). O esnada havada harekatı izlemekte olan Org. Emin Alpkaya'da helikopteri görmüş ve BM'ye ait olabileceği düşüncesiyle ateş açma emri vermemiştir. Sonradan gelen istihbaratta helikopterin önemi anlaşılmıştır (Öztuna,1975: 5).

Bombardımanın Türkiye'de de yankıları büyük olmuştur. 17:30'da açıklama yapan Başbakan Yardımcısı Kemal Satır *"Mansura bölgesinde ırkdaşlarımızı imhaya giden bütün araçları jetlerimizle temizliyoruz"* demiştir. Açıklama yapan Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel ise "*Bütün hukuk yollarından yaptığımız gayretlere rağmen Kıbrıs Rum idarecilerini insanlık ve hukuk yoluna getirmek mümkün olmadı. Onlar aksine oradaki ırkdaşlarımızı imha yolundaki gayretlerini arttırmaya, geniş miktarda silah depo etmeye büyük gayret sarfettiler. Doğru, temiz ve dürüst yola asla rağbet etmediler. Çaresiz kalan ırkdaşlarımıza ilk ve yine ihtar mahiyetinde uçaklarımızla yardım etmiş bulunuyoruz"* ifadeleriyle süreci aktarmıştır (Milliyet, 09.08.1964: 7). Bombardımandan sonra 21:00'da tekrar toplanan Bakanlar Kurulu ve kuvvet komutanları, bombardımanın sonuçlarını değerlendirmiştir. Alınan karara göre Rumlar geri çekilmez ve saldırılarını kesmezse bombardımana devam edilecektir. Toplantı sonrasında bir tebliğ yayınlanmıştır. Tebliğde Rumların Kıbrıs Türklerine karşı baskı ve tecritlerinin özellikle Cenevre'de görüşmeler devam ederken özellikle arttırıldığı söylenmiştir. Yunanistan'ın sürekli olarak adaya asker gönderdiği ve gönderilen asker sayısının giderek arttığı vurgulanmıştır. Tebliğ de ayrıca alınan kararlar açıklanmıştır. Alınan kararlara göre Türk Hava Kuvvetleri Yunanistan'dan gelecek bir saldırıya karşı alarma geçmiş, Trakya sınırı ve Ege Adaları'nda savunma hazırlıkları yapılmıştır. Kıbrıs'ta halen devam eden Rum taarruzlarına karşı saldırılar devam edilecektir. Alınan tedbirlerin hepsi NATO'ya bildirilecektir. Söz konusu kararlar doğrultusunda özellikle Yunanistan sınırında ve Ege'de önlemler alınmaya başlamıştır. İzmir, Balıkesir ve Diyarbakır'da Hava Kuvvetleri'ne bağlı birlikler alarm durumuna geçirilmiştir. 30 adet savaş gemisi Çanakkale'den Ege Denizi'ne açılmış ve donanmadaki tüm izinler kaldırılmıştır. Mersin limanından 6 muhrip, 3 denizaltı ve 4 mayın arama gemisi denize açılmış, bölgedeki rafineride bulunan yakıt depolarına el konulmuştur. Ayrıca İstanbul'da sivil taşımacılık amacıyla kullanılan 5 şilep ordu emrine geçmiştir. Hava ve denizdeki tedbirlere ek olarak İskenderun bölgesinde bulunan 39.Tümen ve bağlı birlikleri çıkarma hazırlıklarına başlamıştır (Cumhuriyet, 09.08.1964: 7). 39. Tümen yanında 28. Tümen'de destek olarak güneye kaydırılmış ve intikalini sağlamak amacıyla İskenderun'da bazı yollar

sivil trafiğe kapatılmıştır (Akis, 14.08.1964: 13). Donanmanın bu hareketleri Kıbrıs Rum basınına da yansımıştır. Özellikle Mersin limanından Akdeniz'e açılan gemileri gündeme getiren basın bu gemileri bir çıkarma kolu olarak yorumlamış ve çıkarma tehdidinin yüksek olduğunu duyurmuş, şimdilik Türk donanmasının Kıbrıs sahillerinin birkaç mil açığında beklediğini iddia etmiştir (Mahi, 09.8.1964: 2).

Bombardıman Kıbrıs Rumları'nda çeşitli tepkilere neden olmuştur. Açıklama yapan Makarios *"Kıbrıs Rum halkı, özgürlüğü ve ülkesinin bütünlüğü için ölünceye kadar savaşmaya hazırdır. Türkler, gerçekte adanın Yunan kökenli halkını bölme gayesiyle Kıbrıs'taki eski Türk egemenliğini yeniden tesis etmek niyetindedir. Bu uğurda her türlü vesayeti kabul etmeye hazırdırlar. Türk hükümeti, uluslararası hukuku ihlal ediyor ve BM ilkelerini ayaklar altına alıyor"* sözleri ile Türk tarafını itham etmekteydi. Bu açıklamayla Makarios'un Yunan yetkililerle görüştüğü ve kurmaylarıyla toplantı yaptığını yazan basın, SSCB, ABD, Suriye, Lübnan, Yugoslavya'dan destek istendiğini yazmaktadır. Ayrıca Kıbrıs Rum liderliğinin BMGK'ya başvurduğu bilgiler arasındadır (Elefteria, 09.08.1964: 1). Ayrıca basında yer alan bir makalede Türk çıkarmasının ciddi bir seçenek olduğu ve olası bir çıkarmada yeterli savunmanın gösterilemeyeceği değerlendirilmiştir. Ek olarak Rumlara göre Barış Gücü taraflı davranmakta ve Rum liderliğini meşru görmemektedir. Bu durum Kıbrıs Türk direnişini beslemekte ve savunma anlamında zayıflık yaratmaktadır. Rum liderliği sürekli uluslararası dengeleri gözetmekten vazgeçmeli ve Kıbrıs Türk direnişini ezmeli, Kıbrıs Türklerine tam bir ekonomik abluka uygulamalıdır. (Kyproleontas, 1964: 2). 8 Ağustos gecesi çıkarma bekleyen Rumlar, General Karayiannis aracılığıyla Yunanistan'a başvurarak çıkarma halinde Kıbrıs Rum Alayı birliklerinin kullanılmasını istemiş fakat bu istek Yunanistan-Türkiye savaşına neden olacağı gerekçesiyle reddedilmiştir. Yunanistan bu cevaptan sonra Kıbrıs Rum Alayı birliklerine harekete geçilmemesi yönünde kesin emir vermiştir (Hrysostomu, 2015: 54)

8 Ağustos saat 19:30'da Türkiye ve Kıbrıs'ın çağrısıyla BMGK New York'ta toplanmıştır. İlk sözü alan Rum Temsilci Rossides, birkaç dakika önce gelen bir habere göre 6 savaş gemisi öncülüğünde 26 savaş gemisinin çıkarma birlikleriyle beraber Kıbrıs'a hareket ettiği ve bir saat içerisinde adaya çıkarma yapılacağını söylemiştir. Türk temsilci

Orhan Eralp, bunun sansasyon yaratmak üzere uydurulmuş bir haber olduğunu söylemiş ve *"huzur içinde uyuyabiliriz"* demiştir. Türkiye'nin sadece birkaç gemiden oluşan gemi grubu çıkarma değil devriye amaçlı Akdeniz'dedir. Eralp, Makarios hükümetinin suçlarına dikkat çekmiş ve planlı, önceden hazırlanmış bir saldırıyla Erenköy'ün denizden ve karadan kuşatıldığına vurgu yapmıştır. Türk uçaklarının 7 Ağustos'taki uyarı uçuşunu dikkate almayan Rumların saldırılarına devam ettiği ve Türkiye'yi meşru müdafaya zorlandığı ifade edilmiştir. Ayrıca Eralp, Cenevre görüşmeleri devam ederken ve Kıbrıs'ta barışçıl çözüm umudu belirmişken Rumların bu saldırısının manidar olduğunu belirtmiştir. Eralp'e göre bu saldırı Rumların istediklerinin, mutabakatla bir çözüm değil kendi istediklerini dayatmak olduğunu göstermektedir. Yunanistan'da Kıbrıs'taki bu saldırıyı desteklemiş, Temmuz ayı itibariyle adadaki Yunan askeri varlığı hukuksuz bir biçimde 7400'e çıkmıştır. Rum temsilci Rossides bu iddiaları cevapsız bırakarak bombardımanın sivillere yönelik yapıldığını ifade etmiştir. TMT'yi isyancılar olarak tanımlayan Rossides, operasyonun meşru olduğunu savunmuştur. Sovyetler Birliği temsilcisi Rum tezlerini desteklemiş ve Kıbrıs'a yönelik bir müdahalenin karşısında olacaklarını açıklamıştır. Görüşmeler daha detaylı raporların gelmesi için bir sonraki güne ertelenmiştir (UNSC, 1964c: 1-36). BM'deki tartışmaların sonuçlanmaması Rum liderliğini çatışmaları devam ettirme yönünde teşvik etmiştir.

Yunanistan ise artan savaş ihtimali nedeniyle derhal ateşkes ilan edilmesini talep etmekteydi. Olacakları öngörerek 8 Ağustos sabahı henüz Türk bombardımanı başlamadan, Rum liderliğine ateşkes ilan etmesi ve yeni saldırılardan kaçınması fakat Erenköy'ü çembere alması ve bu bölgeden yapılan Türkiye'nin sevkiyatlarını durdurmak için mevcut mevzilerin korunması görüşü iletilmişti. Bu görüş hem Makarios'a hem de Grivas'a ulaştırılmıştı lakin Grivas Türk mevzilerinin dağıldığını ve saldırı durursa kendi liderliğinin sarsılacağını düşünerek ateşkes emrini vermemiştir (Papa Demetris, t.y.g). 8 Ağustos akşamı Rum liderliğince yapılan toplantıda Grivas, Erenköy'e bir gece operasyonu yapılarak bölgenin tamamen temizlenmesini savundu. Karayiannis'in Grivas'ı sahadaki duruma hakim olmadığını söylemesi ve bombardıman nedeniyle dağılan birliklerin en erken 9 Ağustos öğleninde taarruza geçebileceğinin anlaşılmasıyla Grivas, yaşadığı başarısızlık ve Yunanistan'ın ateşkes emrini de gözeterek görevinden istifa etti. (Druşotis, 2008: 250-256). Karayiannis'e göre Makarios'ta Grivas'ı suçlamış ve istifasını kabul etmiş, bakanların da harekatın devamından yana olması nedeniyle harekatın bir sonraki güne ertelenmesi kararını

vermişti (Karayiannis, 2005: 509). Grivas'ın istifası Yunanistan tarafından 10 Ağustos'ta reddedildi ve Grivas'a hassas bir dönemde olduklarını ve göreve devam etmesi iletildi. Yunanistan, Grivas'ı tekrar atayarak Türk müdahalesi karşısında 9 Ağustos gününden sonra Erenköy bölgesinin tamamen yok edilmesi gerektiği şeklindeki Kıbrıs Rum tezini kabul etmiştir (Druşotis, 2008: 264).

2.4.4. 9 Ağustos 1964

Bombardımandan sonra sakin geçen 8 Ağustos gecesinden sonra 9 Ağustos günü öğleye doğru Rumlar tekrar Paşiammo yönünden Erenköy'e doğru saldırıya geçmişlerdir. Ayrıca bölgeye Rum askeri yığınağı devam etmekteydi (Camgöz, 2009: 37). Çatışmaların devam etmesi üzerine Türk Bakanlar Kurulu ve kuvvet komutanları 10:30'da toplanmış ve Rumların Erenköy'ü kuşatmaya devam ettiği görülerek Kıbrıs ve çevresi tehlikeli bölge ilan edilmiştir. Bombardımanın devam etmesi ise oybirliğiyle kararlaştırılmıştır (Cumhuriyet, 10.08.1964: 7). Saat 13:45'te bu sefer 64 uçaklık bir kuvvetle Türk Hava Kuvvetleri tekrar saldırıya geçmiştir. 128 sortilik bu bombardıman Rumlarda ağır kayıp yaratmıştır (Akis, 14.08.1964: 16). Bir gün önceki harekat daha çok siyasi sonuçları ön plana alıyor ve Rumları durduracak baskıyı yaratmayı amaçlıyordu (Öztuna, 1975: 5). 9 Ağustos harekatı ise nicelik itibarıyla bölgedeki RMMO unsurlarının imhasını hedeflemektedir. Bombardıman sonucu Rum taarruzu tamamen durmuş ve taarruza yeltenen birlikler dağılmaya başlamıştır. Harekat 13:45'te başlamış 17:00'da Kıbrıs üzerinde havanın uygun olmaması nedeniyle sonlandırılmıştır (Kurt, 2009: 102). Pomos'taki topçu bataryalarının hedef alındığı saldırıda bataryalar imha edilmiş, bombardıman sonucu yangın çıkmış ve kentin büyük bir kısmı yanmıştır. Ayrıca uçaklar Alevkaya'ya giden yolu tamamen kullanılamaz hale getirmiştir (Bozkurt, 10.08.1964: 1). Uçaklar Pomos'la beraber Paşiammo, Piyeniya, Limni bölgelerini bombalamıştır. Rumlara göre Paşiammo ve Pomos'ta çok sayıda bina yıkılmış olup maddi hasar çok yüksektir. Bununla beraber Paşiammo yollarında çok sayıda hasar görmüş araç mevcuttur. Bugün içerisindeki Rumlara ait toplam zayiat, Rum basınına göre, 100 ölü, 250 yaralı civarıdır (Elefteria, 11.08.1964: 1). BM'ye göre Rum yetkililer 53 ölü, 125 yaralı olduğunu tahmin etmektedir (UNSC, 1964b: 24) (EK-3) (EK-4).

Şekil-17: 9 Ağustos sabahı görev için hazırlanan bir F-84F[11]. *(Cooper vd., 2023: 64)* .

Şekil-18: 9 Ağustos sabahı 181.Filo pilotları Diyarbakır üssünde uçuşa hazırlanırken[12]. *(Cooper vd., 2023: 63)*

[11] Gövde altında 500 librelik M64A1 bombalar ve kanatta 4 adet 70mm roketler gözükmektedir.
[12] Arkada F-84F uçakları gözükmektedir.

Şekil-19: 181.Filo pilotları Diyarbakır üssünde[13]. *(Cooper vd., 2023: 64)*

Makarios bombardıman devam ederken 15:30'a kadar Türk hücumları durmazsa tüm adada Türk köylerine saldırı emri vereceği ültimatomunda bulunmuştur (UNSC, 1964b: 24). Türk köylerine saldırmak üzere hazırlık yapılması ve ilk saldırılacak iki köyün belirlenmesi için Yorgacis talimat vermiştir. Bu talimat General Karayiannis tarafından reddedilmiştir (Karayiannis, 2005: 509). Bu tehdide Dışişleri Bakanı Erkin Türkiye'nin tehdit ile sulh yapmayacağını ve 8 aydan beri katliama devam edenler bu tutumda ısrar ederlerse cevabını alacaklarını ifade etmiş, hava saldırılarına Makarios'un Erenköy ve Mansura'ya saldırısı üzerine başladıklarını ve eğer Makarios saldırıların durmasını istiyorsa kuvvetlerini geri çekmesi gerektiğini ifade etmiştir (Milliyet, 10.08.1964: 7). Makarios'un ultimatomu Amerikalılar ve İngilizler'in baskısıyla karşılaşmıştır. Amerikalılar Türk hava saldırılarını engellemeye çalıştıklarını ve eğer Makarios Türk yerleşimlerine yönelik bir saldırı yaparsa durumun kötüleşeceğini, Türk çıkarmasının engellenemeyeceğini iletmiştir. Makarios bunun üzerine ültimatomu önce 18:30'a daha sonra belirsiz bir tarihe ertelemiştir (Druşotis, 2008: 261-262).

[13] Arkada uçağa yüklü 70mm roketler gözükmektedir.

Bombardımandan sonra Makarios, Yorgacis'le beraber Baf hastanesine giderek yaralıları ziyaret etmiştir. Uçakların sivilleri bombaladığını iddia eden Makarios, diğer ülkelerden yardım istediklerini ve bu yardımın gelmesini beklediklerini söylemiştir. Yaralıların durumunu gören Makarios durum karşısında ağlamıştır fakat o sırada yanında bulunan bir İngiliz gazetecinin söylediği gibi "artık ağlamak için çok geçti" (Elefteria, 11.08.1964: 1).

Şekil-20: Makarios ve Yorgacis Baf Hastanesi'nde yaralıları ziyaret ediyor *(Cyprus Mail, 11.08.1964: 1)*

9 Ağustos günü gerçekleşen bir diğer önemli olay ise Yunan uçaklarının Kıbrıs üzerinde uçması ve Erenköy'ü bombalamasıdır. Sabah saatlerinde Rodos'tan kalkan 4 F-84 uçağı, Kıbrıs üzerine gelmiş ve 2 uçak Lefkoşa üzerinde uçarken diğer 2 uçak Erenköy'ü bombalamış ve Rodos'a dönmüştür. Bu bilgi 20.40'da Türk Hava Kuvvetleri merkezine ulaşmıştır. (Kurt, 2009: 103-104). Sabit (2017: 67)'e göre de Erenköy'e yönelik bombardıman 2 Yunan uçağı tarafından yapılmış, bombardıman sonucunda iki kişi hayatını kaybetmiş ve bir cephanelik infilak etmiştir. BM'ye göre bombardıman 18:30'da gerçekleşmiştir. Daha sonrasında BMGK'ya açıklama yapan Yunan temsilci Bitsios, uçakların varlığını kabul etmiştir. Bitsios'a göre 4 Yunan Hava Kuvvetleri uçağı Türk uçakları bombardımana devam ederken Kıbrıs'a batıdan yaklaşmış, Lefkoşa üzerinden alçaktan uçmuş sonrasında tekrar 30 bin feet yüksekliğe tırmanmış ve üslerine dönmüşlerdir. Yunanlıların iddiasına göre bu süre zarfında uçaklar ateş açmamıştır (UNSC, 1964e: 47). Yunan Dışişleri Bakanı Kostopulos'ta Yunan Hava Kuvvetleri'nin Kıbrıs üzerinde alçak uçuş yaptığı ve böylece Yunanistan'ın varlık gösterdiğini açıklamıştır (Milliyet, 10.08.1964: 1). Yunanlılara göre Türk uçakları yanlışlıkla Erenköy'ü bombalamıştır. Türk Hava

Kuvvetleri'nin detaylı keşif yaptığı ve 2 gündür hava operasyonları yaptığı bir bölgede Yunanlıların güç gösteri yapmak istedikleri ve hava güçlerinin kapasitesi ispatlamak istedikleri net olmakla beraber Türkiye'yle doğrudan karşı karşıya gelmemek istemektedirler. Yunanlıların Lefkoşa üzerinde uçarak ve Erenköy'ü bombalayarak yaptığı harekat bir tür "bayrak gösterme" harekatıdır.

Yunan Hava Kuvvetleri'nin bir diğer bayrak gösterme girişimi ise 5 T-6 uçağının adaya gönderilmesidir. Atina'dan silahsız olan havalanan uçaklar Rodos'a uçmuş, burada yakıt yüklendikten sonra her kanada 5'er adet olmak üzere roketler takılmış ve uçaklardan Yunanistan sembolleri silinip yerlerine Kıbrıs Cumhuriyeti bayrağı yapıştırılmıştır. Daha sonra uçaklar kalkış yaparak, radara yakalanmamak için alçak irtifadan uçmuş ve tam bir sessizlik içerisinde Kıbrıs'taki Lakatamia üssüne varmıştır. İniş esnasında bir uçak kırıma uğramıştır. Bunun üzerine inen uçaklardan biri tekrar havalanmış ve düşen uçağı aramaya başlamıştır. Bu uçakta hava şartlarının zorlaması nedeniyle üsse geri dönmüş ve sert iniş yapmıştır. Yaşadığı kırıma rağmen düşen uçağın pilotunun üsse yaya olarak dönmesiyle herhangi bir kayıp vermeyen filo, hazırlıklara başlamıştır. Plana göre emir geldiğinde Kıbrıslı Rumlara ait bir adet Dornier 27A modeli keşif uçağı kalkacak ve Erenköy'e uçacak, T-6'ların gelmesinden 30 saniye önce bölgeyi aydınlatacak işaret fişekleri atacaktı. Böylece aydınlanan bölgede T-6'lar beklenen Türk çıkarma kuvvetlerine roketlerle saldıracaktı. Pilotlar uçakta beklerken Papandreu'nun geri dönüş emri gelmiş ve bu görev kuvveti herhangi bir saldırı yapmadan 10 Ağustos 04:00'da adadan ayrılmıştır (Cooper vd., 2023: 62-63). Druşotis'e göre Grivas, bu uçakları çıkarma olmasa bile Akdeniz'deki Türk gemilerine karşı saldırı amacıyla kullanmak istemiştir (Druşotis, 2008: 266). General Karayiannis bu olayı doğrulamakla beraber saldırı hazırlığının aşağıda bahsedilecek olan 9 Ağustos gecesi Erenköy'e takviye getirecek olan Türk muhriplerine yönelik yapıldığını belirtmektedir (Karayiannis, 1965c:6).

Yukarıda bahsedilen Yunan Hava Kuvvetleri'nin her iki denemesi de etkisiz olmuş, sadece bir gövde gösterisi olmaktan öteye gidememiştir. Yunanistan'ın Kıbrıs'a havadan destek verme konusundaki başarısızlığı Papandreu tarafından Kıbrıs'ın uzakta oluşu ve dolayısıyla Yunan uçaklarının 2 dakikadan fazla Kıbrıs üzerinde uçacak kapasiteye sahip

olmayışı ile açıklanmıştır. Yunan uçakları yapacağı bir hava saldırısıyla Türkiye'yi kışkırtarak adadaki çatışmayı derinleştirecek fakat bu durumda da Yunanistan Kıbrıs'a düzenli hava desteği sağlayamayacaktı (Papandreu, 1977: 169).

9 Ağustos'ta Yunan Hava Kuvvetleri'nin faaliyeti sadece Kıbrıs'ta olmamıştır. Kıbrıs'taki Türk bombardımanı bittikten hemen sonra Yunan Hava Kuvvetleri'ne bağlı uçaklar, biri İzmir biri de İstanbul doğrultusunda olmak üzere iki kol halinde Türkiye'ye doğru harekete geçmişti. Türk Genelkurmayı'nın Yunanistan'la doğrudan iletişim kurması ve önleme yapmak üzere Türk uçaklarının havalanması üzerine Yunan uçakları geriye dönmüştür. Bu hareket Türk Genelkurmayı açısından bir provokasyon olarak değerlendirilmiş ve eğer Türk Hava Kuvvetleri cevap vermek için Yunan hava sahasını ihlal etseydi bu durumun propaganda amaçlı kullanılacağı şeklinde yorumlanmıştır (Akis, 14.08.1964: 16).

Aynı gün Türkiye bir gün öncesinden başlayan çıkarma hazırlıkları devam etmiştir. Gaziantep'teki 47. Piyade Alayı ve Diyarbakır'daki 5. Zırhlı Tugay İskenderun'a sevkedilmiş, İskenderun'da toplanan birlikler uçaksavarlarla koruma altına alınmıştır. Bu sırada Makarios'un uluslararası destek istemesi sonucu Suriye, Lazkiye'ye yığınak yapmaya başlamış ve radyolarında askeri marşlar çalınmaya başlamıştır. Bu hareketlilik nedeniyle TSK Suriye'ye karşı da önlemler almaya başlamıştır (Cumhuriyet, 10.08.1964: 7). Ek olarak Suriye Dışişleri Bakanlığı, Yunanistan, Türkiye, SSCB, ABD ve İngiltere diplomatlarını çağırarak bölgedeki çatışmaları görüşmüştür. Suriye'de iktidar olan Baas partisinin gazetesine göre Türkiye'nin müdahalesi Suriye'ye çok yakın olduğundan bu saldırılar aynı zamanda Suriye'ye yapılmış olarak değerlendirilmekteydi (Elefteria, 11.08.1964: 5). Suriye'deki hareketlenmenin yanında Rumların, SSCB'den adanın savunulması için Rus pilotlarca yönetilecek hava gücü istediğine ve SSCB'nin yanıtının beklendiğine yönelik Rum basınında haberler çıkmıştır. (Elefteria, 11.08.1964: 1). Buna ek olarak SSCB lideri Kruşçev, İsmet İnönü'ye hitaben bir mektup yazmıştır. Kruşçev mektubunda Kıbrıs'ın iç işlerine karışılmaması ve askeri harekatın durdurulması çağrısında bulunmuştur. İnönü 13 Ağustos tarihli cevabında Makarios hükümetinin çatışmaları başlatan taraf olduğu hatırlatılmış, başvurulan şiddet hareketinin insanlık dışı olduğu ve Türk sivilleri hedef aldığı söylenmiştir.

SSCB'nin Türkiye'nin meşru müdafaa hakkını saldırı olarak değerlendirmesinin yanlış olduğunu söyleyen İnönü, Kıbrıs Rum liderliğinin sorumlulukla hareket etmesi halinde Türkiye'nin de barış istediğini ifade etmiştir. (Erim, 1975: 389-390).

9 Ağustos gecesi Erenköy'e Türkiye'den iki muhrip gelerek küçük tekneler yardımıyla kıyıya insan ve malzeme çıkarmıştır (UNSC, 1964b: 24). 40 öğrenci gönüllü, mühimmat ve gıda adaya getirilmişti. Bunun yanında Erenköy ve çevresinde daha önce hiç bulunmayan uçaksavarlardan üç adet gönderilmişti (Yorgancıoğlu, 2005: 504). Rum kaynaklarına göre 40 gönüllü ile beraber 4 topçu bataryası getirilmiş, bunlardan üçü Erenköy sahiline, diğeri ise köyün hemen dışına konuşlandırılmıştı (Karayiannis, 1965c: 6) Bu sevkiyat Rum basınında Türkler Erenköy'e 4 anti-tank silahı yerleştirdi şeklinde yer almıştır (Mahi, 11.08.1964: 5).

Rum kaynaklarına göre Türk muhripleri henüz Kıbrıs'tayken Yunanistan Genelkurmayı, Kıbrıs Rum liderliğine bir mesaj göndererek 9'u 10 Ağustos'a bağlayan gece Erenköy'ün tamamen temizlenmesi yönünde bir operasyona izin vermiştir. Ek olarak Kıbrıs Rum Alayı kışlalarından çıkarak Boğaz bölgesindeki TMT mevzilerine saldırmak için hazırlıklara başladı. Bunun üzerine Grivas, Erenköy bölgesindeki saldırının devam etmesi yönünde emir vermiştir. Fakat bu emirden 2 saat sonra gelecek olan BMGK kararı nedeniyle saldırı askıya alınmıştır (Hrysostomu, 2015: 65-66).

Aynı gece, Lefkoşa'daki çatışmalarda devam etmiştir. Çıkan çatışmada Ledra Palas ve Kıbrıs Müzesi bölgesinde iki Rum polis öldürülmüştür (Bozkurt, 10.08.1964: 4). Rumların iddiasına göre Ledra Palas oteli TMT tarafından kundaklanmaya çalışılmış ve otel personeline saldırılmıştır (Elefteria, 11.08.1964: 5).

Bir gün önce yapılan Kıbrıs'taki durumla ilgili BMGK görüşmeleri tekrar 9 Ağustos günü başlamıştır. Görüşmede 9 Ağustos bombardımanından bahseden Rossides, dünden bugüne tek bir Türk'ün ölmediğini buna rağmen çok sayıda Rum sivilin bombardıman sonucu öldüğünü ve bir hastanenin bombalandığını iddia etmiştir. Mansura'ya yanaşan iki

muhribin ateş açtığını savunan Rossides, sadece hava unsurlarıyla değil deniz unsurlarının da dahil olduğu kombine bir harekat yapıldığını söylemiştir. Rum temsilci Erenköy'de bulunan 500 TMT mensubunun bombardımanlarla beraber saldırıya geçtiğini iddia etmektedir. Makarios hükümetinin operasyonlarının meşru olduğunu savunan Rossides, Türkiye'nin saldırısının durdurulması için konseye çağrı yapmıştır. Ardından söz alan ABD temsilcisi Makarios'un Türk saldırıları durmazsa Türk köylerine saldırma tehdidini hatırlatmış, Türkiye'nin ise Rum saldırıları durmadıkça saldırıların bitmeyeceğini söylediğini ifade etmiştir. Temsilciye göre bu çelişki Kıbrıs'ta hızlı bir şekilde geri döndürülemez bir çatışma ortamı için zemin oluşturmaktaydı. Bu nedenle ABD ve İngiltere temsilcisinin imzasıyla ortak bir karar taslağı konseye sunulmuştur. Öneride derhal ateşkes ilan edilmesi ve tarafların Kıbrıs BM komutanı ile işbirliği yapması istenmiştir. Öneri üzerine söz alan Türk temsilci Orhan Eralp, Makarios saldırıları durdurursa Türkiye'nin ateşkese hazır olduğunu söylemiştir. Ek olarak Eralp, Yunanistan'ın, eğer bombardıman durdurulmazsa Yunanistan'ın Makarios hükümetine koşulsuz destek vereceği şeklinde bir ültimatomun Türkiye'ye verildiğini söylemiştir. Eralp'e göre bu tavır garantör devletler arası hukuka aykırılık teşkil etmekteydi. Yunanistan bu ültimatomu Makarios'a vermeli ve diğer garantör devletlerle beraber hareket etmeliydi. Türkiye'nin bu eleştirisi üzerine Sovyetler Birliği ve Çek Cumhuriyeti temsilcisi, Rum temsilcisinin hükümetiyle görüşmesi gerektiğini söyleyerek karar oylamasını geciktirmeye çalışmıştır. İngiliz ve ABD önerisinin oylamasına giden BMGK, Sovyetler Birliği ve Çek Cumhuriyeti'nin çekimser kaldığı oylamada 9 oyla ateşkes kararını saat 22:00'da kabul etmiştir (UNSC, 1964d: 3-31). Ateşkesin ilanıyla Rum saldırıları ve Türk bombardımanı sona ermiştir.

2.5. Ateşkes Sonrası Durum

5 Ağustos tarihinde başlayıp 8 Ağustos'ta Türk jetlerinin müdahalesiyle bölgesel bir savaşa doğru giden gerginlik 10 Ağustos'ta BMGK'nın ateşkes kararıyla sona ermiştir. 10 Ağustos'ta, Erenköy kıyılarına gelen iki muhrip Rauf Denktaş'ı da alarak ayrılmıştır. Hemen iki gün sonra 12 Ağustos gecesi bir Türk hücumbotu Erenköy'e gelerek malzeme indirmiş ve bölgeden ayrılmıştır. 10 Ağustos günü cephelerde tam bir sessizlik hakimdi fakat sessizliğe rağmen Türk keşif uçuşları devam etmekteydi. BM'ye göre iki Türk uçağı 10 Ağustos'ta Poli yakınlarında ateşkesi ihlal ederek makineli tüfek ateşi açmıştı. Bu tarihten itibaren 15 Ağustos 1964'e kadar 5 kere Rumlar, 3 kez Kıbrıslı Türkler, 2 kez de kaynağı

belirlenemeyen şekilde 10 kez ateşkes ihlal edilmiştir. 15 Ağustos'tan 8 Eylül'e kadar ise ateşkes 11 kez Rumlar, 4 kez Kıbrıslı Türkler, 11 kez ise kaynağı belirlenemeyen şekilde toplam 26 kez ihlal edilmiştir. Bu ateşkes ihlalleri taciz ateşi şeklinde olmuştur ve açılan ateş sonucunda kimse yaralanmamıştır. Ayrıca bu süre zarfında 4 kez Türk uçakları, 1 kez Rum keşif uçağı bölge üzerinde uçmuştur. BM'ye göre 9 Ağustos gecesi ilan edilen ateşkesin bozulabileceği 4 tehlikeli bölge mevcuttu. Bu bölgelerden ilki olan Erenköy, Rumların sayıca fazla kuvvetleriyle kuşatılmıştı ve kuşatılan bölgede çok sayıda Türk mücahit mevcuttu. Ayrıca burada gıda yetersizliği başlamıştı. İkinci bölge ise Erenköy'le beraber denize kıyısı olan iki Türk yerleşiminden birisi olan Yeşilırmak'tı. Burada mevcut olan 200 Türk savaşçı Erenköy'e benzer şekilde sayıca fazla olan Rum kuvvetlerince kuşatılmıştır. Üçüncü bölge ise Lefke'ydi. Lefke'de 900 TMT savaşçısı vardı ve olası bir çıkarmada kullanılabilecek Gemikonağı Limanı'na çok yakındı. Dördüncü bölge ise Yeşil Hat üzerinde tansiyonun sürekli yüksek olduğu Lefkoşa'ydı (UNSC, 1964b: 26-27). Bu çatışma bölgelerinde sürtüşmeler ve ufak çaplı çatışmalar devam etmiş fakat 1967'ye kadar adada Erenköy Muharebeleri benzeri büyük çaplı bir çatışma olmamıştır. Silahlı çatışma olmadığı halde Türk bölgelerine yönelik ekonomik abluka bu dönemde sıkılaşmıştır. Direniş öncesinde başlayan Baf ablukası uzun süre devam etmiş ve Baf Türk kesiminde yiyecek ve akaryakıt tamamen bitmiştir. 12 Ağustos günü Kıbrıs Türkleri Baf, Poli ve Erenköy'e yiyecek gönderilmesi için BM'ye başvurmuş fakat Rumların kurduğu barikatlar yüzünden uzun süre bu sevkiyat gerçekleşememiştir. Ada genelinde başlayan bu abluka, Kızılay ve BM'nin girişimleri ile hafifletilmeye çalışılmıştır (T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, 1964: 1-3).

Şekil-21: Muharebeler öncesi ve sonrası Erenköy'de sınırlar *(Hrysostomu, 2015: 64)*

13 Ağustos günü Rum Meclisi'nde konuşan Yorgacis, TMT'nin Erenköy'ü bir kıyıbaşı olarak kullanması ve buradaki kuvvetlerin ilerleyişi ile Lefke'yle birleşilmek istenmesi nedeniyle taarruz kararı alındığını açıklamıştır. Bu çabaların Temmuz ayında yoğunlaşması ve 5 Ağustos'ta RMMO'ya Yüksektepe'den saldırılması üzerine taarruz kararı alındığını açıklamıştır. Yorgacis'e göre BM görevini yapmamış ve bölgedeki Türk güçlerini savunmuştur. Yorgacis bölgedeki arazinin Türklere avantaj sağlamasına ve çok sayıda beton mevzi olmasına rağmen RMMO'nun başarılı olduğunu ve 8 Ağustos bombardımanının taarruzu durduramadığını iddia etmektedir. 9 Ağustos günü yapılan bombardımanın sivilleri hedef aldığını iddia eden Yorgacis, bombardımanın şiddetine rağmen RMMO'nun mevzilerini terketmediğini ve böylece Türklerin eski mevzileri ele geçirme planının engellendiğini iddia etmektedir. Yorgacis'e göre süreç zaferle sonuçlanmıştır. Bu konuşmadan sonra söz alan Meclis Başkanı Glafkos Klerides ise Cenevre görüşmelerini eleştirmiş, Türkiye'nin bu görüşmeler dolayısıyla meşruluk kazandığını ifade etmiştir. Klerides'e göre çatışmalardan sonra Enosis tek seçenektir ve Acheson Planı reddedilmelidir. Bu planın kabulü "Helenizm'e ihanet" anlamına gelmektedir (Elefteria, 13.08.1964: 1-6).

Türkiye Cumhuriyeti tarihinde ilk kez olan, dış bir ülkeye Türk jetlerinin müdahalesi, Kıbrıs'taki Türk tezi olan taksimi gerçekleştirmek, Makarios hükümetini düşürmek, adaya çıkarma yapmak vb. amaçlarla yapılmamıştır. Amaç Makarios hükümetinin Akritas Planı'nda olduğu ve 21 Aralık 1963 Kanlı Noel olaylarında denendiği gibi Kıbrıs'ta Enosis ilanının bir oldu bitti ile gerçekleştirilmesinin mümkün olmayacağını göstermektir. Türkiye Kıbrıs konusundaki ciddiyetini, gerekirse savaşa girebileceğini kanıtlamıştır. Türkiye bu eksende Makarios hükümetine ciddi bir ders vermiştir. Dönemin önemli politik yayını olan Akis dergisinde yayınlanan bir makalede benzer sonuçlara ulaşılmaktadır:

"Cenevre'de toplanılıyor, bin naz ve niyaz, sonra da kaba bir oyalama siyaseti. Bu arada ada Türklere öyle bir cehennem haline getirilecektir ki Türkler kaçıp gidecektir ve Corneille'in meşhur piyesindeki gibi mücadele, mücahit kalmadığından bitecektir. Vaziyet bu olunca dünya, öyleyse kal Türklerle başbaşa, aklın başına gelsin demekten çekinmemiştir ve haklılığı bariz Türklere karşı tek fiili baskı dehşetengiz Suriye birliklerinin kuzeye kaydırılmasından ibaret kalmıştır! Papandreu bile Makarios'tan askeri harekata derhal son vermesini istemiş, İsmet Paşa'ya gönderdiği mesajında Türklerle çatışmayı asla arzulamadığını söylemiştir."

Makaleye göre Kıbrıs'ı Rumlara bırakmayacağımız ve gerekirse savaşacağımız ispatlanmıştır. Sorun masada çözülmezse yazarın ifadesiyle Kıbrıs sorunu İskenderun'da bekleyen çıkarma kuvvetlerine atıfla "İskenderun usulü" çözülecektir (Toker, 1964a: 7).

Uluslararası açıdan da BMGK, Türk bombardımanının durdurulmasını istese de Rum hükümetinin gayrimeşru olarak adadaki çatışmaları körüklediğini kabul etmiştir. ABD gerginliğin artmaması için denge oluşturmaya çalışmış ve Makarios'a doğrudan destek vermemiştir. Makarios bu süreçte tek desteğini SSCB ve Doğu Bloku ülkelerinden almıştır. SSCB hem BMGK'da Rum tezlerini desteklemiş hem de İnönü'ye yazılan mektupla bombardımanın durdurulmasını istemiştir. Dış politika ve askeri alanda SSCB ile iyi ilişkilere sahip Suriye'nin attığı adımlar da bu bağlamda değerlendirilebilir. SSCB böylece hem iki NATO ülkesi olan Türkiye ve Yunanistan'ı karşı karşıya getirmekte hem de Akdeniz'de SSCB güdümünde bir Rum devleti kurulması halinde kendisinin için oldukça

faydalı olacağını düşünmekteydi. Adanın tamamen NATO kontrolüne girmesinin engellenmesi de bir diğer amaçtı (Oran, 2009: 729). Fakat bu çabanın belirli sınırları olduğu bu süreçte görülmüştür. Toker'e göre Makarios'un tamamen SSCB güdümüne girmesi halinde adada yönetim hemen değişecektir. Bu durumun farkında olan SSCB'nin amacı sadece iki NATO müttefiki ile Yunanistan ve Türkiye'yi birbirine düşürerek bölgedeki NATO gücünü zayıflatmaktır. Bu amaç doğrultusunda da SSCB'nin veya herhangi bir ittifakının Kıbrıs için doğrudan bir savaşa gireceğini beklemek mümkün değildir (Toker, 1964b: 7). SSCB dış politikada Kıbrıs'ı destekleyecek ve olası bir çatışmayı derinleştirmek için gerekli askeri malzemeyi Makarios'a satacaktı. Eylül ayında Makarios, SSCB ile bir askeri yardım anlaşması imzaladı ve özellikle Erenköy muharebelerindeki en önemli olan dezavantajı olan Türk uçaklarına karşı hava savunma füzelerinin alımı ile ilgili anlaşmalar yapıldı (Papandreu, 1977: 173). Ayrıca Makarios benzer bir kaygının ürünü olarak olası bir çatışmada hava desteği gerektiğinde Yunan uçaklarının Mısır hava üslerini kullanması için girişimlerde bulunmuştu (Druşotis, 2008: 274). Makarios'un bu adımları Yunanistan dahil olmak üzere NATO ülkelerinde endişeyle karşılanacak ve Makarios'un varlığının bir tehdit olarak algılanmasına yol açacaktı.

Cenevre görüşmeleri çatışmalardan sonra 15 Ağustos'ta tekrar başladı. Görüşmelerden hemen önce İsmet İnönü Papandreu'ya hitaben bir mektup yazmıştır. İnönü mektubunda Makarios hükümetinin Türk-Yunan ilişkilerini bozduğu, Yunanistan'ın da bu hükümeti hukuksuz bir şekilde desteklediğini aktarmıştır. İnönü'ye göre Kıbrıs sorununun çözümü için Cenevre görüşmeleri anlaşmayla sonuçlanmalıdır. Ek olarak Rumlar bu tarz saldırılarla hiçbir zaman çözüm bulamayacaklarını anlamalıdır. Eğer bu konuda Türkiye'nin çabalarına Yunanistan'da destek verirse Kıbrıs sorununun çözümü 1 ay içerisinde gerçekleşebilecekti. Papandreu cevabında Yunanistan'ın Kıbrıs'ta barış istediği, Makarios'un Türk çıkarma tehdidi nedeniyle şiddet hareketlerine giriştiği ve bunun savunma amacıyla yapıldığını söylemiştir. Cenevre görüşmelerinin karmaşık çözüm yolları nedeniyle şimdiden çözümsüz kalmaya başladığını eğer Cenevre'den çözüm çıkmaması halinde tek yolun BM Genel Kurulu'na başvuru olduğunu hatırlatmıştır (Erim, 1975: 389-390). Papandreu'nun yaklaşımı Cenevre'deki tarafların yaptığı pazarlığın uzatılmaması ve Türkiye'nin şartları zorlamamasını sağlamak olarak özetlenebilir. Grivas ise sadece İngiliz

üslerinden birisinin Türkiye'ye verilmesi karşılığında Enosis ilanını kabul edilebileceğini açıklamıştır (Mayes, 2019: 203).

Cenevre görüşmelerinin bu ikinci safhasında Yunanistan Kıbrıs'ta 32 kilometrelik bir bölgeyi kiralama usulü ile hava ve deniz üssü olarak kullanılmak üzere Türkiye'ye vermeyi kabul etmiştir. Ayrıca Kıbrıs Türklerine iki kaymakamlık ve BM garantisi ile Batı Trakya Türklerine tanınan azınlık haklarının verilmesi planlanmıştı (Erim, 1975: 394). Bu anlaşmayı Kıbrıs'a kabul ettirebilmek için bir askeri darbede düşünülmüştü. Yunanistan ve ABD'nin bu darbeyi seçenek olarak değerlendirdiği bilinmektedir. Özellikle Makarios'un SSCB'yle ilişkilerini güçlendirmesi bu darbenin en önemli gerekçesi olarak değerlendirilmekteydi (Druşotis, 2008: 269-270). Bu seçenek hükümet içerisinde ciddi anlaşmazlıklar olduğu şeklinde Kıbrıs Rum basınına da yansımış ve Makarios Sovyetlerden istenen destek hakkında hükümette bir anlaşmazlık olmadığını açıklamak zorunda kalmıştır (Elefteria, 12.08.1964: 1). ABD'ye göre darbe Kıbrıs'taki Yunan birlikleri tarafından yapılır ve hemen Enosis ilan edilirse başarılı olabilecekti. ABD'nin baskısıyla gerçekleştirilmek istenen darbeyle Acheson Planı'nı Kıbrıs Rumlarına kabul ettirme seçeneği, 21 Aralık'ta Türkiye'nin sunulan planı reddetmesiyle boşa düşmüş oldu. Türkiye Kıbrıslı Türklere verilen kantonların yapısına güvenmiyor, kendisine verilen bölgenin kiralama usulüyle verilmesini kabul etmiyor, bölgenin sadece bir askeri üs olarak değil Kıbrıslı Türklerin bir egemenlik bölgesi olarak düşünülmesini istiyordu. Yunanistan'da bu aşamada tavrını değiştirdi ve sorunun mevcut Kıbrıs Rum liderliğinin kabul edeceği bir öneriyle çözülebileceği şeklindeki tavıra geri dönüldü. Ayrıca darbenin lideri olarak düşünülen Grivas, darbenin Türk çıkarmasıyla sonuçlanacağını düşünmekte ve buna karşı ABD'nin resmi garanti vermesini istemekteydi (Aslım, 2023: 174-176). 26 Ağustos tarihinde Atina'ya giden Makarios'un yaptığı görüşmeler bu kararda etkili olmuştur. Görüşmelerden sonra Türkiye'nin saldırılarına karşı birlikte hareket etme ve Kıbrıs sorununun BM Genel Kurulu'na götürülmesi kararları tekrar edilmiştir (Cumhuriyet, 26.08.1964: 1). Türkiye gelinen aşamada taksim tezinde ısrar ederken Yunanistan ise darbe seçeneğini reddetmiş ve Makarios'la ittifakını sürdürmeyi tercih etmiştir. ABD'nin Makarios'un SSCB'ye yanaşmasından duyduğu rahatsızlık ve çözüm sağlanmazsa Kıbrıs'ın Sovyet güdümüne gireceği yönündeki endişesi Türkiye ve Yunanistan tarafından aynı oranda paylaşılmamaktaydı. Cenevre'de konuşan Nihat Erim: "Türkiye 400 senedir Rus tehlikesiyle

karşı karşıyadır. 50 yıldır komünizmin ocağı ile yan yana yaşamaktadır. Kıbrıs'ın buna ilavesinden, Türkiye'den çok NATO'nun kaygı duyması gerekir" demekteydi. Türkiye'nin bu tavrına rağmen ABD, bu tehlikeyi o kadar önemsiyordu ki Acheson planının gerçekleşmesi için sadece Kıbrıs'ta bir darbeyi değil Türkiye'nin çıkarma yapmasını da düşünmekteydi. Cenevre görüşmeleri esnasında Türk heyetiyle özel bir görüşme yapan Acheson "fazla kan dökmeden size ayrılan bölgeyi gidip askeri kuvvetle işgal edebilir misiniz? Eğer bunu yapabilecekseniz gidip alın" demiştir. Bu öneri de İnönü'nün ABD'den resmi garanti istemesi nedeniyle gerçekleşmemiştir (Erim, 1975: 404-406).

Yunanistan ve Kıbrıs'ta ise büyük bir anti-NATO ve anti-Amerikan kamuoyu oluşmuştu. Özellikle bombardımanın Türkiye'nin NATO'ya bağlı birliklerince gerçekleştirilmesi, bombardımana yönelik NATO desteği olarak algılanmaktaydı. Yunanistan bunun sonucunda bir kısım birliğini NATO'dan çekmiş ve İzmir NATO karargahında bulunan 100 subayını Yunanistan'a geri çağırmıştır (Cumhuriyet,19.08.1964: 1). Yükselen kamuoyu gücü, Papandreu hükümetini de baskı altına almakta ve Kıbrıs konusunda farklı bir yol izlenmesini zorlaştırmaktaydı. Ayrıca Kıbrıs'a yeteri kadar destek verilmediği ve Türkiye'ye ciddi bir cevap verilememesi dolayısıyla Makarios'un yalnız bırakıldığı tezi de kamuoyunda güçlenmekteydi. Özellikle Acheson Planı'na destek olması konusunda eleştirilen Papandreu hükümeti kamuoyundaki etkisini büyük ölçüde bu süreçte kaybetmiş ve bu güven kaybı 1965'te hükümetten düşmesine hatta tekrar seçilme ihtimalinin 1967'de tekrar belirmesiyle yapılan askeri darbenin nedenlerinden birisi olmuştur (Papandreu, 1977: 172-174). Benzer şekilde Türkiye'de de ABD'nin Kıbrıs konusundaki izlediği politikaya karşı büyük öğrenci eylemleri yapılmaktaydı. Bu eylemlerde ABD ve Yunanistan karşıtı sloganlar atılmakta, Taksim tezi savunulmaktaydı. 28 Ağustos'ta Yunanistan büyükelçiliğinin taşlanması nedeniyle Yunanistan bir nota ile durumu protesto etmişti (Cumhuriyet, 29.08.1964:7). Ayrıca 29 Ağustos günü İzmir Fuarı'nda ABD, SSCB, Suriye ve İngiliz bölümlerine saldırılmış ve Yunan konsolosluğu taşlanmıştı (Cumhuriyet, 30.08.1964: 1).

Bu aşamada Türkiye ateşkesin bozulması halinde müdahale etmek için askeri hazırlıklara devam etmekteydi. İskenderun ve Çanakkale'de donanma tarafından tatbikatlar

yapılmış ve ordu hazır bekletilmiştir (Cumhuriyet, 20.08.1964: 7) (Cumhuriyet, 21.08.1964: 1).

31 Ağustos günü Cenevre görüşmeleri dağılmış ve halihazırdaki anlaşmaların geçerli olduğu kabul edilmiştir. Acheson, yeni çatışma tehditlerinin arttığını ve bu tehdide karşı BM'nin Kıbrıs'ta daha etkin olması gerektiğini Türk heyetine söylemiştir (Erim, 1975: 410). Önce Kıbrıs Rum liderliğinin Erenköy'e saldırarak baltaladığı ve çatışmalar nedeniyle oluşan kamuoyu tepkisi ve devletlerarası anlaşmazlıklar nedeniyle Cenevre görüşmeleri ve tartışılan Acheson Planı rafa kalkmıştır. Böylece adada Kanlı Noel'le kurulan statüye geri dönülmüştür. Böylece 1967'de Geçitkale çatışmaları hariç bırakılırsa adada kurulan statü 1974'e kadar devam edecektir. Bu kurulan statü, Kıbrıs Türklerinin yok sayıldığı bir Kıbrıs yönetimi ve Türklere yönelik ekonomik abluka olarak adaya yansıyacaktı.

Erenköy bölgesi ise çatışmalardan sonra kuşatma altında tutulmaya devam edildi. Rumların elde ettiği mevziler bölgeye tamamen hakimdi ve bu nedenle bereketçilik faaliyetinin devam ettirilmesi mümkün olmadı. Dolayısıyla Erenköy'ün önemi muharebelerden sonra stratejik olmaktan daha ziyade semboliktir. Verilen mücadeleye rağmen TMT'nin kontrolündeki bölge oldukça daralmış, mücahitler sürekli olarak Rumların projektörlerle aydınlattığı bir alanda kısılmıştır (Mengüç, 2005: 705) 10 Ağustos ateşkesinden hemen sonra BM Barış Gücü komutanı General Thimayya, helikopterle Erenköy'e gelmiş ve Erenköy'e yeni bir saldırı beklemediğini ifade etmiştir. Fakat ekonomik abluka politikasının gerilimi yükselttiğini ve Erenköy'de olmasa bile yeni çatışmaların mümkün olduğunu söylemiştir (UN Secretary General, 1964b: 82). Erenköy'de bu ekonomik ablukanın sonuçlarını gören Thimayya, Erenköy'e gıda yardımı için talimat vermiştir (Arıkan, 2005:584-585). Rum kuşatmasının bereketçilik faaliyetini imkansız kılması nedeniyle 1966 yılı Ocak ayında tüm öğrenci mücahitler bölgeden BM arabulucuğu ile Gemikonağı Limanı'nı kullanarak Kıbrıs'tan ayrılmıştır. Böylece bölge köylerinin çekilerek hep beraber yaşamaya başladıkları Erenköy, sadece yerli mücahitlerin savunmasına bırakılmıştır. Rum liderliği öğrencilerin ayrılması için tek şart olarak buradaki kişilerin iki yıl boyunca Kıbrıs'a girmesini yasaklamıştır (Vurana, 2011: 287-296). Kıbrıs Barış Harekatı'ndan sonra 1976 Kasım ayında Erenköylüler ve çevre köylerden Erenköy'e

sığınanlar göç ederek Karpaz yakınlarındaki Rumların boşalttığı Yialousa köyüne yerleşecek ve bu köye Yeni Erenköy ismi verilecektir (PRIO, 2011f).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SONUÇ VE ÖNERİLER

Çalışmamızda gösterildiği üzere Erenköy Muharebeleri, Kıbrıs tarihinde önemli olan Türk-Rum geriliminin özellikle 1958'de EOKA ile doruğa ulaşan şiddet olaylarının bir örneğidir. 1958 yılında EOKA'nın adada şiddet eylemlerine başlamasıyla tehdit hisseden Türkler tüm adada olduğu gibi Erenköy bölgesinde de silahlanmıştı. Yukarıda değindiğimiz bölgedeki Türkleri hedef alan silahlı EOKA eylemleri bu silahlanmayı acil bir ihtiyaç haline getirmiştir. Bu ihtiyaç nedeniyle kendiliğinden adadan Türkiye'ye giderek silah getirmeye çalışan Erenköy gençleri, Kıbrıs Türk direnişi açısından çok önemli bir işlev görmüştür. Bu tarihten itibaren Erenköy, Kıbrıs Türk direnişi için, Türkiye'den gelen silahların adaya sokulduğu, ihtiyaca göre saklandığı veya dağıtıldığı önemli bir lojistik merkez haline gelmiştir. Erenköy aracılığıyla adaya gönderilebilen çok sayıda silah Kıbrıs Türkleri'nin 1974'teki müdahaleye kadar kendi direniş örgütlerini yaratması açısından kritiktir. Bu lojistik üssün yokluğu halinde adaya çok daha az ve daha düşük kalibreli silah gönderilebilecek, böylece devlet gücünü arkasına alan Kıbrıs Rum güçlerine karşı Kıbrıs Türklerinin direnme kapasitesini önemli ölçüde etkileyecekti. Böylece Kıbrıs Türklerinin 'Türkiye gelene kadar direnebilme' yönündeki hem sahada askeri açıdan belirleyici bir yönü olan stratejileri hem de psikolojik olarak güç veren bir direnişi olmayacaktı.

"Türkiye gelene kadar direnebilme" stratejisi hem Kanlı Noel'de hem de Erenköy muharebelerinde Türkiye'ye ciddi zaman kazandırmış ve Kıbrıs Rum liderliğinin başarısız olmasını sağlamıştır. Bu direnişin önemi ve Kıbrıs Türklerinin kendi silahlarına sahip olmasının sahadaki etkisi Akritas Planı'na baktığımızda daha net anlaşılabilir. Kıbrıs Rum liderliği askeri açıdan Türkiye'yle baş edemeyeceğini farkındadır. Olası bir harp esnasında Yunanistan'ın da desteğinin sınırlı olacağının farkında olduklarını söyleyebiliriz. Akritas Planı, çalışmamızda aktarıldığı üzere Türkiye adaya müdahale etmeden bir oldu bitti yaratıp Kıbrıs Türklerinin büyük ölçüde imhasını ve etkisiz hale getirilmesini amaçlamaktaydı. Türkiye, eğer müdahale etme kararı alsa dahi Kıbrıs Türkleri için artık çok geç olacaktı. Eğer Kıbrıs Türkleri Türkiye müdahale etmeden direnebilir, Rum askeri güçlerini oyalayabilir ve Türkiye gelene kadar dayanabilirse Akritas Planı'nın uygulanması mümkün değildir. Hatta uluslararası tepki ve Türkiye'nin müdahalesine sebep olacağından Kıbrıs Rumları açısından

çok tehlikeli bir konjoktür doğurabilir. Bilindiği üzere bu planın ilk safhası Kanlı Noel'de yapılmıştır. Kanlı Noel, Kıbrıs Türk direnişinin harekete geçmesi, Türk uçaklarının uyarı uçuşu yapması ve çıkarma tehdidi nedeniyle ileriye gidememiş fakat Kıbrıs Türkleri'nin 1960 Anayasası'ndan doğan haklarını askıya almış ve iki toplumlu devletten Türk toplumunu kovarak Enosis ilanı hedefinde önemli bir aşama olmuştur. Bir diğer önemli aşama ise Rumların Erenköy'e saldırı girişimiyle denenmek istenmiştir. 1964 yılında Kanlı Noel sonrası adanın çeşitli bölgelerine dağılmış kantonlarda yaşamak zorunda bırakılan Kıbrıs Türkleri, TMT'nin fiili idaresinde varolan durumu kabul etmemiş Türkiye ise çeşitli defalar çıkarma girişiminde bulunarak Kıbrıs Rumlarının Enosis ilanını kabul etmeyeceğini göstermiştir. Oluşan bu yeni istikrarsızlık, Türkiye-Yunanistan arasında sürekli bir savaş ihtimali, adada bir soykırıma dönüşebilecek iç savaş tehdidi yaratmaktaydı. Bunu gören uluslararası camia, BMGK eliyle kimi müdahalelerde bulunmuş, adaya Barış Gücü göndererek çatışmaların tırmanmasını önlemeye çalışmıştır. Cenevre görüşmelerinde ortaya konan Acheson Planı, bu çabanın bir devamı olarak Kıbrıs sorununa bir çözüm getirerek yeniden bir istikrar sağlama yönünde bir adımdı. 1964 Ağutos'unda gündeme gelen Acheson Planı, Kıbrıs Rum, Kıbrıs Türk, Yunanistan, Türkiye ve adada askeri üsleri bulunan İngilizlerin isteklerini karşılamak, bir orta yol bularak Kıbrıs'taki çatışma ihtimalini ortadan kaldırmayı amaçlamaktaydı. Plan, Enosis ilanının önünü açıyor fakat Kıbrıs Türklerine de belirli haklar tanımlıyor daha önemlisi Türkiye'ye adada bir üs önererek Kıbrıs Türklerinin güvenliklerini sağlıyordu. Bu üsler aynı zamanda Türkiye'nin jeopolitik kaygılarını da gidermek için düşünülmüştü. Yunanistan açısından da Acheson Planı'nın kabul edilebilir olduğu çalışmamızda izah edilmeye çalışıldı. Yunanistan'daki Papandreu hükümeti, kamuoyunda güçlü bir karşılığı olan Enosis hareketinin isteklerini karşılamak fakat bunu yaparken Türkiye'yle doğrudan bir karşılaşmanın içine girmemek gibi bir çelişkinin içerisindeyken Acheson Planı önemli bir fırsattı. Türkiye açısından ise Kıbrıs sorununun iki toplumlu bir devletle çözülemeyeceği anlaşıldığından Kıbrıs'ın taksimine hizmet ettiği oranda plan uygulanabilirdi. Bu nedenle Türkiye adadaki üs bölgesi karşılığında Enosis'i kabul etmiş fakat bu üs bölgesinin boyutu ve niteliği konusunda pazarlıkları sürdürmüştür. Kıbrıs Türkleri'nin de benzer kaygılar geliştirdiğini söyleyebiliriz. Eğer üs bölgesi yeterince büyük ve kalıcı olacaksa zaten fiili olarak taksim anlamına gelecekti. Fakat Kıbrıs Rum liderliği Acheson önerilerine yoğun muhalefet etmiştir. Rumlara göre plan, Kanlı Noel sonrası zaten kurdukları yeni düzeni tehdit ediyor ve Türklere hakettiklerinden daha fazlasını öneriyordu. Rumlara göre Türklere Batı Trakya'daki azınlık hakları yeterliydi ve böylece

ada Yunanistan'la birleşebilirdi. Cenevre görüşmelerinin yol almasının ve bir anlaşma ihtimali doğmasının Kıbrıs Rum liderliğini oldukça endişelendirdiğini söyleyebiliriz. Kıbrıs Rumlarına göre Cenevre'de önerilen yeni statüko, 1960 anlaşmalarının bir devamı olarak adayı bölecek ve böylece taksim gerçekleşebilecekti. Kıbrıs Rumlarının adadaki askeri üstünlüğünü kullanarak masadaki gelişmeleri etkilemeye çalışmasının bir örneği olarak Erenköy bölgesine saldırmaları fiilen anlaşma ihtimalini ortadan kaldırmayı hedefliyordu. İlgili tarihte diplomasi masasını ortadan kaldırmak için Rum liderliğine bir çatışma gerekmekteydi ve onlar Erenköy bölgesine saldırının uygun olacağını düşünmüşlerdir.

Erenköy bölgesinin seçilmesinin nedenine ise çalışmamızda çeşitli yerlerde değinilmiştir. Lojistik bir üs olarak Erenköy, Kıbrıs Türk direnişi açısından oldukça önemliydi ve bu üssün yokedilmesi adadaki Türk direnişine ciddi bir darbe demekti. Erenköy, Kıbrıs Türkleri'nin denize dolayısıyla Türkiye'ye açılan tek kapısıydı. Bilindiği üzere çıkarma birliklerinin, henüz yeni düşman toprağına adım atmışken arkadan gelen yeni birliklerce takviye edilmemiş haliyle zayıf oluşu savunuculara önemli bir avantaj sağlar. Türkiye 1964 yılı içerisinde defalarca hazırlık yaptığı üzere bir çıkarma yapacaksa Türklerin kontrolündeki bir dost alana asker çıkarması askeri açıdan çıkarma birliklerinin bu dezavantajını ortadan kaldırabilirdi. Ayrıca Erenköy bölgesi muharebelerin de geçtiği Türk hakimiyetindeki tepelerle çevriliydi ve yeteri kadar güç bu tepeleri tutabilirse çok ciddi bir askeri avantaj sağlayan geçilmez bir coğrafi mevzi oluşturulabilirdi. Paylaştığımız BM belgelerine göre Erenköy, olası bir çıkarmada kullanabilecek olan ve adaya çıkan gücün hayati önemde ihtiyaç duyacağı ikmalin geleceği Gemikonağı Limanı'na çok yakındı. Böylece Türkiye olası bir çıkarmada Erenköy'ü kıyıbaşı olarak kullanabilir, çıkan birlikler hızlıca ilerleyerek çıktıktan kısa bir süre sonra limana kavuşabilirdi. Limanın ele geçirilmesinden sonra ise ilgili dönemde önemli bir TMT gücünün yönettiği Lefke'yle birleşilebilir buradaki güçler ilerleyerek Lefkoşa'nın Türk kesimiyle bağlantı kurabilirdi.

Aynı plan aktardığımız mücahit anılarında da geçmektedir. Mücahitler Erenköy'e çıkarken 'bir vuruşta Lefke'yle birleşmek oradan Lefkoşa'ya yürümek' istemektedirler. 1974'te yapılan çıkarma harekatının Lefkoşa'nın Türk kesimiyle ve bu bölgeye indirilen komandolarla birleşme hedefiyle adaya çıkmasının ve Girne Limanı'nın ele geçirilmesinin benzer bir planın ürünü olarak düşünebiliriz. Yukarıda bahsettiğimiz Binbaşı Marley'in

üzerinde yakalanan TMT mektubunun Kıbrıs Rum kamuoyunda bu kadar yankı yaratmasının sebebi bu askeri nedendir. Görüldüğü üzere hem Rum kamuoyunca hem BM'ye göre Erenköy Türk çıkarması için çok elverişliydi. Fakat literatürde ve araştırdığımız belgelerde Erenköy bölgesine geniş çaplı bir Türk çıkarması hazırlığı ile ilgili bir belge bulunamamıştır. Ek olarak bölgeyi savunan TMT gücünün azlığı, büyük oranda öğrenci gönüllülerden oluşması gibi faktörler saldırı için Erenköy'ün seçiminde etken olmuş olabilir. Adanın diğer bölgelerindeki çatışmaların şiddetini azaltacak bir faktör olarak Barış Gücü'nün varlığı (örneğin Lefkoşa yeşil hatta göre) Erenköy bölgesinde oldukça azdır. Çalışmamızda bölgedeki Barış Gücü varlığı tek bir bölük olarak saptanmıştır. Aynı dönemde Yeşilırmak bölgesi de benzer şekilde denize açılmaktaydı. Fakat Yeşilırmak Erenköy'den farklı olarak zaten kuşatılmıştı. Bunula beraber Erenköy'e saldırı için bölgeye yığılan RMMO birliklerinin Yeşilırmak'a yönelik bir taarruz için hazırlık yaptığını çalışmamız ortaya koymaktadır. Sürecin sonunda eğer Erenköy düşseydi ve süreç Türkiye'nin müdahalesiyle sonuçlanmasaydı Yeşilırmak'a yönelik ve hatta Lefke'ye yönelik bir taarruzla sonuçlanabilirdi. Konuyla alakalı yeni kaynaklar ortaya çıktıkça Rum liderliğinin planı daha net ortaya çıkacaktır. Fakat önemli bir lojistik üs oluşu ve olası bir çıkarma planında elverişli bir kıyıbaşı olması Erenköy'ü hedefe koyan önemli faktörlerdir.

Bu sebeplerle 1964 Temmuz ayından beri gerginliği tırmandıran Rum liderliği Erenköy'e saldırı kararı almışlardır. Ağustos ayında gerçekleşen bu saldırının yanında Baf ve Lefkoşa'da çıkan çatışmalar benzer sürecin ürünüdür. Yukarıda bahsettiğimiz 1 Ağustos'ta Makarios'un öldürülmek istendiği iddiası, kamuoyunun Erenköy saldırısına ikna edilmesi için yapılan haberler gerginliği yükseltmiş ve bölgeye yığılan RMMO varlığı saldırıyı geri dönüşsüz bir hale getirmiştir. RMMO'nun bölgeye yığdığı güç miktarı ise tartışmalıdır. Türk kaynakları sayıyı çok yüksek Rum kaynakları ise olduğundan çok daha küçük göstermektedir. Çalışmamız söz konusu kaynakları inceleyerek ve BM raporlarına dayanarak bu sayıyı net olarak ortaya çıkarmaktadır. Bölgeye RMMO'nun 206. Piyade Taburu, 216. Piyade Taburu ve bağlı birlikleri görevlendirilmiştir. TMT gücünün miktarı ise daha az tartışmalıdır. Rumlar saldırıdan önce tespit ettikleri miktarın daha az olduğunu söylemektedir. Bununla beraber Erenköy'de direnen Türklerin sayıları konusunda Türk ve BM kaynakları küçük farklar dışında benzeşmektedir. Bu kaynaklar dışında Rum kaynaklarının da kabul ettiği üzere bölgede yerel mücahitler ve sonradan bölgeye giden

öğrenci gönüllüler dışında komuta kademesi haricinde TSK'nın doğrudan bölgeye personel göndermediğini bilmekteyiz. TSK, bölgeye silah gönderirken de doğrudan envanterinden göndermemiş, bölgedeki mücahitler sürekli olarak İngiliz menşeili silahlar kullanmıştır. Bu hamlenin Rum propagandasının önünde geçmek ve uluslararası alanda koz vermemek amacıyla yapıldığını düşünebiliriz. Bölgeye gönderilen piyade silahları yeterli olmakta beraber Türk gücünün elinde çok az sayıda geri tepmesiz top, havan ve roketatar mevcuttur. Karşı tarafta ise Pomos yönüne konuşlanan obüsler mevcuttur. Böylece hem atış gücü açısından hem de sayı açısından oldukça üstün tarafın Rumlar olduğunu söyleyebiliriz.

6 Ağustos günü BM Barış Güçleri'nin Akoni tepesini boşaltması ve buraya Rumların yerleşmesi üzerine başlayan muharebenin 7 Ağustos sabahı genel bir Rum taarruzuna dönüştüğünü anlatmıştık. 7 Ağustos günü tüm cephelerde taarruza geçen Rumlar, Mansura yönündeki Mali Tepesi'ni düşürseler bile Paşiammo yönünden Erenköy'e saldırılarında başarısız olmuş ve stratejik açıdan önemi büyük Erenköy güneyindeki Yüksektepe ve Bayraktepe'yi düşürememişlerdir. Mücahitlerin ağır topçu ateşi altında kendilerinden oldukça fazla ve iyi eğitim almış Rum birliklerini durdurdukları kesindir.

Zira bu direniş sayesinde çalışmada aktardığımız Karayiannis'in açıklamalarında yer verdiği Rum saldırı planı daha ilk günden zora girmiştir. Rum liderliği Erenköy'ü 4-6 saat içerisinde bir baskınla düşürmeyi planlarken saldırının ilk aşaması olan stratejik tepelerin düşürülmesi 24 saati aşmıştır. Bu gecikme Erenköy bölgesindeki direnişçiler için hayatidir. TMT, tıpkı Kanlı Noel'de olduğu gibi Türkiye desteğe gelene kadar direnebilmiş ve böylece Türk müdahalesi mümkün olabilmiştir.

Çalışmanın gösterdiği üzere hem bu evrede hem de sonradan daha yoğun yaşanacak olan Rum koordinasyonsuzluğu incelemeye değer bir diğer unsurdur. Çalışmada ortaya koyduğumuz Grivas ve Karayiannis arasındaki tartışmalar, yorum farklılıkları bu koordinasyonsuzluğun bir göstergesi olarak kabul edilebilir. TMT doğrudan Türk Genelkurmayı'na bağlıydı. Bölgedeki TMT kuvvetleri doğrudan Erenköy komutanlığına,

Erenköy ise doğrudan Ankara'ya bağlıydı[14]. Buna rağmen Rum kuvvetleri birden fazla etkili yönetim organına sahipti ve bu organlar arası hiyerarşi oldukça tartışmalıydı. Kıbrıs Rum Kuvvetleri komutanı General Karayiannis hiyerarşik olarak Makarios'a bağlıydı fakat Atina tarafından atanmış emekli bir Yunan subayıydı. Kıbrıs Rum Alayı komutanı D. Georgiadis emirlerini doğrudan Yunanistan'dan alıyordu. Kıbrıs'taki Yunan Askeri Kuvveti Başkomutanı Grivas, hükümet hiyerarşisi içinde savunma bakanına bağlıydı fakat anlattığımız üzere Makarios'la bakış açısı farklılıkları mevcuttu. Buna Yunanistan ve Kıbrıs Rum liderliği arasındaki bakış açısı farklılıkları eklendiğinde Rum tarafınının dağınık bir yapıda olduğu söylenebilir. Siyasi ve askeri yapıdaki bu karmaşa hem muharebenin başlangıcında hem de devamında ciddi bir koordinasyonsuzluk yaratacaktı (Hrysostomu, 2015: 66-67). General Karayiannis'in iddia ettiği üzere Grivas'ın yarattığı muharebenin başlangıcındaki koordinasyonsuzluk çalışmada aktarılan Rum saldırı planındaki sürpriz etkisini ortadan kaldırmış olabilir. Verilen emirle ilerleyen Rum birlikleri güçlü ve beklemedikleri Türk direnişi ile karşılaşınca ilerleyememiştir. Çalışmada bahsettiğimiz gibi gerilla birliklerinin düzenli orduları durdurduğunu Kuvva-yı Milliye'ye karşı çatışarak öğrenen Grivas, bir kez daha bu deneyimi 8 Ağustos günü yaşamıştır

Benzer bir koordinasyon eksikliği sonraki günlerde sahayı belirleyen Yunanistan-Kıbrıs Rum tartışmasıdır. Yunanistan'ın doğrudan Türkiye'yi karşısında almadan sorunu çözme eğiliminde olduğunu söylemiştik. 8 Ağustos günü Yunanistan taarruzun durdurularak mevcut mevzilerin korunmasını Rum liderliğine önermiş, Rum liderliğinin destek çağrılarına yanıt vermemiş fakat 9 Ağustos günü Türk bombardımanı yoğunlaşınca ve çıkarma ihtimali yükselince tavrını değiştirmiştir. Benzer bir çelişkili tutumu Acheson görüşmelerinde de görmekteyiz. Yunanistan Acheson görüşmelerini ilkesel olarak kabul etmiş ve pazarlık etmeye başlamıştır. Adadaki gelişmeler üzerine bu tavrından vazgeçerek Kıbrıs Rum liderliğine destek vermiştir. Bu çelişkinin nedenlerinden biri Yunanistan'da yeni iktidara gelen, sosyal demokrat özelliği ile tepki çeken Papandreu hükümeti ve ordu-kral gibi daha statükocu güçler arasındaki gerginlik olabilir. Bu konuda çeşitli araştırmalar yapılması gerekmektedir.

[14] Yukarıda değindiğimiz TMT kuruluşunda TMT'nin doğrudan Ankara'nın yönetiminde olması bu açıdan önemlidir.

Bölgedeki yerel TMT varlığının 1958 yılında EOKA saldırılarına yanıt olarak ortaya çıktığını, 1960 yılında kurulan Kıbrıs Cumhuriyeti ile görece sakin bir dönem geçirse de Kanlı Noel olaylarından sonra bölgenin Türkiye'den gönderilen gönüllü öğrencilerle desteklendiğini anlatmaya çalıştık. Bölgeye gönderilen öğrenciler, Kıbrıslı olup Türkiye ve İngiltere'de okuyan öğrencilerdi. Bu öğrenci katılımı Türk askeri tarihinde de bir ilk özelliği taşımaktadır. Bilindiği üzere Türk askeri tarihinde gönüllülerin oluşturduğu birlikler, savaşa katılımlarının yüksek olduğu cepheler bulunmaktadır. Fakat yerel unsurlarla beraber öğrenci gönüllülerin oluşturduğu bir örnekle karşılaşılmamaktadır. Erenköy Direnişi, bu anlamda incelenmesi ve anlatılması gereken bir örnektir. Fakat bu nadir örnek, aynı zamanda bir zaafı da taşımaktadır. İşi askerlik olmayan, bambaşka ve parlak kariyerlere sahip öğrenciler, obüslerle desteklenen, iyi eğitim almış ve adada savaşmak için bulunan Rum ve Yunan komandolarla mücadele etmek zorunda kalmıştır. Üstelik Erenköy'deki Türk subaylarından oluşan TMT komutanlığı emir komutayı sağlasa dahi daha alt seviyelerde askere liderlik yapabilecek eğitime sahip kimse yoktur. Örneğin takım komutanları da diğerleriyle aynı eğitimi almış, aynı amaçlarla orada bulunan gönüllü öğrenci mücahitlerden oluşmaktadır. Üstelik muharebelerin ilk günü Erenköy'le iletişimi sağlayan telefon hatlarının hemen hemen heryerde kesilmesi ve telsiz olanağının olmaması mevzide çarpışan birliklerin yönetimini çok zorlaştırmıştır. Böyle bir durumda bu tarz bir birliğin kendinden üstün birliklere direnme ve sonrasında geri çekilme gibi çok riskli operasyonları yapabilmesi büyük bir başarıdır.

Erenköy Direnişi'ndeki gönüllü mücahitlerin öyküsü yapılacak akademik çalışmalarla daha detaylı incelenmeli kanaatindeyiz. Özellikle muharebeler sonrası dar alanda ve sürekli olarak projektörlerle aydınlatılan bir bölgede yaşamaya zorlanan mücahitlerin yaşadıkları savaş ve askeri psikoloji açısından çok önemli veriler ortaya çıkarabilir. Daha önce değinildiği gibi mücahitler adaya Makarios'u devirmek, tüm Kıbrıs Türklerini kurtarmak için çıkmışlar oysa uzun süre belirli bir bölgeyi savunup bir sürü kanlı mücadele sonrasında bir köy kadar bir alanı elde tutmaya çalışmışlardır. Bu durumun yarattığı hayal kırıklığı ile birlikte muharebeler sonrası kimi problemlere neden olmuştur. Bu problemlerin incelenmesi literatüre önemli katkılar sağlayabilir.

İkincil savunma mevzilerinin olmayışı, iyi mevzilerin hazırlanmamış oluşu bir diğer konudur. Rum kaynakları Türk mevzilerini çok güçlü inşa edilmiş ve son derece profesyonel mevziler olarak lanse etse bile BM ve Türk kaynakları aksini göstermektedir. Çatışmanın büyük kısmında TMT mensupları kayalar ve ağaçlar arkasından ateş etmek zorunda kalmıştır. İkincil mevzilerin yokluğu ise mücahitler 8 Ağustos günü Erenköy yönündeki tepelere çekilse dahi burada kalıcı olamamaların nedenlerinden birisi olabilir. Eğer çekiliş yönünde mevziler hazırlanabilmiş olsaydı daha geniş bir alan kontrol edilebilir, doğrudan Erenköy'e çekilinmek zorunda kalınmayabilirdi.

Bombardımanın sonuçları da oldukça önemlidir. 8-9 Ağustos günü Türk uçakları Rum hava sahasına tamamen egemen olmuş, sadece bir uçak kaybetmiştir. Sınırlı uçaksavar ateşi de bombardımanı engelleyememiştir. Bombardıman sonucu bölgedeki RMMO hareketi tamamen felç olmuş ve bazı birlikler dağılma noktasına gelmiştir. Türk Hava Kuvvetleri'nin 8-9 Ağustos günü kurduğu bu üstünlük Kıbrıs Rum liderliği açısından oldukça endişe veren bir durum olarak değerlendirilmiştir. İlerleyen tarihlerde Kıbrıs Rum liderliği kimi önlemler almaya çalışsa da bugün dahi durum böyledir. Kıbrıs Rumlarının 1965'te SSCB'den hava savunma füzeleri, 1997'de Rusya'da S-300 sistemleri almaya çalışması hatta bu tez yazılırken gündeme gelen İsrail'den Barak MX hava savunma sistemlerinin alındığı iddiaları tarihte 8-9 Ağustos bombardımanının doğurduğu ihtiyacın bir sonucudur. 1974'te de Türk Hava Kuvvetleri'nin adadaki etkililiği önemli bir güç çarpanı olmuştur.

Ayrıca bombardıman esnasında Grivas'ın bölgede olması ve uçakların hedefi olması daha önce çeşitli anılarda yer almıştır fakat helikopterinin Türk uçaklarınca görülerek BM helikopteri sanılarak vurulmaması ilk defa literatüre geçmektedir. Bu durum hem Org. Emin Alpkaya'nın anlatımlarında hem de Grivas'ın anlatımlarında geçmektedir.

Bombardımanın uluslarası yansımaları daha önce çeşitli kaynaklarda ele alınmıştır fakat Arap ülkelerinin tepkisi ilk defa literatüre yansımaktadır. Suriye'nin sınıra birlik kaydırması, Mısır'ın havalimanlarını açtığı söylentileri daha fazla araştırmaya ihtiyaç doğurmaktadır. Bu dönemin Akdeniz ve Arap dünyasına yansımaları henüz çalışılmamıştır.

Bombardımanın yanısıra donanmanın hemen harekete geçmesi ve çıkarma tehdidine karşı Rum liderliğinin herhangi bir ciddi önlem alamamış olması da başka bir güç gösterisidir. 8 Ağustos gecesi çıkarmayı bekleyen ve oldukça telaşa kapılan Rum liderliği gücünün sınırlarını farketmiştir. Yunanistan'ın bir Türk çıkarmasının ihtimali arttıkça Kıbrıs liderliğine verdiği destekte Türkiye'yi engelleyecek kadar güçlü değildir. Yunanistan adaya gönderdiği askeri malzeme ve subaylar aracılığıyla çatışmalara doğrudan dahil olmuş olsa da Hava Kuvvetleri aracılığıyla yaptığı girişimlerde başarılı olamamış, Kıbrıs Rum Alayı'nın kullanılması konusunda ikircikli davranılmıştır. Kıbrıs'a gönderilen uçaklar herhangi bir bombardıman yapamadan dönmüş, yapmış olsalar bile Türkiye'nin askeri hareketini engelleyemeyecekleri açığa çıkmıştır. Bu durum Yunanistan açısından kabul edilmesi zor bir Kıbrıs gerçeğidir. "Kıbrıs çok uzak" şeklinde özetlenebilecek bu durum, 1974'te iyice açığa çıkan, Yunan ordusunun Kıbrıs'a doğrudan yardım edebilme kapasitesinin olmadığı gerçeğini göstermiştir.

Yunanistan'ın bu yetersizliği nedeniyle Kıbrıs sorununun kendi lehlerine çözülmesini sağlamak ve Türkiye karşısında bir denge yaratmak üzere Rumlar bu tarihten itibaren SSCB'ye daha çok yanaşacak, Kıbrıs sorununu tekrar uluslararası bir sorun haline getirmeye çalışacaktı. Makarios'un bu politikayı çok daha önce benimsediği söylenebilir fakat Türk bombardımanı sırasında SSCB'den yardım istenmesi, Kruşçev'in doğrudan İnönü'ye mektup yazarak bombardımanı kınaması, SSCB savaş uçaklarının adaya gelmesine izin verildiği iddiaları, Mısır ve Suriye'den bu dönemde istenen yardımlar bu politikanın devamındaki bir sonuç olarak ilktir. Bu adımlar NATO'nun bu bölgeye yönelik ilgisini arttırmasına ve Makarios'un tehlikeli olarak değerlendirilmesine neden olmuştur.

Makarios'un NATO açısından tehlikeli olarak görülebilecek kimi adımlarının yanında sorunun çözümü için atılan adımları engelleme siyaseti ilk kez kendisine yönelik bir darbe yapılması ihtimalinin değerlendirilmeye başlanmasına yol açmıştır. Erenköy Direnişi'nden sonra başlayan II.Cenevre görüşmeleri esnasında değerlendirilen darbe, Yunan birlikleri ve EOKA-B tarafından 1974'te gerçekleşmiş ve bir müdahaleyle sonuçlanmıştır. Elbette 1964 darbe girişimleri ile 1974 darbesi değişik amaçlar gütmekteydi. Fakat Yunan birlikleri aracılığıyla Makarios'u devirme planı ilk kez bu dönemde ortaya atılmıştır.

Erenköy Muharebeleri'nin en önemli sonuçlarından birisi de Rumların 1963 Anayasa değişiklik önerileri ile sahada uygulanmaya başlayan Akritas Planı'nın uygulanamazlığını göstermesidir. Türkiye'nin Enosis'i kabul etmeme kararlılığını, askeri müdahaleye varan biçimlerde göstermesi ve TMT'nin direnme kapasitesini gerçek bir direnişle ispatlaması, Kıbrıs Türklerine Enosis'i silah zoruyla kabul etme girişimlerinin hayal olduğunu kanıtlamıştır. Bu tarihten itibaren Makarios, Akritas Planı'ndan vazgeçmeye başlamış, ekonomik baskılarla Türkleri zayıflatma ve kendi istediği çözüme zorlama politikası gütmüştür. Bu anlamda Erenköy Direnişi, Kıbrıs Türk direniş tarihinde önemli bir kırılmayı temsil etmektedir.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

T.C Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı. (1956a). *Nihat Erim'in Raporu* (Belge no: 227). *Fon Kodu: 30-01-0-0, Kutu no: 38, Gömlek No: 1.*

T.C Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı. (1956b). *Kıbrıs Meselesinin Hallinde Taksim Şekli Hususunda Görüşler* (Belge no: 226). *Fon Kodu: 30-01-0-0, Kutu no: 37, Gömlek No: 8.*

T.C Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı. (1964). *Kıbrıs'ta 11 Ağustos Sonraki Durum* (Belge no:228). *Fon Kodu: 30-01-0-0, Kutu no: 38, Gömlek No:9.*

United Nations Security Council. (1964a). *Security Council Official Reports*. 19th. January, February, March 1964. File number: S/5575, S/5603.

United Nations Security Council. (1964b). *Report by the Secretary-General on the United Nations Operation in Cyprus* . 10 September 1964. File number: S/5950.

United Nations Security Council. (1964c). 19th year, 1142. meeting, 8 August 1964, New York. File Number: S/PV.1142.

United Nations Security Council. (1964d). 19th year, 1143. meeting, 9/11 August 1964, New York. File Number: S/PV.1143.

United Nations Security Council. (1964e). *Letter from The Permanent Representative of Greece Addressed to President of The Security Council*. 12 Ağustos. 1964. File Number: S/5889.

United Nations General Secretary Records. (1964a). *Background notes on reports of build-up of arms and troops in Cyprus*. File Number: S-0869-0003-08-00001.

United Nations General Secretary Records. (1964b). *Cyprus UN commander General Thimayya Files*. File number: S-0869-0001-17-00001.

United Nations General Secretary Records (1954). *General Assembly Official Records*, 9. session, 15 December 1954, New York. File number: A/C-1_SR-752.

Süreli Yayınlar[15]

Gazeteler

Cumhuriyet

Hürriyet

Bozkurt

Nacak

Halkın Sesi

Zafer (gazete)

Mahi (Μάχι)

Cyprus Mail

Elefteria (Ελευθερία)

Kıbrıs (Κύπρος)

Phileleftheros (Ὁ Φιλελεύθερος)

Dergiler

Akis

Araştırma ve Kaynak Eserler

Adalı, K. (1963). *Dağarcık* (1.cilt). Işık Kitabevi Yayınları: Lefkoşa.

Akar, R. (1981). *Atatürkçü Kıbrıs Türkleri.* Veb Ofset İleri Yayıncılık: İstanbul.

Akgün, S. (2024). *Kıbrıs'ta Türk Varlığının Koruyucusu: Türk Mukavemet* Teşkilatı. Kronik Kitap: İstanbul.

Alasya, F. H. (1988). *Tarihte Kıbrıs*. Kıbrıs Türk Kültür Derneği Genel Merkezi: Lefkoşa.

[15] Kullanılan yayınların tarih ve sayfa sayıları metin içerisinde verilmiştir.

Alkan, H. (2005). “Siz Ölmediniz Mi?”, A. Mengüç (ed). içinde *Anılarda Erenköy: Bir Direnişin Anılarla Romanı*. (s. 406-407). Azim Matbaacılık: Ankara.

An, A. (1996). *Kıbrıs’ta Fırtınalı Yıllar (1942-1962)*. Galeri Kültür Yayınları: Lefkoşa.

Arifoğlu, T. (2005). “Rum’u Atlattık”, A. Mengüç (ed). içinde *Anılarda Erenköy: Bir Direnişin Anılarla Romanı*. (s.368-367). Azim Matbaacılık: Ankara.

Aygen, İ. (2005). “Kim Attı?”, A. Mengüç (ed). içinde *Anılarda Erenköy: Bir Direnişin Anılarla Romanı*. (s. 139-162). Azim Matbaacılık: Ankara.

Ayman, T. (2005). “Yüksektepe’de Yalnızdık”, A. Mengüç (ed). içinde *Anılarda Erenköy: Bir Direnişin Anılarla Romanı*. (s. 402-403) Azim Matbaacılık: Ankara.

Aziz, E. (2005). “Sözde Lefkoşa’ya Gidecektik”, A. Mengüç (ed). içinde *Anılarda Erenköy: Bir Direnişin Anılarla Romanı*. (s.174-175). Azim Matbaacılık: Ankara.

Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü. (2000). *Osmanlı İdaresinde Kıbrıs*: Ankara.

Baybora, H. S. (2005). “Erenköy Silahsız Kalınca”, A. Mengüç (ed). içinde *Anılarda Erenköy: Bir Direnişin Anılarla Romanı*. (s.96-97). Azim Matbaacılık: Ankara.

Beratlı, N. (2012). *Kıbrıs’ta Ulusal Sorun*. Khora Yayınları: Lefkoşa.

Besim, A. (2005). “Bıçkın Komandolar”, A. Mengüç (ed). içinde *Anılarda Erenköy: Bir Direnişin Anılarla Romanı*. (s. 230-231). Azim Matbaacılık: Ankara.

Bolat, M. (2020). “Basın Penceresinden 1931 Kıbrıs İsyanı”, U. Keser (ed). içinde *Osmanlı’dan Günümüze Kıbrıs: Dün, Bugün, Yarın*. (s. 139-162). Gazi Kitabevi: Ankara.

Boran, Y. (2005). “Bayraktepe’den Ayrılış”, A. Mengüç (ed). içinde *Anılarda Erenköy: Bir Direnişin Anılarla Romanı*. (s.392-393). Azim Matbaacılık: Ankara.

Camgöz, E. (2005). “Cephede Top”, A. Mengüç (ed). içinde *Anılarda Erenköy: Bir Direnişin Anılarla Romanı*. (s. 350-351). Azim Matbaacılık: Ankara.

Cemal, A. (2005). “Asaf Elmaz ve Hikmet Rıdvan”, A. Mengüç (ed). içinde *Anılarda Erenköy: Bir Direnişin Anılarla Romanı*. (s.72-73). Azim Matbaacılık: Ankara.

Cooper, T., Watson, D., Vassilopoulos, D. (2023). *Ripped Apart Volume 1: The Cyprus Crisis 1963-1964*. Helion Yayıncılık: Warwick.

Çabuk, K. (2022). *Lozan Barış Anlaşması*. Usül Yayınları: İstanbul.

Çobanoğlu, D. (2005). "Vazgeçilen Suikast", A. Mengüç (ed). içinde *Anılarda Erenköy: Bir Direnişin Anılarla Romanı*. (s. 310-311). Azim Matbaacılık: Ankara.

Değgin, C. (2005). "Beynim Çıktı Mı?", A. Mengüç (ed). içinde *Anılarda Erenköy: Bir Direnişin Anılarla Romanı*. (s.354-355). Azim Matbaacılık: Ankara.

Denktaş, R. R. (2008). *Kıbrıs Elli Yılın Hikayesi*. Akdeniz Haber Ajansı Yayınları: İstanbul.

Denktaş, R. R. (1996). *Rauf Denktaş'ın Hatıraları: 1964* (1.cilt). Boğaziçi Yayınları: İstanbul.

Dinçer, T. (2005). ''Yeşilırmak'a Karayoluyla '', A. Mengüç (ed). içinde *Anılarda Erenköy: Bir Direnişin Anılarla Romanı*. (s. 248-249). Azim Matbaacılık: Ankara.

Druşotis, M. (2005). *Karanlık Yön EOKA.* Galeri Kültür Yayınları: Lefkoşa.

Druşotis, M. (2008). *Kıbrıs 1963-1964: İlk Bölünme*. Galeri Kültür Yayınları: Lefkoşa.

Efendi, F. (2005). "Altın Atış", A. Mengüç (ed). içinde *Anılarda Erenköy: Bir Direnişin Anılarla Romanı*. (s. 426-427). Azim Matbaacılık: Ankara.

Elmasoğlu, F. (2014). *Erenköy ve Hayat*. Işık Kitabevi Yayınları: Lefkoşa

Emiroğlu, Ö. (2005). "Son Direniş Hattı", A. Mengüç (ed). içinde *Anılarda Erenköy: Bir Direnişin Anılarla Romanı*. (s. 438-439). Azim Matbaacılık: Ankara.

Erdönmez, C. (2005). ''Tarihi Boyutuyla Kıbrıs''. Ş. Kantarcı (ed.). içinde *Kıbrıs Laboratuvarı*. (s. 19-33). Aktüel: İstanbul.

Erim, N. (1953). *Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri: Osmanlı İmparatorluğu Anlaşmaları*. Türk Tarih Kurumu Basımevi: Ankara.

Erim, N. (1975). *Bildiğim ve Gördüğüm Ölçüler İçinde Kıbrıs*. Ajans Türk Matbaacılık Sanayii: Ankara.

Eroğlu, H. (1975). *Kıbrıs Uyuşmazlığı ve Kıbrıs Barış Harekatı*. Emel Matbaacılık: Ankara.

Ertunç, F. (2005). "İşaret Bezleri", A. Mengüç (ed). içinde *Anılarda Erenköy: Bir Direnişin Anılarla Romanı*. (s. 452-453). Azim Matbaacılık: Ankara.

Fedai, A. (2005). "Erenköy'ün Önemi", A. Mengüç (ed). içinde *Anılarda Erenköy: Bir Direnişin Anılarla Romanı*. (s.62-63). Azim Matbaacılık: Ankara.

Gazioğlu, A. (1960). *İngiliz İdaresinde Kıbrıs I (1878-1960): Statü ve Anayasa Meselesi.* Ekim Basımevi: İstanbul.

Gazioğlu, A. (1996). *İngiliz Yönetiminde Kıbrıs II (1878-1952) Enosis Çemberinde Türkler*. Kıbrıs Araştırma ve Yayın Merkezi Yayınları: Lefkoşa.

Gazioğlu, A. (1998). *İngiliz Yönetiminde Kıbrıs III (1951-1959)*. Kıbrıs Araştırma ve Yayın Merkezi: Ankara.

Gazioğlu, A. (2000). *Kıbrıs'ta Türkler*. Kıbrıs Yayın ve Araştırma Merkezi: Lefkoşa.

Gibbons, S. H. (2003). *Kıbrıs'ta Soykırım*. Yakındoğu Yayıncılık: Lefkoşa.

Göktürk, B. T. (2016). *Kıbrıs Rum Ortodoks Kilisesi ve Enosis Politikaları*. Okman Yayınları: Gazimağusa.

Grivas, Y. (2012). *Hayatım*. Kalkedon Yayınları: İstanbul.

Gülen, A. (2016). *İnönü Hükümetleri'nin Kıbrıs Politikası*. Berikan Yayınevi: Ankara.

Gülgün, S. (2005). "Hastabakıcı Kursu", A. Mengüç (ed). içinde *Anılarda Erenköy: Bir Direnişin Anılarla Romanı*. (s.116-117). Azim Matbaacılık: Ankara.

Güner, M. (2005). "Adsiz Tepeye Ad Oldu", A. Mengüç (ed). içinde *Anılarda Erenköy: Bir Direnişin Anılarla Romanı*. (s. 374-375). Azim Matbaacılık: Ankara.

Güner, M. (2005). "Rami'deki Eğitim", A. Mengüç (ed). içinde *Anılarda Erenköy: Bir Direnişin Anılarla Romanı*. (s. 148-149). Azim Matbaacılık: Ankara.

Gürler, R. A. (2005). "Değiştirilen Namlular", A. Mengüç (ed). içinde *Anılarda Erenköy: Bir Direnişin Anılarla Romanı*. (s. 356-357). Azim Matbaacılık: Ankara.

Harid, F. (1986). *Kıbrıs'ta Masum Millet Olayı*. KKTC Turizm ve Kültür Bakanlığı Yayınları: İstanbul.

Hasgüler, M. (2007). *Kıbrıs'ta Enosis ve Taksim Politikalarının Sonu*. Alfa Yayınları: İstanbul.

İnalcık, H. (1964). *Kıbrıs Fethinin Manası*. Ayyıldız Matbaası: Ankara.

İncirli, F. (2005). "Şehit Nasıl Gömülür", A. Mengüç (ed). içinde *Anılarda Erenköy: Bir Direnişin Anılarla Romanı*. (s. 296-297). Azim Matbaacılık: Ankara.

İsmail, S. (2000). *Kıbrıs Sorununun Kökleri: İngiliz Yönetiminde Türk-Rum İlişkileri ve İlk Türk-Rum Kavgaları.* Akdeniz Haber Ajansı Yayınları: İstanbul.

Kabaran, Y. (2005). "İlk Nöbet", A. Mengüç (ed). içinde *Anılarda Erenköy: Bir Direnişin Anılarla Romanı*. (s.92-93). Azim Matbaacılık: Ankara.

Karayiannis, G. (2005). "Savaşın Raporu", A. Mengüç (ed). içinde *Anılarda Erenköy: Bir Direnişin Anılarla Romanı*. (s. 506-507). Azim Matbaacılık: Ankara.

Katsurides, Y. (2014). *Kıbrıs Komünist Partisi Tarihi.* Kalkedon Yayınları: İstanbul.

Keser, U. (2020). *Kıbrıs'ta Bereketçiler ve TMT Mücadelesi*. Hiper Yayın: İstanbul.

Kızılyürek, N. (2001). *Kıbrıs Sorununda İç ve Dış Etkenler*. Işık Kitabevi Yayınları: Lefkoşa.

Kızılyürek, N. (2005). *Doğmamış Bir Devletin Tarihi: Birleşik Kıbrıs Cumhuriyeti*. İletişim Yayınları: İstanbul.

Kızılyürek, N. (2007). *Glafkos Klerides: Tarihten Güncelliğe Bir Kıbrıs Yolculuğu*. İletişim Yayınları: İstanbul.

Kızılyürek, N. (2021). *Milliyetçilik Kıskacında Kıbrıs*. İletişim Yayınları: İstanbul.

Köken, R. (2004). *64 Kuşağı: Bir Kıbrıslı'nın Anıları*. Başak Matbaacılık: Ankara.

Köken, R. (2005). (2005). "Eşber'in Manga", A. Mengüç (ed). içinde *Anılarda Erenköy: Bir Direnişin Anılarla Romanı*. (s. 292-293). Azim Matbaacılık: Ankara.

Köycü, H. (2005). "Dillirga Türkleri", A. Mengüç (ed). içinde *Anılarda Erenköy: Bir Direnişin Anılarla Romanı*. (s. 34-35). Azim Matbaacılık: Ankara.

Kurt, Emin. (2009). *Kıbrıs Şehidi Hv. Plt. Yzb. Cengiz Topel ve 1964 Kıbrıs Hava Hareketi*. Hava Basımevi ve Neşriyat Müdürlüğü: Ankara.

Laptalı, H. (2003a). *Erenköy Sürüngeni* (1.Cilt). Ufuk Matbaası: İstanbul.

Laptalı, H. (2003b). *Erenköy Sürüngeni* (2.Cilt). Ufuk Matbaası: İstanbul.

Lindh, W. (2021). *Erenköy 1964: The Toothless U.N.*. Bağımsız Yayıncı.

Mahmutoğlu, C. (2005). "Denktaş'tan Onay", A. Mengüç (ed). içinde *Anılarda Erenköy: Bir Direnişin Anılarla Romanı*. (s. 52-53). Azim Matbaacılık: Ankara.

Mahmutoğlu, C. (2005). "Erenköy'ün Adı", A. Mengüç (ed). içinde *Anılarda Erenköy: Bir Direnişin Anılarla Romanı*. (s. 36-37). Azim Matbaacılık: Ankara.

Mayes, S. (2019). *Makarios:Kıbrıs'ın İlk Cumhurbaşkanı Makarios'un Yaşam Öyküsü*. Kalkedon Yayınları: İstanbul.

Mengüç, A. (Ed). (2005). *Anılarda Erenköy: Bir Direnişin Anılarla Romanı*. Azim Matbaacılık: Ankara.

Nami, E. (2005). "İlk Kurşun", A. Mengüç (ed). içinde *Anılarda Erenköy: Bir Direnişin Anılarla Romanı*. (s. 182-183). Azim Matbaacılık: Ankara.

Nami, E. (2005). "Takas", A. Mengüç (ed). içinde *Anılarda Erenköy: Bir Direnişin Anılarla Romanı*. (s. 254-255). Azim Matbaacılık: Ankara.

Oberling, P. (1987). *Bellapais'e Giden Yol: Kıbrıs Türklerinin Kuzey Kıbrıs'a Göçü.* Genelkurmay Basımevi: Ankara.

Oran, B. (2009). *Türk Dış Politikası Cilt 1: 1919-1980*. İletişim Yayınları: İstanbul.

Ortega, A. (2011). *The Ortega Report*. Dünya Kıbrıs Türkleri Vakfı Yayınları: Lefkoşa.

Oydaş, O. (2016a). *Farklı Bir Kültür: Dillirga* (1. Cilt). TipografArt Basım Yayın: Lefkoşa

Oydaş, O. (2016b). *Farklı Bir Kültür: Dillirga* (2. Cilt). TipografArt Basım Yayın: Lefkoşa

Özerk, N. K. (2005). "Askercilik Oynuyoruz", A. Mengüç (ed). içinde *Anılarda Erenköy: Bir Direnişin Anılarla Romanı*. (s. 324-325). Azim Matbaacılık: Ankara.

Papandreu, A. (1977). *Namlunun Ucundaki Demokrasi*. Bilgi Yayınevi: Ankara.

Papageorgiou, S. (2000). *Ta krisima ntokoumente tou Kypriakou* (cilt 2). Epipanio: Atina.

Plümer, A. F. (2001). *Anılar: Toplum Hizmetinde Bir Ömür*. CYREP Yayınları: Lefkoşa.

Plümer, A. F. (2023). *Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Kader Anı: 1963-1964*. Kalkedon Yayınları: İstanbul.

Sabit, A. H. (2017). *Kıbrıs'ta Erenköy Savaşı*. Kıbrıs Türk Kültür Derneği Merkezi Yayınları: Ankara.

Samioğlu, A. (2005). “En İyisi Yeşilırmak”, A. Mengüç (ed). içinde *Anılarda Erenköy: Bir Direnişin Anılarla Romanı*. (s. 138-139). Azim Matbaacılık: Ankara.

Sanver, E. (2005). (2005). “Bizde Gelecektik”, A. Mengüç (ed). içinde *Anılarda Erenköy: Bir Direnişin Anılarla Romanı*. (s. 164-165). Azim Matbaacılık: Ankara.

Serter, Z. V. (2014). *Adım Adım Kıbrıs Cumhuriyeti 1960-1963*. Genelkurmay Personel Başkanlığı Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Daire Başkanlığı Yayınları: Ankara.

Sever, E. (2005). “Şehit Ali Bey”, A. Mengüç (ed). içinde *Anılarda Erenköy: Bir Direnişin Anılarla Romanı*. (s. 338-339). Azim Matbaacılık: Ankara.

Tamçelik, S. (2024). *Kıbrıs’ta Sessiz ve Gizli Savaş*. Nobel Yayıncılık: Ankara.

Tansu, İ. (2005). “İlk Temas”, A. Mengüç (ed). içinde *Anılarda Erenköy: Bir Direnişin Anılarla Romanı*. (s. 56-57). Azim Matbaacılık: Ankara.

Tarcan, A. (2005). “Lefkoşa’nın Yolu”, A. Mengüç (ed). içinde *Anılarda Erenköy: Bir Direnişin Anılarla Romanı*. (s. 114-115). Azim Matbaacılık: Ankara.

Teralı, A. (2005). “Asaftepe”, A. Mengüç (ed). içinde *Anılarda Erenköy: Bir Direnişin Anılarla Romanı*. (s. 398-399). Azim Matbaacılık: Ankara.

Turan, O. (2020). ‘’Kıbrıs Türk Tarihinde İki Miting ve 15 Ocak 1950 Enosis Plesibiti’’. Çalık Orhun, F. (ed.). içinde *Osmanlı`dan Günümüze Kıbrıs: Dün, Bugün, Yarın*. (s.161-181). Gazi Kitabevi: Ankara.

Uslu, N. (2000). *Türk-Amerikan İlişkilerinde Kıbrıs*. 21.Yüzyıl Yayınları: Ankara.

Uzunoğlu, N. (2005). “Gafil Avlanmadık”, A. Mengüç (ed). içinde *Anılarda Erenköy: Bir Direnişin Anılarla Romanı*. (s. 86-87). Azim Matbaacılık: Ankara.

Vamık, V. (2008). *Kıbrıs: Savaş ve Uyum*. Everest Yayınları: İstanbul.

Varnavas, A. (2004). *A History of the Liberation Struggle of EOKA (1955-1959)*. Foundation of the EOKA Liberation Struggle: Nicosia.

Vurana, H. (2011). *Kuzey Batı Dillirga: Kıbrıs’ın Kuzeybatısında Bulunan Gizemli Bir Bölge.* Mavi Basım: Lefkoşa.

Yorgancıoğlu, M. (2005). “Uçaksavar”, A. Mengüç (ed). içinde *Anılarda Erenköy: Bir Direnişin Anılarla Romanı*. (s. 139-162). Azim Matbaacılık: Ankara.

Yorgancıoğlu, M. O. (1989). *Enosis Canavarına Vurulan İlk Hançer: Olayların 25. Yılında Erenköy*. Bağımsız Yayıncı: Mağusa.

Makaleler ve Bildiriler

Adams, T. W. (1966). ‘’The First Republic of Cyprus: A Review of an Unworkable Constitution’’. *Western Political,* (19), 475-490.

Alan, S. (2024). ‘’Yeni Belgelerin Işığında Kıbrıs’ta Kanlı Noel’’. *Tarih Tetkikleri Dergisi*, 2(3), 63-73.

Alasya, F. H. (1969). ‘’Osmanlı Hükümeti Tarafından Ortodoks Kilisesine Verilen İmtiyazlar’’*, Milletlerarası Birinci Kıbrıs Tetkikleri Kongresi*, 14-19 Nisan 1969, Türk Heyeti Tebliğleri, Ankara. 131-133.

Aslım, İ. (2024). ’’60 Yıl Sonra ABD Arşivlerindeki Cenevre Görüşmeleri Belgelerine Yeniden Bakmak’’. *LAÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(2), 161-188.

Aslım, İ. ve Keser, U. (2017). ’’Etkili Bir Propaganda Aracı Olarak Kıbrıs Türk Mücadele Tarihinde Anamur ve Anamur’un Sesi Radyosu’’. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 17(34), 395-429.

Aykoç, A. ve Ateş, S. Y. (2012). ‘’Kıbrıs İsyanı’nın Türkiye’deki Yansımaları’’. 8. *Uluslararası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi,* 25-27 Nisan 2012, Gazimağusa. 207-233.

Camgöz, E. (2009). ‘’Erenköy Direnişi ve Ağustos Savaşları (Sözlü sunum)’’. *Kıbrıs Türk Mücadelesi ve Bu Mücadelede TMT’nin Yeri Sempozyumu*, 19-25 Ekim 2008, Lefkoşa-Gazimağusa-Girne. 17-47.

Coşar, S. Ö. (1964). “Rumlar Denizden de Hücuma Başlamıştı”. Milliyet, 21.08.1964. 7.

Dimitrakis, P. (2009). ‘’The Special Operations Executive and Cyprus in the Second World War’’. *Middle Eastern Studies,* 45(2), 315-328.

Durukoğlu, S. ve Salik, S. (2015). ‘’Türklerin Uğradığı İşkence, Sürgün, Katliam ve Soykırımlar Sözlüğü’’. *Akra Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi*, 3(7), 211-258.

Gökçe, T. ve Şahin G. (2025). ’’Kıbrıs Erenköy Direnişini Rum Gazetelerinden Okumak’’. *Akdeniz 14. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi*, 4-6 Nisan 2025, Girne. 151-164.

Göktürk, B. T. (2008). ‘’Rumların Kıbrıs’taki Enosis İsteklerinin Şiddete Dönüşmesi:1931 İsyanı: Öncesi ve Sonrası’’. *Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi*, 7(16), 335-363.

Gürhan, Y. (2012). ‘’1878’den 1931’e Kıbrıs’ta Enosis Talepleri ve İngiltere’nin Yaklaşımı’’. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 12(24), 13-26.

Hocanın, Z. Y. (1989). ‘’Birinci Dünya Savaşı’nda Kıbrıs (1914-1918)’’. *Dördüncü Askeri Tarih Semineri*, 16-18 Mayıs 1989, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Ankara. 425-436.

Hrysostomu, A. (2015). ‘’ Maxes Tillyrias (7–11 Avgoustou 1964). To Ypourgiko Symvoulio tis Kypriakis Dimokratias Synedriazei’’. *Ethniki Froura & İstoria*. 1, 2015, 49-67.

Irkıçatal E. (2012b). ‘’İkinci Dünya Savaşı Sonrası İngiltere’nin Ortadoğu Politikaları İçin Kıbrıs’ın Stratejik Önemi ve Kıbrıs Meselesinin Ortaya Çıkışı’’. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* 15, 31-59.

Irkıçatal, E. (2012a). ‘’İngiliz Belgelerine Göre Kıbrıs Meselesinde Taksim Fikrinin Ortaya Çıkması ve İngiltere’nin Çifte Determinasyon Teklifi’’. *History Studies*, 195-213.

Işıksal, H. (2023). ‘’Necati Özkan Önderliğindeki Kıbrıs Türk Siyasal Liderliğinin İki Devletli Çözüm Modeline Etkileri’’. *1. Uluslararası Kıbrıs Türk Siyasal Liderliğinin Oluşumu ve Toplumsal Etkileri Sempozyumu*, 3 Ekim 2023, Uluslararası Final Üniversitesi, Girne. 57-67.

Johnson, L. B. (1966). ’’Johnson Letter’’. *The Middle East Journal*, 20(3), 386-388.

Karayiannis, G. (1965a). ‘’ Ta Proigithenta tis Machis eis tin Periochin Mansoura’’. *Kıbrıs (Κύπρος).* 21.06.1965, 6.

Karayiannis, G. (1965b). ‘’ Pos kai Diati 'Exathi' i Machi tis Mansouras’’. *Filelefteria* (Ό Φιλελεύθερος). 23.06.1965, 1-6.

Karayiannis, G. (1965c). ‘’Meta tin Machin tis Mansouras’’. *Filelefteria* (Ό Φιλελεύθερος). 24.06.1965, 1-6.

Keser, U (2012). ‘’Kıbrıs’ta 21 Aralık 1963 Kanlı Noel’i ve Kızılay’’. *Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi*, 12(24), 255-304.

Keser, U. (2007). '' Genç Türkiye Devleti'nin Kazanımları ve Bunların Kıbrıs Türk Toplumuna Yansımaları'. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 6(14), 41-83.

Keser, U. (2011). ''21 Aralık 1963 Kanlı Noel, Kumsal Faciası ve Bugüne Yansımaları''. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 11(23), 93- 121.

Kılavuz, N. Ve Tanık, İ. H. (2011). ''İngiliz İdaresinden Sonra Adada Kurulan Kıbrıs Cumhuriyeti ve 1960-1963 Arası Gelişmeler''. *EKEV Akademisi Dergisi*, 15, 301-314.

Korkmaz, A. (2022). ''İkinci Dünya Savaşı Sırasında Dönemin Devlet Adamlarının Hatıratlarında Doğu Akdeniz'deki Mücadeleler ve Kıbrıs'ın Jeopolitik Önemi''. *Uluslararası Doğu Akdeniz'in Geleceği ve Türkiye Sempozyumu*, 3-5 Haziran 2022, Niğde, 1-20.

Kyproleontas. "Son Aşamaya Doğru," *Elefteria (Ελευθερία)*, 09.08.1964: 2

Özçelik, F. (2023). '' Dünya Savaşı ve Kıbrıs''. *İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(1), 38-54. https://doi.org/10.54282/inijoss.1287116

Öztuna, Y. (1975). ''1964 Kıbrıs Bombardımanı: Org. Emin Alpkaya ile röportaj''. *Hayat Tarih*,1(5), 01.05.1975, 4-7.

Savrun, E. (2019). ''Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi 186 Sayılı Kararından Johnson Mektubuna Türkiye'nin Kıbrıs Politikaları''. *Uluslararası Beşeri Bilimler ve Eğitim Dergisi,* 5(12), 1110-1133.

Şahin, İ. (2020). ''Düşünceden Eyleme EOKA'' *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları,* 37, 21-49.

Toker, M. (1964a). ''Hareketin Manası''. *Akis*, 14.08.1964. 7

Toker, M. (1964b). ''Vaziyetimizi Bilelim''. *Akis*, 21.08.1964. 7

Yiğit Yüksel, D. (2015). ''Kıbrıs Yasama Meclisinin Kapanmasına Giden Süreç ve Sonuçları 1930-1938''. *International Multilingual Academic Journal,* 2(1), 1-30.

Yiğit Yüksel, D. (2018). ''Kıbrıs'ta Yaşananlar ve Türk Mukavemet Teşkilatı (1957-1964)''. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 34(98), 311-76.

Tezler

Çelik, C. (2012). İngiliz Yönetiminde Kıbrıs'ın İdari ve Sosyal Durumu *(1878-1914)*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.

Mutlu, H. (2007). Kıbrıs Türk Mukavemet Teşkilatı. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara.

İnternet Ortamında Yer Alan Kaynaklar

Military Histories. (2025). Bloody Christmas. Erişim: 20 Temmuz 2025, https://www.militaryhistories.co.uk/greenline/xmas63

PRIO (2011a). Kokkina. Erişim: 10 Ağustos 2025, https://www.prio-cyprus-displacement.net/default.asp?id=312

PRIO (2011b).Sellain T'api. Erişim: 10 Ağustos 2025, https://www.prio-cyprus-displacement.net/default.asp?id=357

PRIO (2011c).Agios Theodoros. Erişim: 10 Ağustos 2025, https://www.prio-cyprus-displacement.net/default.asp?id=262

PRIO (2011d). Alevga. Erişim: 10 Ağustos 2025, https://www.prio-cyprus-displacement.net/default.asp?id=271

PRIO (2011e). Mansoura. Erişim: 10 Ağustos 2025, https://www.prio-cyprus-displacement.net/default.asp?id=328

PRIO (2011f). Yialousa. Erişim: 10 Ağustos 2025, https://www.prio-cyprus-displacement.net/default.asp?id=634

Birleşmiş Milletler. (1945). Birleşmiş Milletler Antlaşması. Erişim: 1 Ağustos 2025, https://turkiye.un.org/sites/default/files/2020-02/UN-charter-turkish_0.pdf

Turkish-Greek Civic Dialogue. (1959). Kıbrıs Belgeleri – 1959 Londra Antlaşmaları. Erişim: 1 Ağustos 2025, https://turkishgreek.org/index.php/kuetuephane/item/128-kibris-belgeleri-1959-londra-antlasmalar

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı. (1959). Garanti Antlaşması (Zürih). Erişim: 1 Ağustos 2025, https://www.mfa.gov.tr/garanti-antlasmasi-_zurich_11-subat-1959_.tr.mfa

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı. (1959). İttifak Antlaşması (Zürih). Erişim: 1 Ağustos 2025, https://www.mfa.gov.tr/ittifak-antlasmasi-_zurich_11-subat-1959_.tr.mfa

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu. (1954). Barışın Gündemde Tutulması (Genel Kurul Kararı No. 48/814). Erişim: 15 Ağustos 2025, https://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/Cyprus%20814%20(IX).pdf

Kıbrıs Postası (2015). Karalambus: Dragos Heykelini Bombalayan Akritas Örgütüydü. Erişim: 20 Ağustos 2025, https://www.kibrispostasi.com/c58-GUNEY_KIBRIS/n178514- karalambus-dragos-heykelini-bombalayan-akritas-orgutuydu

Kathimerini (2021). From the brutality of war to the helm of HELMEPA. Erişim: 15 Ağustos 2025, https://www.ekathimerini.com/opinion/interviews/1161107/from-the-brutality-of-war-to-the-helm-of-helmepa/

Papa Demetris. (t.y.a). Katalogos nekron kai travmatión (stratioton kai politon) kata tis epicheiríseis Mansouras–Kokkínon. Erişim: 1 Kasım 2025, https://www.papademetris.net/index.php?option=com_content&view=article&id=2167:s-1605&catid=204:1964-1967-5&Itemid=123

Papa Demetris. (t.y.b). I Ethnikí Froura anemene tin afiksi monadon tou tourkikou stratou sto thylaka tis Tillyrías, anafere o Stratigos Ilias Prokos se ekthesi tou gia tis epicheiríseis sti Mansoura kai sta Kokkina. Erişim: 1 Kasım 2025, https://www.papademetris.net/index.php?option=com_content&view=article&id=2170%3As-1608&catid=204%3A1964-1967-5&Itemid=123

Papa Demetris. (t.y.c). Archizoun apsimachies metaxy Ellinon kai Tourkon stin periochi Tyllyrias, O Makarios anaggelei schedia gia pataxi tis antarsias stin Tyllyria kai se olokliri tin Kypro (Ta kyriotera epeisodia metaxy Maiou–Iouniou kai Iouliou 1964). Erişim: 1 Kasım 2025, https://www.papademetris.net/index.php?option=com_content&view=article&id=2162:s-1600&catid=204:1964-1967-5&Itemid=123

Papa Demetris. (t.y.d). To chroniko tis ekkatharisis tis Tyllyrias apo tous Tourkous stratiotes. Erişim: 1 Kasım 2025, https://www.papademetris.net/index. php?option=com_ content&view=article&id=2178:s-1616&catid=204:1964-1967-5&Itemid=123

Papa Demetris. (t.y.e). I Machi tis Malis. Erişim: 5 Kasım 2025,https://www.papademetris. net/index.php?option=com_content&view=article&id=2 164:s-1602&catid=204: 1964-1967-5&Itemid=123

Papa Demetris. (t.y.f). I Machi tou Lorovounou. Erişim: 5 Kasım 2025,https://www. papademetris.net/index.php?option=com_content&view=article&id=2 163:s-1601&catid=204:1964-1967-5&Itemid=123

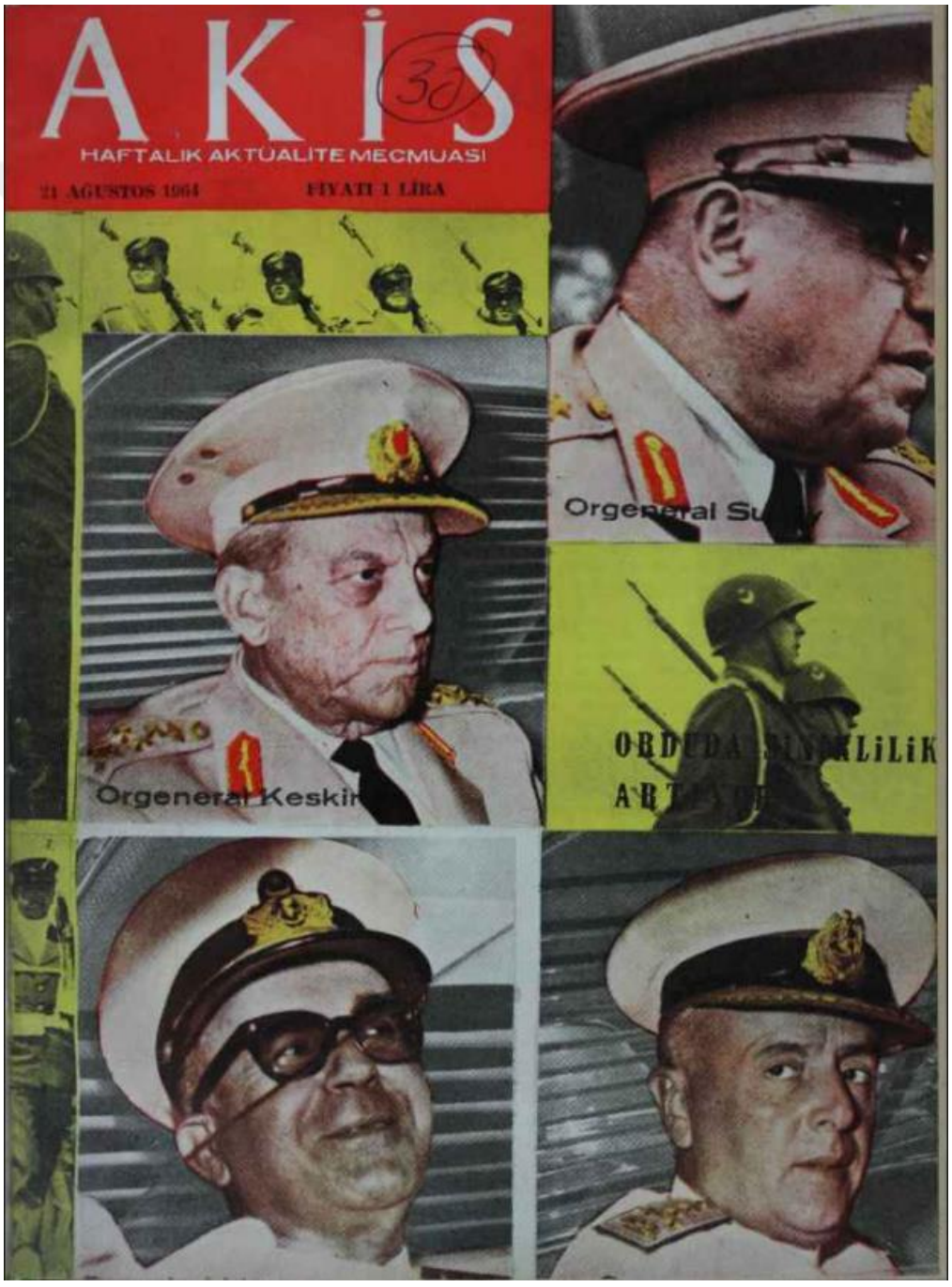
Papa Demetris. (t.y.g). O Stratigos Grivas diafonei me diatages apo tin Ellada gia katapafsi tou pyros kai telika ypovallei tin paraitisi tou, i opoia den ginetai apodekti. Erişim: 5 Kasım 2025, https://www.papademetris.net/index.php?option =com_content &view=article&id=2168%3As-1606&catid=204%3A1964-1967-5&Itemid=123

Papa Demetris (t.y.h). O Polykarpos Giorkatzis se ekthesi tou sti Vouli gia tis epicheiriseis tis Ethnikis Frouras sti Mansoura kai ta Kokkina anefer e oti dikaiologeito kathe energeia pou anelavan oi enoples dynameis enantion ton Tourkon. Erişim: 5 Kasım 2025,https://www.papademetris.net/index.php?option=com_content&view=article &id=2 169%3As-1607&catid=204%3A1964-1967-5&Itemid=123

EKLER

EK-1

1964 Erenköy Muharebeleri Sırasındaki TSK Kuvvet Komutanları Akis Kapağında (Akis, 21.08.1964)

EK-2

Erenköy'de Hayatını Kaybetmiş Türkler (Mengüç,2005:772-774)

1. Ahmet Altan Kamil
2. Ali Hasip
3. Altan Havanik
4. Asaf Elmaz
5. Aydın Velettin
6. Cengiz Topel
7. Fevait Ali
8. Hikmet Rezvan
9. Hilmiye Şakir
10. Hüseyin Cemal
11. Hasan Y. Arseven
12. İbrahim Haşim
13. Kenan Münür
14. Lütfi Celul
15. Mehmet Mashar Eray
16. Mehmet Mustafa
17. Mustafa Akdeniz
18. Osman Ali
19. Özdil Kazım Nami
20. Özel Ali Hüdaverdi
21. Selahi Ahmet
22. Sonay Beyzade
23. Saydam Hüsnü
24. Süleyman Ali Uluçamgil
25. Zeki Bayram

EK-3

Muharebelerde Hayatını Kaybetmiş Rumlar[16](Papa Demetris, t.y.a)

1. Nikolaos Papas, Üsteğmen, Lefkoşa
2. Panayotis Zafeiriou, Kıdemli Muhabere Subayı, Limasol
3. Polykarpos Dimitriou, Çavuş, Mağusa
4. Lazaros Georgiou, Çavuş, Alaminos
5. Georgios A. Christodoulou, Onbaşı, Strovolos
6. Andreas Th. Strouthidis, Onbaşı, Larnaka
7. Spyros Prokopiou, Kıdemli Astsubay A, Limasol
8. Nikolaos Tsibris, Kıdemli Astsubay A, Mağusa
9. Georgios Xenofontos, Er, Nissou
10. Panayotis G. Charalambous, Er, Exometochi
11. Grigorios Michail, Er, Morphou
12. Anastasios P. Zarvou, Er, Lefkoniko
13. Savvas G. Michailidis, Er, Lefkoşa
14. Georgios Char. Aplikiotis, Er, Kaimakli
15. Michail D. Kousoulidis, Er, Kaimakli
16. Grigorios Nikolaou, Er, Psimolofou
17. Michail Chr. Kondou, Er, Aradippou
18. Michail Evang. Vrachimis, Er, Xylofagou
19. Nikolaos D. Theofanous, Er, Xylofagou
20. Stavrakis Christodoulou, Er, Nissou
21. Georgios Ch. Georgiou, Er, Larnaka
22. Christakis N. Christodoulou, Er, Larnaka
23. Nikolaos Rigas, Denizci, Limasol
24. Panayotis Maratos, Denizci, Mağusa
25. Nikolaos Gerasimidis, Denizci, Limasol
26. Andreas Eikosaris, Er, Dali'den.

[16] Açıklanan listeye Yunanistan'dan gelen subay ve askerler dahil edilmemiştir.

EK-4

Rum Yaralı Listesi (Papa Demetris, t.y.a)

1. Christakis Savva, Kyra
2. Panayotis Argyri, Dali
3. Michail Solomou, Agia Marina Skyllouras
4. Michail Kyriakou Siailis, Gastria
5. Adamos Savva, Latsia
6. Kostas Stavrou Papasavva, Agios Pavlos
7. Andreas Kyriakou, Agios Memnon
8. Michail Panayiotou, Gerolakos
9. Andreas Panayiotou Stavrou, Agios Vasileios
10. Phaedon Photiou, Lefkoşa

11. Antonios Charalambou Papantoniou, Larnaka
12. Andreas Zachariou Physentzidis, Lefkoşa
13. Andreas Panayiotou, Lefkoşa
14. Vasileios Georgiou, Avgorou
15. Andreas Zortzis, Mağusa
16. Georgios Spyropoulos, Yüzbaşı, Limasol
17. Nikolaos Angelopoulos, Lefkoşa
18. Savvas Pavlou, Onbaşı, Mathiatis
19. Nikolaos Georgiou Mavrommatis, Kakopetria
20. Andreas Ioannou Kameris, Dymes (Limasol)
21. Ionas Paraskeva Ionas, Pyla
22. Dimitrios H. Michas, Lefkoşa
23. D. Vasilis, Yüzbaşı, Lefkoşa
24. K. Pavlakis, Astsubay A, Limasol
25. G. Doukas, Astsubay A, Limasol
26. D. Nakis, Astsubay B, Lefkoşa
27. V. Stergidou, Denizci, Limasol
28. A. Riginos, Denizci, Lefkoşa
29. Philippos A. Philippou, Çavuş, Pyla

30. Theodosis Savva, Er, Dali
31. Stavros Kefaliou, Er, Xylotymbou
32. Konstantinos Georgiou, Er, Tseri
33. Leontios Chr. Elias, Er, Pervolia (Larnaka)
34. Andreas Kyriakou, Er, Ormidia
35. Konstantinos Michailas, Er, Aradippou
36. Pantelis Andreou, Er, Gourri
37. Ilias P. Elias, Er, Ormidia
38. Michail I. Ioannou, Er, Ergates
39. Georgios Ch. Eikosaris, Er, Dali
40. Vasileios D. Ch. Antonis, Er, Troulloi
41. Tilemachos Christoforou, Er, Arediou
42. Charis Antoniou Papaloukas, Er, Pervolia
43. Andreas Ch. Avraxisidis, Er, Synchari
44. Chrysostomos Michail, Er, Lymbia
45. Nikos K. Mountoukos, Er, Lymbia
46. Georgios P. Polydorou, Er, Pano Deftera
47. Loukas Christodoulou, Er, Lymbia
48. Georgios Phaedonos, Er, Strovolos
49. Nikos D. Stylianou, Er, Ormidia
50. Georgios P. Zevedaiou, Er, Lydrodontas
51. Konstantinos D. Konstantis, Dromolaxia
52. Andreas Kyriakou Papoutis, Er, Pharmakas
53. Andreas Mavris, Er, Aglantzia
54. Kostas Vasileiou, Er, Strovolos
55. Kyriakos M. Georgiou, Er, Larnaka
56. Konstantinos S. Alexandrou, Er, Xylotymbou
57. Michail Andreou, Er, Palechori
58. Sotirios Chr. Symeou, Er, Arsos
59. Andreas G. Anthimou, Er, Aradippou
60. Andreas Chr. Petrou, Er, Kalavasos
61. Vasos Nikolaou, Er, Mitsero
62. Georgios Vassili, Er, Kornos

63. Nikos Stylianou, Er, Erimi
64. Savvas Kyriakou, Er, Oroklini
65. Stylianou Mavris, Er, Larnaka
66. Andreas Symeou, Er, Kapedes
67. Nikos Ioannou, Er, Pera Chorio
68. Kostas Lazaridis, Er, Larnaka
69. Andreas Kyriakou, Orunda

EK-5

Cengiz Topel'in İstanbul'daki Cenaze Töreni (Mutlu,2007:228)

EK-6

Erenköy Muharebeleri esnasında bölgede görüntülenen Rum Zırhlı Araç (Cooper, vd,. 2023:59)

